

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**ZİHNİYET DÜNYASININ YANSIMASI OLARAK
FALNÂMELER: KEFELİ HÜSEYİN'İN RÂZNÂME
ADLI ESERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Aylin ÇAKI

BURSA – 2015

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ZİHNİYET DÜNYASININ YANSIMASI OLARAK
FALNÂMELER: KEFELİ HÜSEYİN'İN RÂZNÂME
ADLI ESERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Aylin ÇAKI

**Danışman Öğretim Üyesi:
Prof. Dr. Nurcan ABACI**

BURSA - 2015

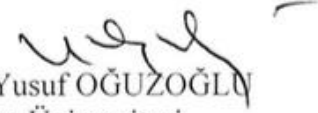
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı, **Yeniçağ Tarihi** Bilim Dalı'nda **701242008** numaralı **Aylin ÇAKI**'nın hazırladığı "**Zihniyet Dünyasının Yansıması Olarak Fahnâmeler: Kefeli Hüseyin'in Râznâme Adlı Eseri**" konulu **Yüksek Lisans** ile ilgili tez savunma sınavı, **18/08/ 2015** günü **10:00-11:00** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının**başarılı**..... (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna**oybirliği**..... (oybirliği/~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Nurcan ABACI
Uludağ Üniversitesi
Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU
Düzce Üniversitesi
Üye

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
Uludağ Üniversitesi
Üye

18/08/ 2015

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Aylin ÇAKI
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Tarih
Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII+93
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Nurcan ABACI

ZİHNİYET DÜNYASININ YANSIMASI OLARAK FALNÂMELER: KEFELİ HÜSEYİN'İN RÂZNÂME ADLI ESERİ

ÖZET

Modern öncesi dönemde sıklıkla uygulanan fal çeşitlerinden biri kitap falı idi. Bu fal, okuma yazma bilen her insanın bakabileceği bir fal çeşididir. Kitap falı, herhangi bir konuda veya bir kimse hakkında niyet tutulmasının ardından özellikle *Kur'ân-ı Kerîm*'den, *Divân-ı Hâfız*'dan ya da dönemin diğer meşhur kitaplarından herhangi bir sayfa açılması ve göze ilk çarpan satırların tutulan niyet çerçevesinde yorumlanması olarak tarif edilebilir. Bu çalışmada Kefeli Hüseyin'in XVI. yüzyıl sonuna tarihlenen *Râznâme* adlı eserinde bulunan kitap falları incelenecektir. Bu eser kısaca falnâme olarak adlandırılan fal kitapları türünün bir örneğidir. Ancak kimi fal kitaplarının aksine nasıl fal bakılacağını anlatmaz; bakılan fal hikâyelerinin bir listesini sunar. *Râznâme*'de bulunan fal hikâyeleri söylem analizi yöntemiyle tarihsel bir bakış açısıyla yorumlanacak, dönemin insanların zihniyet dünyası anlamlandırılmaya çalışılacaktır. *Râznâme*'nin bir eser olarak incelenmesine geçilmeden önce kehanet başlığı altında sayılabilecek diğer fal çeşitleri, batıl inançlar, rüya tabirleri, melhamelerden kısaca bahsedilecektir. Ayrıca, zihniyet dünyası zamanın ruhundan ayrılamayacağı için o dönemin düşünüş biçimlerini şekillendiren siyasi olaylara da değinilecektir.

Anahtar Sözcükler: Fal, Falnâme, Raznâme, Bâtıl İnanç, Zihniyet Dünyası

ABSTRACT

Name and Surname : Aylin ÇAKI
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : History
Branch : Early Modern History
Degree Awarded : Master
Page Number : VIII+93
Degree Date :
Supervisor (s) : Prof. Dr. Nurcan ABACI

FALNÂMES AS A REFLECTION OF MENTALITY: KEFELİ HÜSEYİN'S RÂZNÂME

SUMMARY

Book fortunetelling was oftenly used in pre-modern period. Every literate people was capable of book fortune-telling. Making vows about something/somebody, then reading and interpreting the first-glance lines through the vows is called book fortunetelling. *Kur'ân-ı Kerîm* and *Divân-ı Hâfiz* were mostly used for this aim. In this study, Kefeli Hüseyin's *Râznâme* (end of the 16th century), which contains 192 fortunetelling stories, will be analyzed. This book is one of the examples of fortunetelling books (*Falnâme*). Unlike ordinary fortunetelling books that explains how to practice fortunetelling, *Râznâme* contains list of fortunetelling stories. These stories will be interpreted using discourse analyze method included with historian point of view. Mentality of the 16th century will be researched, too. In the beggining other fortunetelling types, superstitions, dream interpretations and *melhames* will be explaind as a part of divination. Moreover, because of the fact that mentality is connected to *zeitgeist*, political situation of 16th century will be mentioned.

Keywords: Fortunetelling, Book of Fortunetelling, Râznâme, Superstition, Mentality

ÖNSÖZ

Bu çalışma elbette ki tek bir insanın emeğiyle oluşturulmamıştır. Zorlayıcı yazı yazma sürecinde bana destek olan birçok kişinin ismini zikretmek boynumun borcudur. Öncelikle, birikimiyle gerekli düzeltmeleri yapan ve geniş bakış açısıyla farklı katkılar sunan danışmanım Prof. Dr. Nurcan ABACI'ya; gerek kaynak önerisi gerek de zihin açıcı yorumlarıyla bu çalışmayı zenginleştiren Zeynep DÖRTOK ABACI'ya; (her konuda) en basit sorularımı bile sabırla cevaplayan ve düzeltmelerde yardımcı olan Nilüfer ALKAN GÜNAY'a; Uludağ Üniversitesi'ne gelmem için beni yüreklendiren ve kıymetli hocalarımla tanışmama vesile olan sevgili Özer ERGENÇ, Oktay ÖZEL ve Kudret EMİROĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, yıllara meydan okuyan dostluğumuzun yanı sıra “academic couch”um olmayı gönüllülükle kabul eden hemşirem H. Ezgi DOĞRU'ya; beni hep desteklediğini bildiğim ve bugünlere gelebilmemin sebebi annem Ayla GÜLYA'ya ne kadar teşekkür etsem azdır.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	9
FAL VE FALCILIĞIN TARİHSEL KÖKENLERİ	9
1. FAL VE FALCILIK	9
2. MELHÂME	14
3. SİHİR, BÜYÜ, TILSIM	16
4. DOĞAÜSTÜ VARLIKLAR	21
5. MENÂKİBNÂME	23
6. TEK TANRILI DİNLERE GEÇİŞ VE ORTODOKSİ	25
İKİNCİ BÖLÜM	27
KEFELİ HÜSEYİN'İN RÂZNÂME'Sİ	27
1. YAZAR VE ESER HAKKINDA	27
2. RÂZNÂME'NİN YAZILDIĞI DÖNEMDE SİYASÎ DURUM	28
3. RÂZNÂME'NİN YAZILDIĞI DÖNEMDE KÜLTÜREL ORTAM, İNANÇLAR VE DÜŞÜNÜŞ BİÇİMLERİ	30
4. RÂZNÂME'DEKİ FAL HİKÂYELERİ VE SINIFLANDIRMA ÜZERİNDEN ZİHNİYET DÜNYASI OKUMALARI	34
4.1. SAĞLIK	35
4.2. YOLCULUK	37
4.3. HAC	38
4.4. GÖNÜL MESELELERİ	40
4.5. ASKERİ OLAYLAR	44
4.6. HUKUKÎ OLAYLAR	46
4.7. SAYGIN BİR KİŞİYE İNANIP İNANMAMAK	48
4.8. KIYAS	50
4.9. ALIŞKANLIKLAR	51
4.10. İŞ	53
4.11. TARİKAT	54
4.12. NİKAH	55
4.13. HABER ALINAMAYAN BİR KİMSE HAKKINDA	56
4.14. YAŞANAN BİR OLAYI YORUMLAMAK	56

4.15. İFTİRA/DOĞRULAMA	62
4.16. AHİRET.....	63
4.17. BİR KİMSE HAKKINDA AÇILAN FALLAR	64
4.18. RÜYA.....	66
4.19. KARAR.....	69
4.20. DİĞERLERİ	70
SONUÇ VE RÂZNÂME’NİN YANSITTIĞI ZİHNİYET DÜNYASI	74
KAYNAKÇA.....	78
ÖZGEÇMİŞ	93

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
No.	Numara
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi
p.	Page
pp.	Page to page
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Vol.	Volume
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Sadece devlet kaynaklı belgelere dayalı tarihçiliğin kabul gördüğü dönemde günlükler, rüya tabirleri, büyü kitapları ve tedavi yöntemlerini anlatan risaleler edebiyatçıların ilgi alanındaydı. Sosyal tarih önem kazanmaya başladıkça edebiyatçıların bu malzemeleri tarihçilerin de ilgisini çekmeye başladı. Günümüzde, sayılan türlerin tarihsel kaynak olarak analiz edilmesi şaşırtıcı bir durum değildir. Özellikle batılı tarihyazımında tarihsel analiz için sık sık kullanılan bu yöntem, Osmanlı sosyal hayatını anlamak için iyi bir anahtar konumundadır. Edebiyat ve tarih birbirini kesen ve birbirinden beslenen dallar olsalar dahi, bir metni edebî ve tarihsel açıdan incelemek birbirinden farklıdır. Bu çalışmada, sözlü geleneğin yazıya dökülmüş örneği olan Kefeli Hüseyin'in *Râznâme*¹ adlı eseri, tarihsel bakış açısıyla ele alınacaktır.

Falcılığın tarihsel kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Özellikle modern öncesi dönemde yaşayan insanlar için gelecek, merak edilecek, hatta korkulacak bir belirsizlikten ibarettir. Geleceği bilmek, muhtemel tehlikelere karşı önlem almak ve hayatta kalmak demektir. Bu yüzden, tarih öncesi dönemlerden itibaren geleceği bildiğini iddia edenler toplumda saygı görmüşlerdir. Fal bakmak, gelecekte haber vermek için belli bir nesneyi yorumlamaktır. Bu nesnelere zamana ve coğrafyaya göre çeşitlilik gösterir. İÖ 4000 yıllarında Mısır, Bâbil ve Çin'de falcılık yapıldığı belgelerle tespit edilmiştir. Örneğin, Yunan mitolojisinde tanrı Apollon, evlenmek istediği Cassandra'ya falcılık yeteneği vermiş; ama genç kız yine de ona yüz vermeyince kimsenin kendisine inanmayacağı bir falcı haline dönüştürmüştür. Roma İmparatorluğu'nda hayvanların iç organına bakılarak, Osmanlı Devleti'nde çeşitli kitaplardan niyet okunarak, yıldızlar ve gezegenlerin hareketleri incelenerek gelecekte haberdar olmaya çalışılırdı. Yıldızların hareketlerine göre yorum yapan müneccimler, astronomiye büyük katkılar sunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde ilm-i nücûm ile ilgilenen müneccimler, XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl başlarında sarayda istihdam edilmeye başlanmıştır. Medrese mezunu olan müneccimbaşılar

¹ İsmail Hakkı Aksoyak, (Yay. Haz.), **Kefeli Hüseyin Râznâme (Süleymaniye, Hekimoğlu Ali Paşa No. 539)**, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları, Boston, 2004.

takvim, imsakiye ve zayıç hazırlamaya başlamışlardır² ve birçok konuda kendilerine danışılmıştır. Örneğin, sefere çıkılmadan önce münecimlerin görüşleri alınırdı, ya da yeni inşa edilen bir geminin denize indirilmesi için müneccime eşref saati sorulurdu ve gemi ona göre denize indirilirdi.

Bir fal hikâyesinden, fal baktıran ve bakan kişiden, fala başvuru meseleden, insanların neleri merak ettiğini; hayattan ne tür beklentilerinin olduğu anlaşılabilir. Bir başka deyişle, falda yorumlanan nesnelere ve olaylar, o dönemin insanının düşünme, konuşma ve hayal etme tarzı üzerinden şekillenecektir; bu da zihniyet dünyasının önemli bir yansımasıdır.

Mahmud Ruhuleminî'nin *Fal-i Hâfez* adlı eserinde belirttiği gibi tefe'ül³ (fal bakmayı) ihtiyaç olarak görme ve onu sevmeyi iki gruba ayırmak mümkündür.⁴ İnsanın belirsiz durumları ve onların sonuçlarını öğrenmek amacıyla fala başvurusunu ihtiyaç, bir işi yapıp yapmama konusunda kararsız kaldığı ve birilerine danışma ihtiyacı duyduğu için fala başvurusunu ise sevmeye olarak nitelendirmiştir. Ayrıca, kimi mesleklerin de böyle bir ihtiyaca sebep olduğunu düşünebiliriz. Özellikle padişahlar ve kadılar, karar vermek zorunda oldukları durumlarda sık sık kitap falına başvurmuşlardır.⁵

Bu çalışmada ele alınacak olan Kefeli Hüseyin'in *Râznâme* adlı eseri toplam 192 adet fal hikâyesinden oluşmaktadır. Bugüne kadar bu eser dil ve anlatım yönünden analiz edilmiş; tarihsel bir kaynak olarak değil, edebî bir eser olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, XVI. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı toplumundaki insanların fal ile ilişkileri incelenerek o dönemde mevcut olan zihniyet dünyasının kapıları aralanmaya çalışılacaktır. Fala bakma niyeti ve fal yorumları üzerinden insanların gelecekte beklediklerini, hayallerini, nesnelere kurdukları ilişkiyi, dünyadaki mevcudiyetlerini ve diğer varlıkları nasıl algıladıklarını anlamak ve anlatmak hedeflenmektedir. Hangi amaçlarla fal bakılır, faldan beklenenler nelerdir, fal bakan ve baktıran insanların ortak özellikleri var mıdır, falda söylenenler insanların gelecek planlarını hangi ölçüde etkiler, fala başvuru sebepleri cinsiyete göre değişkenlik gösterir mi gibi sorulara yanıt aranacaktır. Kefeli Hüseyin, *Râznâme*'yi hazırlarken fala başvuran insanların sosyo-ekonomik durumlarını,

²Ziya Sümbüllü, "Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet," **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (TAED)** 43, Erzurum, 2010, s. 59.

³Tefe'ül: (Arapça isim "Fal" kökünden gelir) Fal açma, fala bakma. Hayra yorma, uğursama, uğur sayma. Ferit Devellioğlu, "tefe'ül", a.g.e., s. 1058.

⁴Kefeli Hüseyin, a.g.e., s.78.

⁵Kefeli Hüseyin, a.g.e., s.147-148 ve s. 206.

eğitim seviyelerini ve mensup oldukları dinî cemaatleri kimi fal hikayelerinde belirtmiştir. Yazarın tasnifi temel alınarak, sayılan özellikler ile fala inanma/başvurma arasındaki ilişki ya da ilişkisizlik ortaya konmaya çalışılacaktır.

Esas olarak, XVI. yüzyılın Osmanlı toplumunun fal ve bugün "bâtil" olarak nitelendirilen inançları nasıl algıladıkları ve gündelik hayatlarında ne kadar yer tuttuğunu araştırılmak istenmektedir. Gelecekte ortaya çıkacak sosyal kargaşa, iç savaş gibi önemli olaylar ve kıyamet alametlerine dair haber veren Melhâme türünün derinlemesine analizi bu çalışmanın sınırını aşmaktadır. Melhâmelerin, *Raznâme* ile farkı belirtildikten sonra literatürdeki önemine değinilecektir. Araştırmayı yaparken falların kehanet ile ilgili olan diğer alt başlıklarla ilişkisi de incelenecektir. Rüya yorumları, büyü ve bâtil inançlar hakkında olan kaynaklar da XVI. yüzyıl sonunun zihniyet dünyasını araştırırken rehber olacaktır.

Unutulmaması gereken bir nokta var ki bu çalışma da diğer birçok çalışma gibi sadece kaleme alınan olayları, düşünceleri, duyguları temel alır. Modern öncesi dönemde yazılı kültür değil sözlü kültür ağır bastığı için ulaşılabilecek yazılı kaynak sınırlıdır. Bu çalışmanın amacı, XVI. yüzyıl sonu, XVII. yüzyıl başında var olan inanç sistemlerini derinlemesine incelemek değildir. Aksine, kaleme alınmış bir belge üzerinden, tarihte çok kullanılan tümevarım tekniği kullanılarak o dönemin zihniyet dünyası anlaşılmaya çalışılacaktır.

Uzun yıllar tarihçilerin amacı belgeleri ortaya çıkarmak ve onları güncel dil ile ifade edip çağdaşı olan insanların bilgilerine sunmak olarak görüldü. Ancak, özellikle Annales Okulu'nun açtığı yolda ilerleyen tarihçiler bunun yeterli olmadığını, belgenin somut varlığıyla ifade ettiklerinin yanında satır aralarına gizlenenleri de bulup çıkarmak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunun için, başta psikoloji ile ilgilenen bilim insanları olmak üzere birçok sosyal bilimci bu konuda çalışmalar yürütmüştür. Tarihçiler hem inceledikleri belgeler hem de araştırmaları sonucu ortaya çıkardıkları metinlerde temel araç olarak dili kullanır. Bu açıdan dil onlar için yalnızca seslerden oluşan bir kelimeler bütünü değildir. Çünkü kelimelerin sözlükteki karşılıkları olan düz anlamları dışında (*referential meaning*), kullanıldıkları kültür çevresinin belirlediği yan anlamları (*connotation*) ve söyleyen kişinin tutum ve duygularını içeren etkisel anlamları (*expressive/affective meaning*) bulunur.⁶ Kültürün bir parçası hatta belki de kendisi olan dilin bu özelliği tarihçilere okudukları

⁶ John Lyons, **Semantics I**, Cambridge University Press, Cambridge, 1977, s.57.

belgelerde sadece anlatılanları değil, metnin ötesindeki bağlamları ve zihniyeti de anlama imkânı sunabilir. Elindeki belgelere doğru sorular soran, belgelerin üretildikleri dönemin koşulları ve paradigmasının yanı sıra temel insani sorunlar ile beklentileri hesaba katan bir tarihçi için metnin ötesine geçmek, anlatıların muhtelif yorum ve değerlendirmelerini yapabilmek zor olsa da mümkündür. Sosyal bilimleri ve özellikle tarihi anlamlı, estetik ve zengin kılan zaten doğasındaki bu yapısal niteliktir.⁷ Bu çalışmada da benzer bir maksat ve yaklaşımla, söylem analizi yöntemi kullanılarak Kefeli Hüseyin'in *Raznâme*'sinin dönemin zihniyet dünyası hakkında içerdiği bilgiler ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu aşamada araştırmanın temel yöntemini oluşturan söylem analizini açıklamak ve tarihçilerin metinleri değerlendirmede bu yöntemi nasıl kullandığını/kullanabileceğini göstermek gerekir.

Söylem belirli kurallar, terminoloji ve konuşmalardan oluşan sistematik dilsel düzenleri betimlemek üzerine kullanılan bir kavram olarak açıklanabilir. Söylem bir iletinin tüm boyutlarını, sadece iletinin içeriğini değil, onu dile getireni (kim söylüyor), otoritesini (neye dayanarak), dinleyiciyi (kime söylüyor) ve amacını (söyleyenler söyledikleri ile neyi başarmak istiyor) kapsar. Söylem belirli bir zaman dilimi içinde belli insan grupları arasında olan ve diğer insan grupları ile ilişkili olarak geliştirilen fikirleri, ifadeleri ve bilgileri içerir.⁸ Kullanılan dilin dışında mimikler, sessizlikler ve vurgular da söyleme (elbette tarihçiler bunlara şahit olamasa da) dahildir. Roland Barthes ayrıca, anlatılanın yanında anlatılmayanın, doğrudan söylenmeyenin, satır aralarına gizlenmiş olan mesajların da önemli olduğunu söyler. İma edilen bu anlatımların dili özgürleştirici kıldığını ifade eder.⁹

James Paul Gee'ye göre dil kullanımı nerede ve hangi zaman diliminde olursa olsun daima siyasal bir içeriğe sahiptir. Çünkü dil onu kuşatan sosyal dünya ve o sosyal dünyanın ideolojileri tarafından sarmalanmış durumdadır. Dilin ardında, ondan ayrılamaz

⁷ Paul Veyne, **Tarih Nasıl Yazılır?**, çev.Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s.17. Tarih çalışmalarında dil, anlatının yeri ve "tarih edebi bir tür müdür?" tartışmaları için ayrıca bkz. Georg G.Iggers, **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı**, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, 2000; David D.Roberts, "Postmodernism and History: Missing the Missed Connections", **History and Theory**, 44/2, 2005, s.240-252; özellikle tarihin niteliği hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Keith Jenkins, **Tarihi Yeniden Düşünmek**, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s.17-32.

⁸ H. Çelik, H. Ekşi, "Söylem Analizi", **Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Sayı 27, Cilt I, s. 100.

⁹ Roland Barthes, "An Introduction to the Structural Analysis of Narrative", **New Literary History**, 6/2, On Narrative and Narratives (Winter, 1975), The John Hopkins University Press, s. 266.

bir biçimde duran siyasal bir söylem mevcuttur.¹⁰ Bu yüzden, ister konuşma dilinde, ister yazılı eserlerde ve hatta beden dilinin ifade ettiklerinde anlatıcının (*narrator*) ideolojisinden, içinde bulunduğu zamandan (*zeitgeist*) izler bulunur. Bildiğini söylemeye yarayan şey anlatıdır (*narration*)¹¹ ve Arsito'dan beri düşünürler anlatı formlarına ve anlatının kendisi üzerine kafa yormaya devam etmektedirler.¹²

Sibel Arkonaç söylem analizinin sınırları belirli bir analiz ya da yöntem olmadığını bilgiye yönelik alınılan tavır olduğunu söyler. Bu tavır dünya görüşüyle doğrudan ilgilidir. Ayrıca araştırmacılar sözün eylemini analizlerinin merkezinde tutar ve sözün eylemi ile anlamın kurgulanışına bir bakış açısı getirmeye çalışırlar ve bu bakış açısının, getirilecek diğer bakış açılarından sadece biri olduğunu bilirler.¹³ Gündelik hayatta olduğu gibi edebî yahut tarihsel metinlerde söylenenden ziyade nasıl söylendiği önemlidir. Söylem analizi bir metnin görünen yüzünden çok onun alt metninin ne olduğunu, o metni kuranın niyetinin ne olduğunu anlama, çözümlene çabası olarak açıklanabilir. Yazarın niyetini, dünya görüşünü, nelerden etkilendiği metnin kendisinden doğru anlamaya çalışılır.

Bu çalışmada kullanacağımız *eleştirel* söylem analizi¹⁴, inceleme odağını kişilerarası etkileşimden ideoloji boyutuna taşır ve baskın ideolojinin etkileşim esnasında tüm anlamaları inşa ettiğini öne sürer. Araştırma bu ideolojinin ürettiği baskın anlamaları gözler önüne sermeye çalışır. Bu suretle, baskın anlamaların hükmü altında tuttuğu ve kolay kolay işitilemeyen alternatif söylemlerin üzerini açarak, bunların işitilebilirliğini sağlamaya ve arttırmaya çalışır. Bu analiz, dil ile güç arasındaki ilişki üzerinde durur.

Bu açıklamalar ışığında rahatlıkla iddia edilebilir ki *Râznâme*'yi oluşturan fal hikâyeleri Kefeli Hüseyin'in algı dünyasında süzülerek bize ulaşmıştır. Fal bakan ya da baktıranın kendi ifade biçimlerine ulaşmamız (şimdilik) mümkün görünmüyor. Bu fal hikâyelerinin olay örgüsü aynı bile olsa, *Râznâme*'yi Kefeli Hüseyin değil de başka biri yazmış olsaydı pek tabii ki başka yorumlar elde edilecekti.

¹⁰ James Paul Gee, **An Introduction to Discourse Analysis Theory and Method**, New York, Routledge, 1999, s. 2.

¹¹ Hayden White, "The Value of Narrativity in the Representation of Reality", **Critical Inquiry**, Vol. 7, No.1, On Narrative (Autumn, 1980), s. 5.

¹² Barthes, a.g.m., s. 237.

¹³ Sibel A. Arkonaç, **Psikolojide Söz ve Anlam Analizi Niteliksel Duruş**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 105.

¹⁴ Eleştirel sosyal bilim ve analiz kökeni 1920'lerde Almanya'da ortaya çıkan ve "Batılı" Marksist düşüncenin ana öğelerinden biri olan Frankfurt Okulu ile bağdaştırılır. Arkonaç, a.g.e., s. 174.

Râznâme'de kullanılan dil çağına ait dil olsa bile, yine de seçilen kelimeler üzerinden iz sürmek mümkündür. Kitapta anlatıcı ve hikâye toplayıcı çoğunlukla farklı kişilerdir. Tek bir kişinin ağzından yazılmadığı için fal hikâyelerinde adı geçen veya bu hikâyelere konu olan kişilerin algı süzgecinden geçip yazıya dökülmüş hikâyeler vardır. Bu durum da, kişi yelpazesini genişlettiği için bize daha iyi bir genelleme ortamı sunar.

Râznâme'de hikâye temelli bir devamlılıktan bahsedilmez ancak hangi amaçla fal bakıldığı belirtildiği için XVI. yüzyıl sonunda Osmanlı topraklarında yaşayan insanları fal bakmaya iten sebepler doğrultusunda bir devamlılık söz konusudur. *Râznâme*'deki hikâyeler aktarılırken yerel dil kullanılmış olmakla birlikte, kağıda geçirilirken Osmanlı entelektüellerinin aşına olduğu daha standart bir dil tercih edilmiştir.

Tarihin, insanların başka bir dil konuştuğu yabancı bir ülke olduğu düşünülürse tarihçiler de bu dili kendi dillerine çevirmekle yükümlü çevirmenler olarak kabul edilebilir. Bu çeviriyi yaparken de bir çeşit anlatıya başvurmuş olurlar. Yazılan, hatta yaşanan her şey algıların, dolayısıyla içinde bulunulan ve ait olunan *zeitgeist*'la ilişkili olduğu için, tarihçilerin de, tarihsel belgeyi yazan kişinin de kullandığı dil ve söylem, kendi zamanlarından izler taşır.

Bazı tarihçiler “anlatı”sız tarihin yazılamayacağını düşünür. Bazıları ise, analiz yapılmadan anlatılan geçmişin tarih olmadığını iddia eder.¹⁵ Bir tarihçi adayı olarak ben ikinci grupta aynı fikirdeyim. Analiz ve yorum yapılmadan, satır araları okunmadan, o dönemde yaşayan diğer kaynakların bizlere ne anlattığını aklımızın bir köşesinde tutmadan yazılan tarih kronolojiden öteye geçemez.

Söylem analizi yönteminin kullanıldığı ve bu çalışmanın konusuyla ilişkili olan literatüre bakıldığında başta Cemal Kafadar *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*¹⁶ başlıklı eseri dikkat çekmektedir. Bu eserinde Kafadar temel aldığı belgeleri açıklar ve belgede bulunmadığı halde yazarlarının hayatına dair yorumlar yapar. Özellikle “Mütereddin Bir Mutasavvıf Üsküplü Asiye Hatun’un Rüya Defteri 1641-1643” adlı makalesinde uzaktaki şeyhine yorumlanması için gönderdiği rüya mektuplarından Asiye Hatun’un kendisinden yola çıkarak dönemin insanların nasıl bir düşünce yapısına sahip olabileceği üzereine

¹⁵ White, a.g.m., s. 10.

¹⁶ Cemal Kafadar, **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun**, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

yorum yapar. Rüya mektuplarından yola çıkarak zihniyet dünyasını inceleyen başka bir eser ise son zamanlarda yayımlanan *Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*'dır. Özgen Felek'in yayıma hazırladığı çalışma, *Kitâbü'l-Menâmât Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*¹⁷ başlığını taşır. III. Murad'ın şehzadelikinden itibaren Şüca Dede adında bir dervişe gönderdiği rüyaların analizini yapar.¹⁸ Aslı Niyazioğlu'nun Nihânî'nin kadılığı bırakmasına sebep olacak kâbusunu tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirdiği makalesini de burada zikretmek gerekir.¹⁹ Bu makalede Niyazioğlu görülen bir rüya üzerine meslek değiştirmenin şaşkıncı olmayabileceğini açıklamaktadır. İnsanların bedensel özelliklerinden kişiliklerin okunacağını iddia eden kıyâfet ilmi ile ilgili Kenan Bozkurt *Kıyâfet İlmi Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-nâmesi*²⁰ başlıklı bir yüksek lisans tezi yazmıştır. Bu eserde fiziksel özelliklerin karakter analizinde nasıl kullanıldığını anlatırken dönemin zihniyet dünyası ile ilgili önemli bilgiler verir. Türkçe yazılmış ilk falnâme özelliği taşıyan *Irk Bitig*²¹ ile ilgili Fikret Yıldırım "*On the Titles Ten-si and Kan in the Irk Bitig*"²² başlıklı bir makale yazmıştır. Daha çok kelimeler üzerine eğildiği bu makalede Türkçe en eski fal kitabı olan *Irk Bitig*'de kelimelerin kullanılış dönemlerine göre tarihsel analiz yapar.²³ *Irk Bitig*'in Türk göçebe-bozkır kültürünü yansıtmaya rağmen *dintar*, *manistan* gibi örneklerden yola çıkarak Maniheizm öğeleri barındırdığını söyler. Kitabın içindeki birkaç Çince kökenli kelimedenden biri olan *ten-si* unvanını ve Türk yönetim geleneğinde daha yaygın olan *kan* unvanını *Irk Bitig*'de birlikte görülmesinin ne anlama gelebileceği üzerinde durur. Bu çalışmada incelenecek eserle aynı adı taşıyan Gülşenî-i Sarûhânî'nin *Râz-nâme*'sini Mestan Yıldırım metnin hem transkripsiyonunu yayımlamıştır hem de içeriğine ve temsilcisi

¹⁷ Özgen Felek (Haz.), *Kitâbü'l-Menâmât Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, 1. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

¹⁸ Rüyaların zihniyet dünyasının yansıması bakımından ne kadar önemli olduğu aşağıda ayrıntılarıyla işlenecektir.

¹⁹ Aslı Niyazioğlu, "On Altıncı Yüzyıl Sonunda Osmanlı'da Kadılık Kabusu ve Nihânî'nin Rüyası", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 31/II, 2007, ss.133-143

²⁰ Kenan Bozkurt, *Kıyâfet İlmi Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-nâmesi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2008.

²¹ *Irk Bitig*, runik yazıyla kağıda yazılmış ve zamanımıza kadar ulaşmış, eksik olmayan tek metindir. Günümüzde British Museum Doğu Yazmaları Bölümü'nde 8212 numarada bulunur. Buraya Doğu Türkistan'dan, Bin Buda mağaralarından getirilmiştir. Köktürk alfabesiyle kağıda yazılmıştır. A. Stein tarafından, bugünkü kuzeybatı Çin yakınlarında Kansu bölgesinde bulunmuştur. Daha fazlası için bkz. Ceval Kaya, "Irk Bitig'de Falcılık", *Kültür Tarihimize Gizli Diller ve Şifreler*, ed. Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin, İstanbul, 2008, ss. 359-368.

²² Fikret Yıldırım, "On the Titles *Ten-si* and *Kan* in the *Irk Bitig*", *Dil Araştırmaları*, S. 13, 2013.

²³ Daha fazlası için Marcel Erdal, "Further Notes on *Irk Bitig*", *Turkic Languages*, 1/1,1997, 63-100; Ceval Kaya, a.g.m.

olduğu döneme ait yorumlar yapmıştır.²⁴ Gülçin Tunalı Koç, *Sadullah el-Ankaravi: Daily Concerns of an Ottoman Astrologer*²⁵ başlıklı yüksek lisans tezinde XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve müneccimlik, nâiblik, müftülük, yapmış olan ve aynı zamanda şiir yazan Sadullah El-Ankaravi'nin notları üzerinden dönemin düşünüş biçimine ışık tutmaya çalışır. *Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser "Risâle-i Falnâme Li Ca'fer-i Sâdik" ve "Tefe'ülname"* başlıklı kitabında Ayşe Duvarcı, bu iki eseri inceler.²⁶ Şeref Boyraz, *Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*²⁷ başlıklı kitabında daha önce bahsedilen melhemelerin fal geleneği ile ilişkisini inceler.

Bilmeyi, söylemeye tercüme eden, dönüştüren anlatı'nın kendisidir.²⁸ Bu durumda, Kefeli Hüseyin fal hikayelerini duyduklarından, ya da şahit olduklarından biliyordu. Ama bildiğini tercüme ederken yani dönüştürürken kullandığı (ve hatta kullanmadığı kelimeler) de bize bir şey anlatır. Bu bağlamda, Râznâme'nin çok katmanlı anlatılardan oluştuğunu söylemekte hiçbir sakınca yoktur. Aslında bu çalışma fal hikayelerini anlatan/yaşayan kişilerin zihniyetinden süzülenlerin toplandığı Kefeli Hüseyin'in zihni ve oradan süzülüp yazıya geçirilmiş hikayeleri mercek altına yatırıp inceleyecektir.

Ayrıca, gündelik hayatta sıradan olmayan olaylar not alınır. Fal açılan durumlar da beklentilerin dışında olduğu için uç olaylar olarak adlandırılabilir. Fal hikayelerinde bir devamlılık yoktur. Ama kimin başına ne geldiği ve ne için fal baktığı belirtilmiştir. Yaşadıklarımızdan süzülerek anlattığımız yazdığımız konular algılarımızın bir ürünüdür. Dolayısıyla içinde yaşanılan dünyanın "zeitgeist"ının, zihniyet dünyasının da bir ürünüdür.

²⁴ Gülşenî-i Sarûhânî, **Râz-nâme Sırlar Kitabı**, Yayına Hazırlayan: Mestan Yıldırım, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.

²⁵ Gülçin Tunalı Koç, *Sadullah el-Ankaravi: Daily Concerns of an Ottoman Astrologer*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002.

²⁶ Ayşe Duvarcı, **Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser "Risâle-i Falnâme Li Ca'fer-i Sâdik" ve "Tefe'ülname"**, Ersa Matbaası, Ankara, 1993.

²⁷ Şeref Boyraz, **Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü**, Kitabevi, İstanbul, 2006.

²⁸ Hayden White, a.g.m., s. 5.

Birinci Bölüm

FAL VE FALCILIĞIN TARİHSEL KÖKENLERİ

1. FAL VE FALCILIK

Fal, Arapça kökenli bir kelime olup uğur, talih deneme, kahve fincanına, iskambile bakmak gibi bir takım garip usullerle insanın talihiine ait şeyler söyleme anlamlarına gelir.²⁹ Ayrıca, gelecekte haber verme, kaybolanı bulma vb. amaçla nesnelere bakıp anlam çıkarma olarak da bilinir.³⁰ Fal, var oluştan beri yaşamını sürdürme ve anlama çabası içerisinde olan insanın, bilinmeyeni öğrenmek ve geleceğin kendisine neler getireceğini bilmek amacıyla başvurduğu bir uygulamadır . Birtakım semboller ve araçlar yardımıyla gelecekle ilgili tahminde bulunmadır. Geleceği öğrenme arzusu ve bilinmeyene karşı duyulan merak , hem kendini hem de dünyayı anlamının en iyi yolunun yüce varlıklara danışmak olduğu fikri birçok fal yöntemini ortaya çıkarmıştır.³¹

Öyle ki M.Ö. 4000 yıllarında Babil’de, Mısır’da, Çin’de, Kalde’de astoroloji ve el falı gibi metotların uygulandığını gösteren çeşitli belgeler, falın kökeninin muhtemelen Mezopotamya olduğuna işaret etmektedir.³² M. Ö. 2000’li yıllarda kurbanların kanlarına bakılarak gelecekte olacaklar tahmin edilmeye çalışılırdı³³. Geleceği bilmeye yönelik yöntemlerin Akkadlar döneminde gelişerek bütün Arap ve Akdeniz bölgesine yayıldığı düşünülmektedir.³⁴ Daha sonra fal yazınının Yunanca ve Sanskritçeye tercüme edilip uyarlanması Batı Avrupa’dan Çin’e kadar fal ve falcılığa dair metinlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Latince, Yunanca, İbranice, Süryanice, Arapça, Farsça, Sanskritçe ve Çince’ye kadar birçok dilde muhtelif çeşitleri bulunan bu metinler ve çeşitli fal teknikleri, farklı coğrafyalar ve kültürlerde bahsettiğimiz gaibi ve geleceği bilme arzusunun

²⁹ Ferit Devellioğlu, “Fal”, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 24. B., yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi, Ankara, 2007, s.250.

³⁰ Esat Korkmaz, “Fal”, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, 2. B., Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2008, s. 67.

³¹ Nagihan Gür, “Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldızname, Fahnâme ve Tâlinâme Metinleri”, **Milli Folklor**, 24/96, 2012, s.203.

³² “Fal”, **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, Ankara, 1989, s. 90.

³³ Selim Bodur, “Tıp Tarihinde Kan”, **Cogito**, S. 37, İstanbul, 2003, ss. 85-87.

³⁴ Mehmet Aydın, “Fal”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.12, İstanbul, 1988, s.134.

tezahürleridir.³⁵ Dahası hemen bütün mitolojiler de ünlü falcıların hikâyelerine yer verilir.³⁶ Antik Yunan, Roma, Mısır, Kalde, Babil ve Çin medeniyetlerinde görülen fal, insanlara sunmayı vaat ettiği gizemli içeriği ile daima dikkat çekmiştir . Örneğin Aristo, yüzün çizgilerine bakarak kişinin karakterini okuma üzerine -fizyonomi- bir kitap yazmış, Yunan mitolojisinde , Tanrı Apollon , evlenmek istediği Kasandra'ya falcılık yeteneği bağışlamış, Sümerler kesilen kurbanların karaciğerlerine , Hititler kuşların uçuşlarına , bakmak suretiyle ileriye dönük değerlendirmeler yapmaya çalışmış, Fransız astrolog Nostradamus, miladi 3000 yılına kadar olabileceklerle ilgili kehânetlerde bulunmuştur.³⁷

Türk kültüründe de İslamiyetin kabulünden önce fal ve falcılık yaygındı. Eski Türklerde kahinlik (mantika) rüyalar veya kişilere (özellikle trans halindeyken) görünen birtakım görüntüleri yorumlama ve fal bakma durumlarını içeriyordu.³⁸ Bu inanç da Türk boylarının özünü oluşturan “Gök Tanrı” inancı ile paralel niteliktedir. Çünkü Tengri kendilerinden hoşnut kalmadığında , bu durumu kuyruklu yıldızlar, kıtlıklar, su baskınları gibi kozmik işaretlerle gösterirdi. Dolayısıyla bu türden olayları önceden bilmek Tengri'ye dua edilmesi, at, öküz, koyun kurban edilmesi yoluyla engellenmesini sağlayabilirdi.³⁹

En güvenilir fal, ‘yağrın’ adıyla anılan kürek kemiği falıydı. Falcılar, çeşitli hayvanlardan elde ettikleri kürek kemiklerini, kaynatmadan bu iş için özel olarak hazırlanmış ateşe tutarlar, üzerinde beliren şekillere ve deliklere göre yorum yaparlardı. Eski Yunanlılar ve Romalılar da kürek kemiği falına bakarlardı. Araplar da bu ilmin eski Yunanlara ait bir ilim sayıp ilm-ül-ketf (kürek kemiği bilgisi) diye adlandırmışlardır.⁴⁰

Altay topluluklarında kürek kemiği falı dışında aşık kemiği falı yaygındı: Aşık kemiği davulun üzerine atılır ve duruş şeklinden anlam çıkarılırdı. Ateşe yağ döküp alevlerin durumunu yorumlamak, ata ruhları için kesilen kurban etinin üzerindeki biçimleri

³⁵ Gür, a.g.m., s.204.

³⁶ Türk ve İskandinav destanlarında falcılık ve kâhinlik teması ile ilgili bkz. Fereh Celil, “Mantika (Kâhinlik) Anlayışının Destan Oluşumunda Ortaya Çıkışı”, **Karadeniz Araştırmaları**, 26, 2010, s.159-166. Bu çalışmada özellikle destanlarda kehâhetin sadece rüya veya şamanın transa geçmesiyle ortaya çıkmadığı, kürek kemiği (yağrın), koyun tezeği (kumalak) ve diğer nesnelere (ırım) bakmanın, yani falın mantikanın (kehânet) bir bölümünü oluşturduğu vurgulanmıştır.

³⁷ Sumbüllü, a.g.m., s. 57.

³⁸ Celil, a.g.m., s. 160.

³⁹ Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, çev.Ali Berktay, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003, s.14.

⁴⁰ Ufuk Tavkul, “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında ‘Kürek Kemiği’ ve ‘Kumalak-Taş’ Falı”, **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 2003, Cilt 2, Ocak 2003, s. 185.

yorumlamak da bir tür faldı. 41 taş, nohut, fasulye vb. ya da koyun tezeği ile bakılan “*kumalak*” falı, kimi toplumlarda yaygındı.”⁴¹

Bu çalışmanın giriş bölümünde bahsedildiği gibi, insanlar hemen her dönemde geleceği bilebilmek, gelecekte başlarına gelecek olaylardan daha az zarar görebilmek için fala başvurma ihtiyacı duymuşlardır. Fal bakmak için kullanılan nesnelere çok çeşitlidir. Tarih boyunca kullanılan başlıca fal çeşitleri çiçek, el, kuş, kitap, kum (reml), yıldız, su, bakla, kahve, iskambil, papatya, yazı, tespih, ayna, bulut, numara, çay falı da sayılabilir.⁴² Dahası, takvimlerin özellikle yılbaşına denk gelen gelen günlerine bakılarak da ta fal bakılması yaygındır.⁴³

Fal bakma ile ilgili farklı toplumlarda farklı inanışlar vardır. Yanlışlıkla sığır kemiği yakmanın fakirliğe sebep olacağı ve büyük üzüntü getireceğine dair bir inanış bulunur. Rhodes’a göre bu inancın kökenini Roma kilisesinin en sadık hizmetkarlarından olan Aziz Lawrence ile ilgilidir. 258’de yönetim, Kilise’nin gizli hazinesi olduğunu ve tamamının kendilerine teslim edilmesi gerektiğini söyler. Üç gün sonra Aziz Lawrence Kilise’nin yardımcı olduğu tüm yoksulları teslim edince çok ağır bir cezaya çarptırılır. Izgaraya benzer kızgın demirlere bağlanır ve diri diri yakılır.⁴⁴ Hayvan kemikleriyle ilgili fal pratikleri çok çeşitlidir ancak bu kemiklerin fal ve uğursuzluk sebebini araştırmak bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır.

Fala bakmak bir çeşit kehanette bulunma işlemidir. Sinan Yılmaz’a göre, diğer kültürlerde kehanet ya da falcılık olarak adlandırdığımız bazı benzer olaylar bizim kültürümüzde bilgisi ve dindarlığı ile ön plana çıkmış bir insan tarafından gerçekleştirildiğinde keşf ya da keramet olarak adlandırılmaktadır.⁴⁵

⁴¹ Korkmaz, a.g.e., s. 67.

⁴² Doğu dünyasının büyük toplum bilimcisi İbn Haldun falcı ve kâhinler ile kullandıkları nesnelere hakkında şunları söyler: “Bu zümreyi teşkil eden kişiler , o sayede diğer insanlardan temâyüz ederler . Bunlar bu işi yapmak için herhangi bir sanata ‘temrine , usûl öğrenme işine’ de başvuramazlar . Ne yıldızların ne de diğer herhangi bir şeyin , eser ve tesiri ile bu husus üzerine istidlâl ederler ... Arraflar (Biliciler), Nâzırlar (Bakıcılar), ayna ve su taşı gibi şeffâf cisimlere bakanlar , hayvanların yüreklerine, ciğerlerine ve kemiklerine bakanlar. Ehl-i Zecr ise Kuşlardan ve yırtıcı hayvanlardan mâna çıkaranlardır . Ehl-i Tark: Çakıl taşları ile buğday ve hurma çekirdeği gibi taneleri yekdiğerine vuranlardır” . İbn Haldun, **Mukaddime**, Haz: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1988, s.385-386.

⁴³ Şeref Boyraz, “12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Kehanet”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, Vol. 3, Fall 2010, s. 149.

⁴⁴ Chloe Rhodes, **Kara Kediler Kem Gözler Modası Geçmiş Batıl İnançlar Kitabı**, çev. Bahar Ulukan, Doğan Kitap, İstanbul, 2015, s. 74

⁴⁵ Sinan Yılmaz, **Nazar, Büyü ve Fal**, Divan Kitap, Ankara, 2014. s. 46.

Kur'ân'daki birçok ayet insanların seçimlerinin Allah'ın seçimleri olduğunu söyler. Bu yüzden de sihirle uğraşanlar ve özellikle büyü yapanların Allah'a şirk koştuğu kabul edilir. Fal da Allah'ın iradesinden başka bir şeyden medet umduğu için yasaklanmıştır. Falla ilgili âyet: “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” (*Mâide*, 90) Buna rağmen, fal ve falcılık o kadar yaygındır ki Fatih Sultan Mehmet bile kendine özel bir fal kitabı yazdırmıştır.⁴⁶

Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis: Peygamber (sav) “ Hiçbir şeyde uğursuzluk yoktur. Onların hayırlısı faldır” buyurdu. Ashap, “fal nedir” diye sordular. Peygamberimiz (sav) “Birinizin başkasından duyacağı güzel sözdür ki onu hayra yorar” buyurdu. (Dağıstani, 1977; 940). Bu hadisle ilgili Zubdeti'l-Buhari şu bilgileri verir:

“İslam'dan önce cahiliye döneminde yola çıkan kimsenin kuş sağından uçarsa hayır, solundan uçarsa uğursuz sayılırdı. Peygamberimiz bunu İslamiyet'e uygun bulmamış, ancak yola çıkan kişinin birinden duyacağı iyi bir kelime veya cümleyi hayra yormayı uygun bulmuştur. Yola çıkan kişinin herhangi bir uğursuzluk düşüncesi ile bu yolculuktan vazgeçmesi mekruhtur.”

Sinan Yılmaz, günümüzde fal inancının ve pratiğinin konu edildiği bir araştırma yapmıştır ve sonuçlar şu şekildedir: Fala inanan erkeklerin oranı %18,2 olduğu halde fala inanan kadınların oranı erkeklerin %50 fazlasına denk gelen %27 rakamına ulaşmıştır. Fal inancı genç yaşlarda oldukça yüksektir. Ancak ilerleyen yaşlarda bu oran %20'lere düşer. Fal inancı ile eğitim ve gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.⁴⁷ Araştırma grubunun %35,5'i hiç fal baktırmadığını söylemiştir. En fazla görülen fal çeşidi %47,2 ile kahve falıdır. Diğerleri %11,8 ile el falı, %10,4 ile papatya, %9,4 ile tarot, %5,1 ile yıldız falı, %4,8 ile su falıdır. Grubun %51'i fal bakmanın ve baktırmanın eğlence amaçlı olarak yapıldığı düşüncesindedir. Fala inananların oranı %22,6 olduğu halde falına baktırmanın %64,5 olmasının sebebi budur. Araştırma grubunda fal bakmanın cahilleri kandırmak için yapılan bir uygulama olduğunu düşünenlerin oranı %41,9. Fal bakmanın eğlence amaçlı olarak yapıldığını düşünmeyenlerin fal bakmayı bir sahtekarlık ve cahil insanları kandırmak için kullanılan bir araç olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Grubun %18,1'i gelecekte bilgi almak için, %8,1'i gerçeği öğrenmek için, %6,8'i tedbir almak için fal

⁴⁶ Sennur Sezer, **Osmanlı'da Fal ve Falnâmeler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 10.

⁴⁷ Yılmaz, **Nazar, Büyü ve Fal**, ss. 156-157.

bakan ve baktıranlardır. Grubun %10,7'si ise burada yazılı olmayan başka bir konu için fal bakıldığını söylemiştir.⁴⁸

Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi* başlıklı kitabının “Fal” maddesinde İbn Haldun’un felekle (İslam dünyasında gök katları/cisimlerinin hareketi ve buradan kader anlamını kazanarak terimleşmiş bir kavram) peygamberlik ve kâhinlik arasındaki ilişki hakkında şu alıntısını kullanır:

“Filozofların bazıları kehanetin ancak herhangi bir peygamberin gelmesinden önce ortadan kalktığını ve peygamber geldikten sonra eski haline döndüğünü iddia ederler. Çünkü peygamberin gelmesini gerektiren feleki bir olay ve durumun bulunması zaruridir derler. (...) Fakat peygamberin gelmesini icap ettiren feleki olay ve durumun sebep ve şartlarının bir miktarı var, diğer bir kısmı henüz yok olduğu zamanlarda, derece ve istidadı peygamber derecesinden aşağı olan bir şahsın ortaya çıkması gerektir ki, bundan dolayı bir iki şahıs ortaya çıkıp kahinlik ederler.”⁴⁹

Fâlnâmenin anlamını inceleyecek olursak, Arapça ‘fâl’ uğur, güzel baht, ve iyi talih anlamlarına gelir. İslâmiyet’in ilk döneminde fâl, Allah’a bağlanmak için iyi öğüt olarak değerlendirilmiş ve olayları iyiye yormak dışında her fâl yasaklanmıştır. Daha sonra kelimenin anlamı değişmiş ve birtakım işaretleri geleceğe dair yorumlamak şekline gelmiştir. Eski Türk Edebiyatında bir edebî tür terimi olan fâlnâmelerde çeşitli fallar konu olarak işlenmiştir. Fal ile ilgili eserler *yıldıznâme*, *tefe’ülnâme*, *hurşîdnâme*, *ihtilâcnâme*, *kehânetnâme* adları ile anılmıştır. Cem Sultan’ın çiçek falını anlattığı *Fâl-i Reyhân-ı Cem Sultan*, Zaifî’nin kuş falını anlattığı *Fâl-i Murgân*, Hüseyin Kefevî’nin *Râznâme* adlı eserleri bu türe örnek gösterilebilir.

Ayrıca, Evliya Çelebi Osmanlı Devleti’nde resimli fâlnâmeler olduğundan bahsetmiştir. İlgili kanıt bulunamasa da Mahmut Paşa Ç arşısı’nda Falcıyan -ı Musavvirân esnafının tek üyesi Mehemed Çelebi’nin ünlü halk kahramanlarının tasvirleri ve peygamberlerin tasvirlerinin bulunduğu dev kâğıtlarla fala baktığını yazmaktadır.⁵⁰

Bu çalışmada incelenecek olan Kefeli Hüseyin’in *Râznâme* adlı eserine geçmeden önce fal gibi gelecekte haber vermeye yarayan ilimlere kısaca değinmek gerekmektedir.

⁴⁸ Yılmaz, **Nazar, Büyü ve Fal**, ss. 160-162.

⁴⁹ Kudret Emiroğlu, **Gündelik Hayatımızın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 23.

⁵⁰ Evliya Çelebi’den aktaran Esra Gencel, Ankara Milli Kütüphane’de Yer Alan 5179 Arşiv Numaralı Fâlnâme, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2011, s. 13.

Günümüzde en çok başvurulan kahve falı Türk kahvesi içildikten sonra fincanın ters çevrilip birkaç kez döndürülmesi sonucunda çeşitli şekillere bürünen tavelerin yorumlanmasıyla bakılır. Türkçeye yerleşen “Fala inanma, falsız kalma” deyişi fal bakmanın sadece geleceği görebilmek için değil, aynı zamanda eğlence amaçlı da kullanıldığının bir işaretidir. Ayrıca, fal bakan kişiler günümüzde çeşitli isimler ve ünvanlar kullanarak bu işi devam ettirmektedirler. Bazıları “üç harflilerle” yakın dost olduğunu ve onlardan haber aldığını söylerken bazıları da baktığı nesneyi, ki bu kahve fincanı, su, bakla gibi çeşitlenebilir, iyi yorumladığını iddia eder. Bu kişiler fal bakmak için bazen kendi evlerini ya da ofislerini kullanırken (özel alan) bazıları da kafeterya gibi kamusal alanları tercih eder. Bu kafeteryalar da gizli kalmış ve az kişi tarafından bilinen yerler değil aksine herkesin gelip geçtiği ve görünen yerlerde bulunmaktadır. İzgi Güngör, bu durumu falın aynı şekilde, gruplar arasında bir ayırım gözetmeden sunulan bir hizmet olduğunu belirtir.⁵¹

2. MELHÂME

Melhâme Arapça kökenli bir kelime olup sözlük anlamı kanlı savaştır.⁵² Ancak zaman içinde kehanet, ahkâm-ı nücûm, keşif ve ilhama dayanarak gelecekte yaşanacak afet gibi olayları tahmin etme anlamını kazanmıştır. Babil, Keldani, Fenike ve Mısırlılar arasında sıklıkla kullanılmaktaydı.⁵³ Taşköprülüzâde'nin *İlimler Tasnifi*'nde ilm -i melâhim, “büyük kanlı savaş anlamına gelen “melhâme”nin çoğulu olan melâhim , yıldızların hareketlerini inceleyerek, gelecekte baş gösterecek kanlı olayların zamanını ve keyfiyetini bildiren ilim” olarak tanımlanmaktadır.⁵⁴ Özellikle devletlerin yıkılması ve ülkelerin el değiştirmesi, gibi siyasî olayları önceden haber vermeyi amaç edinen bu ilmin gerçekte ilgisinin olup olmadığı şüphelidir . Ancak ayların ve mevsimlerin astrolojik özelliklerinden ve bu dönemlerde meydana gelen kar ve yağmur gibi meteorolojik ; Güneş ve Ay tutulması gibi astronomik olaylardan ve bunların neden olacağı kuraklık , kıtlık,

⁵¹ İzgi Güngör, “Popüler Kültür Ürünü Olarak Fal”, *İletişim*, 2005/21, s. 179.

⁵² Devellioğlu, “Melhame”, a.g.e., s. 609.

⁵³ Hasan Köksal, “Doğa Olaylarını Gözlemleyerek Yapılan Tahminler: Melhameler”, *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi Online Thematic Journal of Turkic Studies*. Yıl V, Sayı 1, Ocak 2013, s.2.

⁵⁴Süleyman Çaldak, “Taşköprülüzade'nin Mevzu'âtu'l-ulûm'undaki İlimler tasnifi Üzerine”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S.2, Elazığ, 2005, ss.115-146.

savaş ve ölüm gibi semâvî ve arzî afetlerden bahseden bazı kitapların da melhâme adıyla kaleme alındığı bilinmektedir.⁵⁵

Bu tarz kitapların Dâniyâl peygamber ile başladığı iddia edilir ve Ortadoğu ve Mezopotamya’da sıklıkla karşılaşılır. Süryanice’den Arapça’ya yapılan tercüme yoluyla yaygınlık kazandığı düşünülmektedir. Halimî (ö. 403/1012), Kadı İyâz (ö. 544/1149) ve Fahred- din er-Râzî (ö. 606/1209) gibi din bilimcilerine göre de bu tarz haberlerin kaynağı Hz. Muhammet’tir.⁵⁶

Osmanlıların “Ulûm-ı Gaybiyye” yani gaybî ilimler dedikleri yıldıznâme, tabirnâme ve falnâme bu başlık altında sınıflandırılır.⁵⁷

Melhameler meteoroloji olaylarına bakılarak yalnızca gelecekle ilgili tahminde bulunmaz. Dönemin ileri gelen kimselerinin gündelik hayata dair beslenme, cinsel ilişki, bakım ve diğer ayrıntılarla ilgili öğütler de içerir. Salnâmeler gibi ekin takvimi içerir ve bayramları belirtir.⁵⁸ Bu özelliklerin toplamıyla hem dönemin zihniyet dünyasına ışık tutar hem de bir çeşit salnâme işlevi görür.

Gökyüzünde kuyruklu yıldızın görülmesi, şiddetli yağmur, rüzgar, sis, yeniay, gökkuşağı, toprak, kurbağa ve kurt yağması gibi olayların yeryüzündeki yaşamı nasıl etkileyeceği tahmin edilir. Örneğin, Cevrî Çelebi, Kânûn-ı Sâni’de görülen kuyruklu yıldızın iyiye işaret etmediğini belirtir.⁵⁹

Görülüyor ki XVI. yüzyılda Fransa’da yaşayan ünlü kâhin Nostradamus’un kehanetleri ile melhamelerin belirttiği kehanetler birbirine oldukça benzer. Bunun sebebi eski Yunan, Mısır ve Mezopotamya’ya dayanan gaybî ilimler ile ilgili bilgi birikimidir.

⁵⁵ İngilizce kelimesiyle karşılanan melhame Yunanca hava (*aero*) ve kehanet (*manteia*) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur.

⁵⁶ İlyas Çelebi, “İslam Kaynaklarında Fiten, Melahim ve Herc İnançları”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 11-12, İstanbul, 1993-1994, s. 163.

⁵⁷ Remzi Demir, “Melhameler ve Bir Onyedinci Yüzyıl Osmanlı Alim ve Edîbi Cevri Çelebi’nin Melhamesi”, **Osmanlı**, Editör: Güler Eren, Cilt 8, Ankara 1999, s. 431-432.

⁵⁸ Demir, “Melhameler ve Bir Onyedinci Yüzyıl Osmanlı Alim ve Edîbi Cevri Çelebi’nin Melhamesi” s.433.

⁵⁹ Demir, “Melhameler ve Bir Onyedinci Yüzyıl Osmanlı Alim ve Edîbi Cevri Çelebi’nin Melhamesi” s. 441.

En bilineni astroloji alanında yetkin olan Yazıcı Salih'in *Melhame-i Şemsiyye* adlı eseridir.⁶⁰ Bayburtlu Mehmet Hulusi'nin *Melhame-i Şemsiyye*'den *Âl'ametnâme* ismiyle istinsah ettiği yazmayı dikkate alarak hem melhâme kültürü hem de Yazıcı Salih'in eseri tanıtılmıştır. Şeyh Hakî Ebu'l-Fazl Hubeyş bin İbrahim bin Muhammedü't-Tiflisî'nin (ö. 629 H.) *Melhame-i Dâniyâl* ve *Beyânü'n-Nücûm* adlı eserleri de melhâme türünün önemli eserlerindedir.⁶¹ İbrahim Cevri'nin *Melhâme* adlı eseri de dikkate değerdir.⁶²

Burada dikkat çekici nokta bu tarz kitapların anlatılmak isteneni olduğu gibi ifade etmemesi, kapalı bir anlatıma sahip olmasıdır. Bu yüzden, bu eserleri inceleyecek olan araştırmacıların bu göndermelerin ne anlama geleceğini çok yönlü analiz etmesi gerekmektedir.

3. SİHİR, BÜYÜ, TILSIM

İslamiyet öncesi dönemde büyü ve sihrin varlığı olağan kabul ediliyordu. Ancak İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılmasıyla birlikte bunların büyük günahlar sayıldığı gözlemlenmiştir. Çünkü hem büyü hem de sihirde Tanrı'nın irade ve kudreti dışında işler başarılacağı iddiası vardır. Bu da İslam'ın tevhit ilkesine ters düşmektedir. Tevhit, kelime anlamı olarak bir kılma, birleştirme, birliğine inanma anlamına gelmektedir.⁶³ Ancak kelimenin İslamî yorumu Allah'ın birliğine ve ondan başka ilah olmadığına inanmaktır.

İslamiyet öncesi dönemde “uğursuz sayma” inancı mevcuttu. Bu inanç, İslam'ın temel doktrinlerine ters düşmekle birlikte⁶⁴ günümüz Müslüman toplumlarında bile hala varlığını sürdürmektedir. Ayrıca, genellikle nazar denilen göz değmesinin varlığının hak olduğu, buna inanmanın da sünnet olduğu kabul edilmiştir.

⁶⁰ Bu eser, daha kolay anlaşılması için Cevri İbrahim Çelebi tarafından *Melhame* adıyla yeniden kaleme alınmıştır. Daha fazlası için bkz. Selma Gülmez, Cevri İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-yâr-ı Güzîn Adlı Eseri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006 ve Köksal, a.g.m. Yazıcı Salih'in oğlu Yazıcıoğlu Ahmet Bican da babasının bu eserini *Melhame* veya *Bostanü'l-Hakâyık* adıyla nesre çevirmiştir. Daha fazlası için bkz. Ahmet Emin Seyhan, XV. Yüzyıl Osmanlı Popüler Dinî Edebiyatındaki Fiten Hadislerinin Tahrir ve Tenkidi (Envâru'l-âşikin Örneği), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2006.

⁶¹ Köksal, a.g.m., s. 2.

⁶² Daha fazlası için bkz. 56 numaralı dipnot.

⁶³ Devellioğlu, “tevhid”, a.g.e., s. 1102.

⁶⁴ Ali Çelik, *İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 1995, ss. 160-175.

Büyü, ilk toplumsal oluşumlardan beri varlığını sürdüren bir uygulamadır. Borce T. Gjorgjievski büyü'nün 5 bin yıllık bir tarihi olduğunu söyler⁶⁵. Bir işin olması ya da olmaması için birtakım nesnelere bir araya getirilmesiyle bir durumun değiştirilebileceğine inanılır. Eski Türk dilinde *bügi*, *bügü* şeklinde yazılırdı ve sihirbaz ya da din adamı anlamına gelirdi.⁶⁶ Günümüzde de varlığını sürdüren bu uygulama yalnızca İslam'da değil, diğer tek tanrılı dinlerde de yasaklanmıştır. Çünkü, Tanrı'nın yaptığı/yapacağını değiştirmesi için çaba sarf etmek, Tanrı'nın iradesine karşı gelmektir. Örneğin İslam'da büyü yapmak Allah'a şirk koşmak, yani kendini onunla eşit görmek olarak adlandırılır; en büyük günahlardan biri olarak kabul edilir. Din, itaat ister, büyü ise başkaldırmayı. Din, gerçeği olduğu gibi kabul edilmesini, Tanrı'nın isteklerine boyun eğilmesi gerektiğini söylerken büyü ise var olanı kabul etmez ve onu yok etmek veya değiştirmek ister.

İslamiyetin büyüü tamamen yasaklaması Hz. Muhammed'in büyücü olarak suçlanmasına ve ona büyü yapıldığı iddialarına maruz kalmasına engel olmamıştır. Bazı iddialara göre Hz. Muhammed'e büyü yapılmış olması, İslam'ın bu noktaya çelişir. Peygambere büyü yapıldığı her kaynaktan belirtilmez.

“İçinde bulunduğu toplumun önünde olanlarla, onların göremediğini görüp görünür kılanlar, sanatçılar, büyücüler ve bilim insanlarıdır. Onlar, toplumun diğer bireylerinden farklı olarak evrensel algısı açık olanlardır. Üçü de aynı kaynaktan doğmuşlardır. İnsanın sonsuz evren içindeki yalnızlığına ve ölüm karşısındaki çaresizliğine çözüm arayışından beslenmektedirler.”⁶⁷ Ayrıca, bu mistik güç şekil ya da yön değiştirebilir. “Kuvvet bağımsızdır ve kendi başına güçtür. Fakat istenildiği anda bu kuvvet herhangi bir eşyaya, cansız şeylere, taşlara, ağaçlara, evlere verilebilir ve bu yüzden o şey, insan tasavvurunda kutsallık kazanır. Bir şeyin bünyesine kuvvet atfetme, (*Mythique*) efsane dünyasının başlıca özelliğidir.”⁶⁸

“Büyü; insanı ve ilişkin olayları, maddi dünyanın ötesindeki, gizemli dış güçler aracılığıyla etkileyip yönlendirdiğine inanılan törensel eylemdir. Bu tanım oldukça yüzeyseldir ve büyü'nün tözünden yoksundur. Binlerce yıl boyunca büyü, tözündeki güç yüzünden toplumlardan dışlanmış ve kovulmuştur. Büyü, gayet çeşitli amaçlara

⁶⁶ Hikmet Tanyu, “Büyü”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, s. 501.

⁶⁷ Zuhâl Şener Bilginalp, Primitif Dönemden Günümüze Sanatın Oluşum Sürecinde Anlatım Ögesi Olarak Büyü, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 2.

⁶⁸ Adnan Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 76.

hizmet eder; doğa fenomenlerini insanın iradesine bağımlı kılar, kişiyi düşmanlarından ve tehlikelerden korur ve ona düşmanlarına zarar verebilecek gücü sağlar.”⁶⁹

Büyünün dayandığı düşünce sistemleri ikiye ayrılır: Benzerlik yasası ve dokunma ya da bulaşma yasası. İsminden de anlaşılacağı üzere benzerlik yasası, benzerin kendi benzerine doğuracağı ya da bir etkinin kendi nedenine benzediği ilkesini temel alır. Ve ikincisi olarak da bir kez birine dokunmuş şeylerin fiziksel temastan kesildikten sonra da uzaktan birbirini etkilemeye devam edeceği farz edilir.

“İlkel toplumlara büyücü, topluluğun gerçek anlamda bir temsilcisi, bir görevlisiydi (...) yeni sınıflı toplumda büyücünün görevi sanatçı ve rahip. daha sonra hekim, bilgin ve düşünür arasında paylaşıldı.⁷⁰

Burada bir parantez açmakta yarar var. Büyü ve tılsım arasındaki sınır oldukça belirsizdir. Tılsımlı olduğuna inanılan nesneyi taşımak ya da bedene yakın tutmak da büyü ile aynı amaca hizmet eder gibi görünse de tılsımlı nesne kişiyi ya da objeyi genellikle kötülüklerden korumak için kullanılır. Bir başka ifadeyle, tılsımlı nesneyi taşıyan pasiftir, bir gerçeği değiştirmeye çalışmak yerine kendini korur. Ancak büyü yapan/yaptıran aktiftir, bir durumun gidişatını değiştirmeye çalışır. Yine de tılsım büyüünün tamamlayıcı unsurudur.⁷¹ Her ne olursa olsun, büyü de tılsım da insanın doğa, hatta evrenle olan karşılıklı konuşmasından doğmuştur.⁷²

Anadolu’da günümüzde de sıklıkla kullanılan tılsımlar uğur böceği, nazar boncuğu, şahmaran, kurşun, sarımsak olarak örneklendirilebilir. Göz motifi, eski Mısır kaynaklarında da mevcuttur. Bazı iddialara göre, kralların tacındaki parlak taşlar yalnız süs amacıyla değil aynı zamanda nazardan korunmak için de kullanılırdı.⁷³ Benzer bir yorum eski çağlarda aletlerin üzerinde görülen hayvan motifleri için de öne sürülmüştür. Bu motifler süs için değil, büyü yolu ile o aletin işlevinin güçlenmesi için yapılmıştır.

Büyü, “İlkel toplumlara büyücü, topluluğun gerçek anlamda bir temsilcisi, bir görevlisiydi (...) yeni sınıflı toplumda büyücünün görevi sanatçı ve rahip, daha sonra

⁶⁹ Sigmund Freud, **Totem ve Tabu**, Çev: Sahir Sel, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996, s. 112.

⁷⁰ Ernst Fisher, **Sanatın Gerekliliği**, Çev: Cevat Çapan, Payel Yayınları, İstanbul, 1995, s.42.

⁷¹ Bilginalp, a.g.t., s. 81.

⁷² Ferit Edgü, “Büyü ve Sanat”, **P Sanat**, Bahar 2003, sayı 29, s. 6.

⁷³ Desmond Morris, **Koruyucu Tılsımlar**, Çev. Mehmet Harmancı, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1990, s. 54.

hekim, bilgin ve düşünür arasında paylaşıldı.⁷⁴ Ortaçağ'da Avrupa'da cadı olduğu veya büyü yaptığı ileri sürülen birçok insanın hastalıkları iyileştirmek için kullandığı yöntemler bugün hâlâ modern tıpta kullanılmaktadır.

“(İlkel toplumlarda) din ve büyü iç içe geçmiş durumdadır. Kabilenin büyücüsü hem bir din adamı hem de şifacıdır. Hastalıkların ve olumsuz olayların sebebinin kötü ruhlar olduğuna inanılır. Kabilenin büyücüsü, bu ruhlarla iletişim kurarak onların kovulmasına yardımcı olur ve hastaları iyileştirir.”⁷⁵

Bugün, psikologlar ve yaşam liderleri (*life couch*) eski büyücülerin insanları koruma, rahatlatma, sorunlarına çözüm bulma amaçlarını şekil değiştirmiş bir biçimde yerine getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, günümüzde büyü yaptığını iddia eden kişiler enerji ve fizik algısı gibi kelimeler kullanarak⁷⁶ büyüye bilimsen bir hava katmaya çalışmaktadırlar.

Gianna Cicchelli yayımlanmamış yüksek lisans tezinde var olan literatürün büyü deneyimini ve büyüsel (*magical*) hayat tarzını incelemediğine değinir. Büyünün nasıl ölçüldüğü, hangi pratiklerin büyü olarak kabul edildiğine dair kesin tanımlamalar yoktur.⁷⁷ Üstelik yazar büyücülük ve bâtıl inançların gerçek olduğunu söylemekle kalmaz, kendisinin de bir cadı olduğunu iddia eder. Araştırma yaptığı grubun kendilerine benzeyenlerin yanında cadı kelimesini kullandıkları, ama Hristiyanların yanında hiçbir etiket kullanmadıkları belirtilmiştir.⁷⁸

İslamiyette nefesi kuvvetli olan kimselerin birtakım dualar okuyup hastanın yüzüne veya sorunlu olan bölgesine üflediğinde sağlık sorunun geçeceğine dair bir pratik vardır. Şaşırtıcıdır ki buna benzer bir pratik Hristiyanlıkta kralların ve papaların iyileştirme gücü olduğu varsayılarak birçok insan bu kişilerden yardım beklemiştir.

Başka bir görüş ise beyaz büyüün kozmik simetrisi dindar bir şekilde taklit ettiği, kara büyüün de varlıkların doğal düzenini bozmayı amaçladığı için sınırları ihlal etmeye çalıştığı görülür. Beyaz büyü yapan keşiş alçakgönüllü bir biçimde kutsal güçlere

⁷⁴ Fisher, a.g.e., s.42.

⁷⁵ Yılmaz, **Nazar, Büyü ve Fal**, s. 15.

⁷⁶ Gianna Cicchelli, *A Living religion – Modern Witchcraft and Shamanism from a Sociological Perspective*, California State University master of Arts in Sociology, 2010, p. 4.

⁷⁷ Cicchelli, a.g.t., p. 15

⁷⁸ Cicchelli, a.g.t., p. 36.

dua ederken kara büyü yapan kişi kutsal güçleri kendisine itaat etmeye zorlar. Bunu yaparken de Tanrıların gizli isimleri ve yasak sanatlarındaki yeteneğini kullanır.⁷⁹

Cahiliye adetleri arasında da “uğursuz sayma” şeklinde bir inancın var olduğu bilinir.⁸⁰

Nişanlı çift, evlendiklerinde oturacakları ev inşaat halindeyken nazardan ve kötü huylu cinlerden korunmak için duvara işemişlerdir.

Ayrıca, bu tarz uygulamalar birçok toplumda kimi zaman yasaklanmıştır, kimi zaman da uygun görülmemiştir. Bu yaptırımlarla ilgili tutumlar dönemden döneme değişiklik göstermiştir. Hatta aynı ülke içinde bölgeden bölgeye değişen yasaklamaları görmek de mümkündür. Örneğin, XV. yüzyılda parmağını inciten oğlunu doktor yerine bazı bâtıl güçlerle uğraşan kimselere götürmek isteyen Habsburg’lu bir anne, bu uygulama Neustadt’ta yasak olduğundan 17 kilometre uzaklıktaki Landau’a götürmek zorunda kalmıştır.⁸¹

Hristiyanlıkta büyü ve din ilişkisi biraz karmaşıktır. Martin Luther, Katolik kilisesinin dinî pratiklerinden dolayı büyü yapmakla suçlamıştı ve dinin Tanrı ile kul arasında daha sade bir şey olması gerektiğini iddia etmişti. Luther’in karşı çıktığı pratikler aslında kökleri Roma İmparatorluğu’na dayanan pagan pratiklerine dayanmaktaydı.⁸²

Kilise, pagan alışkanlıklarına öylesine karşıydı ki, bir süre sonra bitkileri veya taşları kullanarak tedavi etme yöntemleri bile *heretic* (bâtıl) kabul edilmeye ve şeytanî güçlerler ilişkilendirilmeye başlanmıştır.⁸³ Bu algının sonucunda 1450-1750 yılları arasında Avrupa’yı kasıp kavuran cadı avları görülmüştür. Toplu histeri olarak adlandırılabilir bu akım şeytanla/cadıyla iletişimi ve ilişkisi olduğu düşünülen kişilerin Kilise tarafından ağır işkencelerle sorgulanması ve sonunda (genellikle) ölümle sonuçlanmaktaydı. Sorgulama sırasında kullanılan işkence yöntemleri o kadar ağırdı ki suçlanan kişi işkencenin bitmesi için bir süre sonra cadı olduğunu “itiraf ediyordu”.

Çarlık Rusya’da özellikle XVII. yüzyıldan itibaren cadı avları Avrupa’ya özgü bir fenomen olarak kabul ediliyordu. Ancak XIX. yüzyıl sonunda en çok batıl inanca sahip

⁷⁹ Valentina Conticelli ve Mino Gabriele, “Mikrokozmos’tan Makrokozmos’a Kan’ın Öyküsü”, *Cogito*, S. 37, 2003, s.120.

⁸⁰ Hatice Kelpetin Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2001, s. 347.

⁸¹ Michael D. Bailey, “Concern Over Superstition in Late Medieval Europe”, *Past and Present*, 2003, p. 115.

⁸² Bailey, a.g.m., p. 118.

⁸³ Bailey, a.g.m., p. 124.

olan Hristiyanların Ruslar olduğu düşünülüyordu çünkü kolera salgını zamanında (1831, 1855 ve 1872) insan kurban ettikleri görülmüştür.⁸⁴

Bâtil inançlar neredeyse her yerde olduğu gibi, Habsburg Almanya'sında da hastalıkları iyileştirmek, kötü ruhlardan, talihsizlikten ve cadılardan korunmak, kaybolan kişi ya da eşyaları bulmak için kullanılırdı.⁸⁵ Büyü gibi, bâtil inançlar da insanların çözmeye gücünün yetmediği sorunlar karşısında başvurduğu bir yöntemdir. Daha öncede bahsedildiği gibi, din, büyü ve bâtil inançların hepsi insanların benzer ihtiyaçlarından doğmuştur; gücünün yetmediği yerde başka bir güce sığınma ihtiyacı. Dinler bunun meşrû yolunu sağlarken büyü ve bâtil inançlar zamana ve mekana göre çeşitli derecelerde yasaklanmıştır veya hor görülmüşlerdir.

4. DOĞAÜSTÜ VARLIKLAR

Halk arasında doğaüstü özellikler taşıyan ve birtakım güçlere sahip oldukları düşünülen ancak varlığı tam olarak kanıtlanmamış bazı varlıklar vardır. Bunlar genellikle şu isimlerle anılır: cin, peri, cadı, karakoncolos, congolos, kara-kura, karakorşak, kamos, kayış ayak, at binen cin, çarşamba karısı, ağırlık, albastı, cin, ecinni, cadı, şeytan, üç harfli, iyi saatte olsunlar, pir (evin pîri), sahip (evin, koyunların sahibi)⁸⁶, bekçi (evin, koyunların bekçisi), mekir, ferişte, ferîştah, Rüküş Hanım, İbrik Kalfa, enkebit, hınkır munkur, demirkıynak, obur (hobur), vs.⁸⁷ Birçoğunun kendine has özellikleri olup, insanlara musallat olma zamanları farklılaşabilmektedir. Örneğin congolos Yozgat civarındaki karakoncolosa verilen isimdir ve kışın en soğuk günlerinde insanlara zarar verir. Hatta 10-17 ocak arası Yozgat'ta congolos ayı olarak isimlendirilmiştir.⁸⁸ Kamos tek başına uyuyan insanları rahatsız ederken, albastı, alkarısı ve kara-kura yeni doğum yapmış kadınları taciz eder. Duvarcı'ya göre, alkarısı kırmızı renkten korktuğu için lohusanın başına kırmızı tülbent örtülür ve yakasına kırmızı kurdela takılır.⁸⁹ Günümüzde insanların alkarısından korktukları için mi yoksa bir çeşit moda olduğu için mi bu uygulamayı devam ettirdikleri

⁸⁴ Simon Dixon, "Superstition in Imperial Russia", **Past and Present**, 2003, p. 212.

⁸⁵ Alison Rowlands, "Superstition, Magic and Clerical Polemic in Seventeenth Century Germany", **Past and Present**, 2008, pp. 157-177.

⁸⁶ İngilizce'de possess (sahip olmak) fiilinden türetilen possessed (sahipli) kelimesi de "perili, cinli, mecnun" anlamlarında kullanılır.

⁸⁷ Ayşe Duvarcı, "Türklerde TabiatÜstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar", **Bilig**, S.32, Ankara, 2005, s.126.

⁸⁸ Duvarcı, a.g.m., s.126.

⁸⁹ Duvarcı, a.g.m., s.129.

başka bir araştırmanın konusudur. Gulyabani, dungaga, öcü, dev gibi isimlerle anılan bazı varlıklar çocukları korkutmak için kullanılırken⁹⁰ bazılarının insanlarla evlendiklerine, cinsel ilişkiye girip üreyebildiklerine inanılmaktadır. Bu tarz varlıklarla evlenen insanlara cinlerle ya da öteki kabul edilen varlıklarla bir arada oldukları için “karışmış” denmektedir.⁹¹

Bu tarz varlıkların olası zararlarından korunmak için birçok yöntem önerilmektedir. Örneğin isimleri söylendiğinde çağırıldıklarını düşünüp geldikleri için başka kelimelerle anılırlar. Üç harfliler, iyi saatte olsunlar, bizden uzak olsunlar gibi ifadeler tercih edilir. Herkesin uyuduğu saatte Kur’an okunduğunda rahatça gezemeyecekleri düşünüldüğünden geceleri Kur’an okunması tavsiye edilir. Dua etmek, çeşitli ayetler okumak, nefesi keskin olduğu düşünülen hocalar tarafından okunmak bu tarz varlıkların verebileceği zararlardan korur.⁹² Duvarcı’ya göre ayrıca şerbet dökmek, muska, iğne , makas, orak taşımak, kurşun döktürmek gibi korunma yolları mevcuttur.

Bu tarz varlıklar (olası) mevcudiyetleriyle yetişkinlerin gerçeklik algılarıyla oynadığı gibi bazı kuralların uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Geceleri ıssız yerlerde dolaşmamak, özellikle çocuklar için tanımadığı insanlarla konuşmamak, dua ve Kur’an okumayı düzenli hale getirmek gibi amaçlara hizmet ettiği düşünülebilir. Son olarak, bu varlıkların dünya üzerine kesin olarak bulunup bulunmadıkları hâlâ bir tartışma konusudur. Günümüzün moda tabiri ile “enerji” olarak nitelenen bu şeylerin insanları, hayvanları ve hatta cansız nesnelere etkiledikleri bazı kimseler tarafından kabul edilmektedir.

Cadılar doğüstü varlıkların belki de üzerine en çok yazılıp çizilen gruplarından. Bunun bir sebebi Ortaçağ’ı kasıp kavuran birçok insanın öldürülmesine sebep olan cadı avlarıdır. Peki Avrupa’da cadı avları en hararetli günlerini yaşarken Osmanlılar bu konuyla ilgili ne düşünüp ne yaşıyorlardı? Bu konuyla ilgili Zeynep Aycibin’in “Osmanlı Devleti’nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme” başlığını taşıyan makalesi önemlidir.

Aycibin, batılı vampirlere benzeyen ilk Osmanlı cadılarıyla XVI. yüzyılın ortalarında karşılaştığını söyler. Devletin cadılara yaklaşımını günümüzde anlamak

⁹⁰ Bu satırların yazarı da küçükken “Taran Baba” hikayelerini dinleyerek büyümüştür.

⁹¹ Duvarcı, a.g.m., s. 133

⁹² Duvarcı, a.g.m., ss. 134-135.

oldukça zor olsa da dönemin koşullarıyla incelendiğinde Şeyhülislam'ın mezar açılmasına ve bu cenazelerin imhasına izin vermesi makul görülebilmektedir. Devletin cadılarla olan ilişkisi sadece şeyhülislamlık makamıyla sınırlı kalmamıştır. Ayrıca, “cadıcılar” yahut “cadı üstatları” olarak bilinen ve maaşlarını devletten alan bir grup insan vardır.⁹³ Aycibin, devletin neden böyle bir tavır takındığını mantıklı bir biçimde açıklar Osmanlı Devleti'nden göç etmek, başka bir bölgeye taşınmak oldukça zordur. Bu zorluğa karşı yaşadıkları yerde cadı olduğunu ve taşınmak istediğini belirten kimseler devletin cadılarla ilgili bazı uygulamalarıyla karşılaşmışlardır. Şeyhülislam'ın fetvası da bu uygulamalardan biridir.

XIX. yüzyılda Tırnova mezarlığında cadı avı yapan Cadıcı Nikola iki yeniçerinin mezarını açtığında çürümemiş cesetlerle karşılaşır ve bu cesetlerde kötü ruhların barındığını iddia eder.⁹⁴ Kötü ruhlardan kurtulmak için Nikola'nın önerdiği karınlara kazık saplanması ve kalplerine kaynar su dökülmesi yöntemleri işe yaramayınca cesetlerin yakılmasına onay verilir. Burada yazar, yeniçeri nefretinin ölümden sonra bile devam ettiğini ve Yeniçeri Ocağı'nın imhası sırasında gördükleri muameleden dolayı mazlum duruma düşme ihtimalinin yok olduğunu ifade eder.⁹⁵

Görüldüğü gibi, yalnızca Hristiyan ve/veya kadınlar değil, Müslümanlar ve erkekler de cadı iddialarına maruz kalmışlardır. Günümüzde ise cadılar daha çok masal veya çizgi film karakteri olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. MENÂKİBNÂME

Arapça nekabe isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak yahut haber vermek kökünden gelen menkabe (çoğulu menâkıb) övünülecek güzel iş, hareket ve davranış anlamlarına gelir.⁹⁶ Ancak günümüzde çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin durumuna ait fıkralar ve hikâyeler⁹⁷ anlamında kullanılır. Bu bağlamda, menâkıbnâmeler

⁹³ Zeynep Aycibin, “Osmanlı Devleti'nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme”, **OTAM**, S. 24, s. 55.

⁹⁴ T. P. Vukanović'ten aktaran Aycibin, a.g.m., s. 58-59.

⁹⁵ Aycibin, a.g.m., s. 59.

⁹⁶ Ahmet Yaşar Ocak, menkabe sözcüğünün Türkçe'ye menkıbe olarak yanlış bir biçimde yerleştiğini ifade eder. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010. s. .27

⁹⁷ Devellioğlu, “Menâkıbnâme”, a.g.e., s.713.

dönemin kültürel, ekonomik, siyasi ortamına dair bir fikir vereceğinden ve önemli insanların hayatlarının nasıl yorumlandığını göstereceğinden zihniyet dünyasına ışık tutar.⁹⁸ Türk evliya menâkıbnâmelerinin tarihî açıdan önemini ilk belirten Fuat Köprülü'dür.⁹⁹ Bu çalışmada bütün menâkıbnâmelere yer verilemeyeceği için Osmanlı'nın kuruluş efsanesi ile yetinilecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş menkıbesi bir rüyaya dayanmaktadır. I. Osman'ın dönemin önemli şeyhlerinden Şeyh Edebâli'nin evindeyken gördüğü rüya Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş efsanesi olarak kabul edilmektedir.

“Görür ki azizin koynundan bir ay doğar, gelur gazinin koynuna girer ki Osman Gazinin koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç biter, gölgesi âlemi tutar, gölgesinin altında dağlar var ve her dağın dibinden sular çıkar ve çıkan sulardan kim içer ve kim bahçeler sular ve kim çeşmeler akıtır gelur şeyhe haber verir, şeyh ‘oğul Osman padişahlık sana ve nesline mübarek olsun. Benim kızım Malhatun senin helalin oldu’ der.”¹⁰⁰

Ancak bu efsanenin ilk kez XV. yüzyılın ikinci yarısında, yani I. Osman'ın 1323 civarında ölümünden yaklaşık 150 yıl sonra aktarıldığını hatırlamakta yarar var. Osmanlı Devleti'nin kuruluş mitinin bir şeyhin evinde görülen bir rüyaya ve şeyhin rüya yorumuna bağlandığı söylemek, bu yüzden bütün şeyhlerin meşru ve saygın olduğunu iddia etmek abartılı bir yorum olacaktır. Burada, yeni bir devletin varlığını ruhanî bir dayanakla meşrulaştırma örneği vardır. Rüyalarda, İslam'da genellikle Allah'tan ve Hz. Muhammet'ten gelen mesajlar olarak yorumlanır. Şeyh Edebâli örneğinde de, öte dünyadan gelen bir mesaj ve bu mesajın dinî bir figür tarafından yorumlanması Osmanlı varlığını katlamalı olarak meşrulaştırır.

⁹⁸ Ocak, Menakıbnemeler'de ayrıntılı olarak şöyle der: “*Menâkıb-ı Sipehsâlar ve Menâkıbu'l-ârifîn*, XVII. ve XIX. yüzyıllar Anadolu'sunun iç durumunu, şehir hayat ve teşkilatını, değişik içtimaî tabakaları; *Menâkıbu'l-ârifîn* içtimaî ve iktisadî hayatı, tabakalar arasındaki münasebetleri, birtakım dinî cereyanları, adet ve gelenekleri mükemmel bir tarzda aksettirmektedir. (...) *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Vilâyetnâme-i Hacım Sultan ve Menâkıb-ı Seyyid Hârûn-ı Velî* gibi eserler, XIII.-XV. yüzyıllarda Anadolu'nun muhtelif bölgelerinin içtimaî durumlarını, toplum hayatının bazı yönleri ve gelenekleri dikkate değer satırlarla anlatırlar. Hatta *Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddîn*'de de yer yer bu konuda pasajlara rastlamak mümkündür. *Vilâyetnâme-i Otman Baba* ise, özellikle Rumeli şehir ve köylerin içtimaî durumu hakkında ilgi çekici kayıtlar ihtiva eder.” **Ocak, a.g.e.**, s.68

⁹⁹ Fuat Köprülü, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları” **Bellekten**, 27, 1943, ss. 421-425.

¹⁰⁰ Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 2.

6. TEK TANRILI DİNLERE GEÇİŞ VE ORTODOKSİ

Tek tanrılı dinlerin gündelik hayat pratiklerini etkilemesi tahmin edilenden daha uzun süre gerektirmiştir. Örneğin, Hristiyanlığın yayılmaya başladığı ilk yüzyıllarda paganlıktan farkı ne kadar az ise İslam'ın Şamanizmden farkı o kadar azdır. A. A. Lucidarskaya "Sorcery and the Magic in the Life of Russian Colonists in Siberia in the 17th Century" adlı ayrıntılı makalesinde belirttiği gibi, Sibiry Rusya'nın bir parçası haline gelmeye başladıkça daha çok Hristiyanlaşır.¹⁰¹ Sibiry kağıt üzerinde Hristiyan olarak görünse bile Ortodoks ideoloji ve çoktanrılı inanç pratikleri bir arada var olmaya devam ediyordu. Örneğin, Sibiry kalelerinde Hristiyanlığa ait çok az iz bulunur, sadece bir haç ve bir ikon vardır. Hatta Çar paganizm ve Hristiyanlık dışı diğer inanış ve pratiklerin ortadan kaldırılması için Sibiry'ya bir grup gönderir.

Burada bir parantez açmakta fayda var. Din kurumsallaşarak halka ulaştığı noktada daha ortodoks, daha homojen bir hal alır. Bunun son yüzyıldaki örneği Kemalist rejimin tekke ve zaviyelerin kapatılmasına yönelik çıkardığı kanundur. Bu kanunla, Sünnî İslam'ın dışında kalan neredeyse her inanç sapkın ilan edilmekle kalmamış, kendi inançları doğrultusunda eğitim vermeleri yasaklanmıştır. Bu yasağın ne kadar geçerli olduğu bu çalışmanın sınırını aşmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu yasağın tamamen uygulanmamış, birçok tekke ve dergah yeraltında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Sibiry ve Türkiye'deki bu uygulamaların tek sebebi ortodoksinin dışına çıkmak değil, aynı zamanda devletlerin uygulama ve inanış çeşitliliği sebebiyle tam olarak hakim olamadığı bir alandan korkmasıdır. Örneğin, Türkiye'de doğrudan devlete bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş, hatta 1980 askerî darbesinden sonra okullara zorunlu din dersi konmuştur. Bütün bu uygulamaların sebebi dini tekelleştirme çabalarıdır.

Taşköprülüzâde'nin ilimler tasnifinde¹⁰² bugün sihir ya da tılsım olarak adlandırmadığımız bir takım olaylar bu şekilde adlandırılmıştır. Bunun sebebi, dönemin bilimsel birikiminin bu olayların mahiyetini anlatmaya yetmemesidir. Örneğin, mıknaatısın demiri çekmesi, bazı insanların madenlerin ve yeraltı sularının nerede olduğunu tahmin

¹⁰¹ A. A. Lucidarskaya, "Sorcery and Magic in the Life of Russian Colonists in Siberia in the 17th century", *Archeology, Ethnology and Anthropology of Euroasia*, 12/2007, ss. 124-129.

¹⁰² Çaldak, a.g.m., s. 140.

etmesi, ya da yağmur ve kar gibi doğa olaylarının ne zaman gerçekleşeceğini önceden bilmesi sihir olarak algılanmıştır. Bu kimselerin olağanüstü yetenekleri olduğuna inanılmıştır. Oysaki bütün bunların kimyasal tepkimeden veyahut meteorolojik olaylardan kaynaklandığı bilinmektedir.

İkinci Bölüm

KEFELİ HÜSEYİN'İN RÂZNÂME'Sİ

1. YAZAR VE ESER HAKKINDA

İncelenen eserin yazarı Kırım'ın Kefe kentinde doğduğu için Kefevî olarak bilinmektedir. Babasının adı İbrahim'dir. Kefe'de ticaret ile uğraşmış, sonradan eğitim almak için İstanbul'a gelmiş ve sürecin sonunda Miftah Medresesi müderrisi olmuştur. Kariyerinde farklı medrese müderrisliği bulunmakla beraber sonradan kadılığa geçmiş ve Kudüs görevinin ardından atandığı Mekke'de 1601'de ölmüştür.¹⁰³

Kefeli Hüseyin, 1577 yılında tefe'ül hikâyelerini *Sevânihü't-tefe'ül*¹⁰⁴ adlı eserinde toplamış ve eserini Kırım Hanı II. Gazi Giray'a ithaf etmiştir. Daha sonra, 1585 yılında *Raznâme* adlı eserinde, ilk eserindeki bazı hikâyeleri çıkarıp ve bazı hikâyeler eklemiştir. Bu eserini de III. Murat'a ithaf etmiştir. Aslında, Kefeli Hüseyin'in *Raznâme* adlı eseri, *Sevânihü't-tefe'ül*'ün değiştirilmiş halidir. Kefeli Hüseyin'in *Raznâme*'sinin yazılış zamanı net olarak bilinmemekle birlikte, 1588 yılında gerçekleşen bir olaydan bahsedildiği için, eserin bu tarihten sonra kaleme alındığı kesin olarak söylenebilir. İsmail Hakkı Aksoyak'ın yayına hazırladığı ve 2004'te basılan *Kefeli Hüseyin Râznâme (Süleymaniye, Hekimoğlu Ali Paşa No. 539)* adlı kitapta yazarın hayatı ve diğer eserleri kısaca belirtilmiştir. Ayrıca, *Raznâme*'nin Latin harfleriyle transkripsiyonu ve tipkibasımına da yer verilmiştir.

Aksoyak ayrıca, nüshalardaki müellif ile müstensih ayrımını şu şekilde yapmaktadır:

Cemil Akpınar, İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı maddede müellifin AE (Ali Emîrî Efendi, Şeriyy, nr. 1086) nüshasının 993/1585 yılında Şah Bânû Hatun Medresesi'nde müderris iken kaleme aldığını ileri sürüyorsa da bu nüshanın müellif hattı olma ihtimali zayıftır. Bu görüşe dayanak olabilecek kânî nüshanın 1a yaprağında Te'lifü'l-'abdü'l-hakîr Hüseyin El -Kefevîyyü'l-fakîrü'l-müderris bi -medresetihî Şâhbânû Hatun bi -dâr'is- saltanati'l-aliyye Kostantiniyeti'l -mahmiye ibaresidir. İbareyi şöyle çevirmek mümkündür : Bu kitab , Şahbanu Hatun Medresesi müderrislerinden âciz kul Hüseyin el -Kefevî'nin telif ettiği eseridir . Bu not, elimizdeki nüshanın Râznâme'nin Kefeli Hüseyin'in eseri ; ancak müstensihinin başkası olduğunu gösteriyor . Nüshanın hatimesinde müstensihin bir kaydı

¹⁰³ Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c. 25, s. 187.

¹⁰⁴ *Sevânihü't-tefe'ül*'ün biri Süleymaniye Kütüphanesi Reisü'l -küttâb bölümünde ; diğeri İzmir Millî Kütüphanesi'nde olmak üzere iki nüshası vardır. *Raznâme*'nin nüsha ailesi için bkz. İsmail Hakkı Aksoyak, "Kefeli Hüseyin'in Râz-nâme Adlı Eserinde Nüsha Ailesi Kurmada İzlenen Yöntem", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/3, 2007, s. 32.

bulunmuyor. Nüshanın bu kadar düzgün ve karalanmadan tamamlaması müellif hattı olması olasılığını azaltır . Ayrıca kaynaklarda zeki, güzel sesli, güzel ahlâklı, kültürlü hoşsohbet ve nüktedan , ilim ve irfan sahibi bir kişi olarak nitelendirilen Kefeli Hüseyin'in hattatlığına dair bir bilgi bulunmamaktadır . Bu durumda AE müellif hattı değil ; ancak müstensihnin kendisine verilen müsveddeyi aynen beyaza çektiği bir nüsha olabilir.¹⁰⁵

Aynı padişaha ithaf edilmiş 996/1588 tarihli diğer bir nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 1677) kayıtlıdır. AE'den sonra istinsah edilen LA nüshasında boşluklar bulunmaktadır.

Aksoyak, XVI. yüzyıl sonlarında yazıldığı düşünülen *Râznâme*'nin bazı kaynaklarda fâlnâme¹⁰⁶ grubundaki eserler arasında gösterilmesine rağmen, fâlnâmelerden farklı özellikler taşıdığını söyler. Fâlnâmelerde genellikle bir falın nasıl yapılacağı açıklanırken Kefeli Hüseyin'in *Râznâme*'sinde fal hikâyeleri ile bu hikâyelere uygun çıkan fallar anlatılmıştır. Fal baktıran insanların biyografileri tezkireye¹⁰⁷ benzer, hikâyelerde işlenen konular da latife kitaplarını andırır. Kimi kaynaklar *Raznâme*'yi tezkire, kimileri de letâif kitapları arasında sayar. Ayrıca, kitap fallarını toplayan tek örnek olması bakımından *Raznâme*, tarihçilerin dikkatine sunulması gereken bir eserdir.

2. RÂZNÂME'NİN YAZILDIĞI DÖNEMDE SİYASÎ DURUM

Daha önce de söz edildiği gibi, *Raznâme*'nin yazılış tarihi tam olarak bilinmese de, 1588 yılında yaşanan bir olaydan bahsettiği için, eserin bu tarihten sonra yazıldığı düşünülmektedir. Şüphesiz ki her insan içinde bulunduğu çağın ürünüdür. Günümüzde *zeitgeist* denilen zamanın ruhu her insanın algı ve düşünce biçimini etkiler. Bu yüzden, *Raznâme*'deki fal hikayelerine geçmeden önce XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve onun yakın ilişkide bulunduğu devletlerin siyasî, ekonomik ve toplumsal boyutlarına göz gezdirmekte yarar var.

¹⁰⁵ Aksoyak, a.g.m., s. 34.

¹⁰⁶ Fâl-nâme: Fal kitabı. Devellioğlu, “fâl-nâme”, a.g.e., s. 250. Başka bir açıklama için: Fâlnâme: Arapça ‘fâl’, uğur, güzel baht, ve iyi talih anlamlarına gelir. İslâmiyet'in ilk döneminde fâl, Allah'a bağlanmak için iyi öğüt olarak değerlendirilmiş ve olayları iyiye yormak dışında her fâl yasaklanmıştır. Daha sonar kelimenin anlamı değişmiş ve bir takım işaretleri geleceğe dair yorumlamak şekline gelmiştir. (...) Ahmet Mermer - Neslihan Koç Keskin, “Fâlnâme” **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 29.

¹⁰⁷ Tezkire: bazı meslek sahibi kimseler için yazılan biyografi. Devellioğlu, “tezkîre”, a.g.e., s. 1107.

Raznâme'nin muhtemel yazılış tarihi III. Murat'ın (h.d. 1574-1595) veya III. Mehmet'in (h.d. 1595-1603) hükümdarlıklarına denk gelmektedir. Osmanlı tarihinin klasik yorumcularına göre, Kanunî Sultan Süleyman (h.d. 1520-1566) tahtta iken, imparatorluk en güçlü zamanlarını yaşamış (*Pax Ottomana*), fakat aynı zamanda da duraklama işaretleri vermiştir.¹⁰⁸

XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl başında, padişahların Anadolu şehirleri üzerindeki etkileri azaldı. Gerek savaşa gitmeyen ve bu yüzden para kazanamayan eski askerler gerek vergi yükünün altında ezilen köylüler Kanuni Sultan Süleyman'ın babası Yavuz Sultan Selim (h.d. 1512-1520) döneminden itibaren Anadolu'da çeşitli isyanlar çıkardı. Büyük silahlı çeteler ülkeyi yağmaladılar. Celalî diye adlandırılan bu çetelerin üyelerinin yeniçerilerin ayrıcalıklarından yararlanmak, sınır birliklerinde görev almak ya da Osmanlı idarî sistemine dahil olmayı amaçladıkları düşünülüyor. Bu yağmacılara karşı köylülere silahlı milisler kurma ve kendi topraklarını savunma hakkı tanındı.

Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyd XV. yüzyılda Anadolu'ya yerleşti ve özellikle göçebeler arasında Şiiliği yaymaya çalıştı. Safevi Devleti'nin hükümdarı olan Şah İsmail, dedesinin kazanmaya başladığı bu desteği siyasi açıdan da kullandı. 1511-12'de Anadolu'da göçebelerin çıkardığı Safeviler yanlısı Şahkulu Ayaklanması Osmanlı Devleti için bir tehdit unsuruydu. Bu ayaklanmadan sonra, Osmanlı yönetiminin sapkın olarak gördüğü özellikle göçebe inançlarına karşı tavrı sertleşti. Ayrıca, Şiiliği devlet denetiminde sınırlı var olabildiği bir yol arayışına da girildi. Bu bağlamda Suraiya Faroqhi'nin değerlendirmesi önemlidir:

“Sultan II. Bayezid'in (hd. 1481-1512) bu bağlam içinde Bektaşî tarikatına, göçebeleri Sünniliğe yöneltinler diye arka çıktığı anlaşılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, örneğin Kuzey Anadolu'daki Osmancık'ta ve Hacıbektaş'ta Bektaşî dergahlarının kurulmasını desteklemiştir. Ama dervişler göçebelere hitap edebilmek için onların düşünce dünyalarına uyum sağlamak zorundaydılar. Buna eklenecek bir başka nokta da, Şii Safevilere sempati beslediğinden kuşkulanan sapkın dervişlerin XVI. yüzyılda Anadolu'da uğradıkları kanlı takibat sırasında, artık kurumlaşmış ve bu yüzden de daha az tehdit altında olan Bektaşîliğin

¹⁰⁸ Kimi tarihçiler devlet bürokrasisi geleneğinin yerleşmesini ve bunun sonucu olarak da padişahların kişisel etkilerinin azalmasını duraklama ve/ya gerileme olarak yorumlamışlardır. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalarda bu klasik yorumun çok da geçerli olmadığı anlaşılmıştır. Devlet yönetimindeki bu değişiklikleri sadece yönetim tarzı dönüşümü olarak yorumlamak daha makuldür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Suraiya Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, 2. b., çev: Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010; Robert Mantran, **XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, Der. ve Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.

koruması altına yönelmiş olmalarıdır. Böylece XV. yüzyılın sonlarında az çok Sünni olan bir tarikat, yaklaşık yüz yıllık bir dönem içerisinde Şii düşüncelerin damgasını taşıyan bir cemaat haline geldi. (...)¹⁰⁹

1500'lü yıllardan itibaren İranlı Şii prensesler dinî inançları sebebiyle evlilik için uygun bulunmadı. Hatta, Kanunî Sultan Süleyman döneminde şeyhülislam olan Ebussuud Efendi de İranlı Şiilerin, Müslüman kabul edilemeyeceğini söylüyordu ve diğer din adamları da onun yolunda yürümekteydiler.¹¹⁰ İran'a yapılan seferleri meşrulaştırmanın bir yolu da, onları gerçek Müslüman olarak görmemek, onları sapkın yerine koymaktır. "Osmanlılar savaşırken, Sünni inancının haklı itikadını ve dolayısıyla İslam'ın sınırlarını (...) genişlettiklerini iddia etmişlerdir."¹¹¹

Özellikle XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı sultanları, Sünni inancın temsilcisi ve Şiileri yenilgiye uğratan kişi olduğunun altını çiziyordu. XVII. yüzyılda inşa edilen Sultan Ahmet Camii'nin yapılışının arka planında Şiilere karşı zafer kazanan Osmanlı padişahı motifi rol oynamıştır. Hatta, camii için yazılmış bir methiyede sultanın bu yapı ile İran şahı karşısındaki zaferi vurgulanmıştır.¹¹²

3. RÂZNÂME'NİN YAZILDIĞI DÖNEMDE KÜLTÜREL ORTAM, İNANÇLAR VE DÜŞÜNÜŞ BİÇİMLERİ

Göçebelerin ve hatta ilk Osmanlı hükümdarlarının İslam kurallarını ne ölçüde bildikleri ve uyguladıkları hakkında çeşitli iddialar mevcuttur. Ancak göçebe olmalarından ve merkezi otoritenin olmamasından dolayı onların İslam'ın bugünkü Ortodoks İslam'dan farklı olduğu söylenebilir. Örneğin, İbn-i Batuta'nın (1304-1368) Osmanlı sarayını ziyaretinde, Orhan Bey o tarihte başka bir yerde olduğu için eşi tarafından karşılanır. Daha sonraki yüzyıllarda böyle bir davranış asla söz konusu olamayacaktır. İslam'ın kabulünden sonra halkta gözlenen kimi davranışlarda Şamanizm, kimilerinde ise doğa kültlerinin etkileri vardır. Ulemâ bu tarz inanışları yok sayarken, bazı derviş cemaatleri bu konuda daha esnek olabiliyordu.

¹⁰⁹ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla**, 2. Baskı, çev: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 28.

¹¹⁰ Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, s. 57.

¹¹¹ Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, s. 4.

¹¹² Gülru Necipoğlu, "The Suleymaniye Complex in Istanbul: An Interpretation," **Mukarnas**, 3, 1986, s.92-117.

İslam'ın çeşitli mezheplerine mensup dervişler Hristiyan halkın müslümanlaşmasını ve sapkın göçebelerin özellikle Sünni inancı benimsemelerinde yardımcı olmuştur. Yeni fethedilen yerlere –çoğunlukla Rumeli'ye– gönderilen dervişler bu sürecin hızlanmasında katkıda bulunmuşlardır.

Dervişler, özellikle yeni fethedilen gayrimüslim topraklarda İslamiyet'in yayılmasında katkıda bulundular. İslam'ın gerekleri hakkında vaaz veriyorlardı ve kendi yaşamları ile diğer insanlara örnek oluyorlardı. Hatta ölümlerinden sonra mezarlarının başında dua okuyanların dualarının kabul olunacağı inancı ile bir süre sonra bu mezarlar ziyaretgah ya da yatır işlevi görmeye başlıyordu.

Devletin resmî din adamı olan şeyhülislamın fetvalarıyla dervişlerin yaşam tarzı zaman zaman ters düşüyordu. Ama genel olarak, “Tanrı'nın tüm İslam toplumunun yanlış yönlendirilmesine izin vermeyeceğine inanıldığından, ulema bir konuda uzlaşmaya vardığında onların kararı bütün inananlar için bağlayıcı oluyordu.”¹¹³

Örneğin, İslam hukukuna göre kahve, şarap gibi sarhoş edici bir etkiye sahipti, bu yüzden günah kabul ediliyordu. Hatta XVI. yüzyılda kahvehaneler yasaklandı. Bu yasağın asıl sebebi kahvenin kendinden ziyade erkeklerin bir araya toplandığı ve konuşulanların takip edilemediği kahvehanelerin Osmanlı yönetimine verdiği sıkıntıdan kaynaklanıyordu. Tüm bu olanlara rağmen kahve kullanımı XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde artmıştır.¹¹⁴ Kimi dervişler kahveyi “muzır” bir içecek görmemekteydi. Kimi dervişler ise daha da ileri giderek esrar kullanmayı vecd haline geçmeye yardımcı olduğu için dinen uygun görürlerdi.

Suraiya Faroqhi'ye göre, zihniyet tarihi¹¹⁵ konusunda yapılan incelemeler, ender yazı yazan kişilerin bıraktığı izlerin peşindedir. Vasiyetnameler, ölümlerin anısına hazırlanan kitabelerden, askerlerin ailelerine yazdıkları basit mektuplardan, mezarlıklardaki ve parklardaki anıtlardan yanıt bulup çıkarmaya çalışırlar: Hangi toplumsal gruplar örgütlü dinden kopmuş ya da tam tersi ona yönelmiş, yeni yerleşen politik sistemlerin değeri ne, ya da dostluk ve sevgi ne biçimde dile getirilmiştir? Faroqhi'ye göre bu soruların cevabını bulmak için süreklilik taşıyan belgeler bir araya getirilir, bu malzeme tablo ve grafikler

¹¹³ Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, s. 40.

¹¹⁴ Günümüzde de sıklıkla başvuru kahve falına ilk olarak ne zaman bakıldığı henüz tespit edilememiştir.

¹¹⁵ Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla**, ss. 12-13.

halinde düzenlenir ve insanların davranışlarındaki göze çarpan değişikliklerden sonuçlar çıkarılmaya çalışılır.¹¹⁶

XVII ve XVIII. yüzyıllar, kültürel olarak sanılanın aksine verimli yüzyıllardı. Bu dönemde, “bu hakir” veya başka bir deyişle “ben” birinci tekil şahıs anlatıları çoğalmıştı.¹¹⁷ Ayrıca, Kadızadelilerin baskıcı düşüncelerine karşı okuyan, yazan, düşünen bir entelektüel grubun varlığından söz edilebilir.

Unutulmamalıdır ki, Osmanlı’yı siyasi olarak da, zihniyet dünyası olarak da yekpare bir bütün olarak göremeyiz. Öncelikle coğrafya, sonrasında ise merkezi devletin ulaşabildiği ya da ulaşmayı tercih etmediği, bugünkü jargonla “otonom” bölgelerde kültür ve algılama farklı derecelerde ve farklı komplike ilişkiler içinde var olmuştur.

Hristiyanlıkta ve İslam’da kıyamet algısı ve tasviri benzerdir. İkisinde de, Hz. İsa’nın ikinci gelişinden önce Mehdi, adil bir hükümdar olarak görünecek ve insanları Mesih’in gelişine, dolaylı olarak da kıyamete hazırlayacaktır. Osmanlı Devleti’nde çıkan bazı isyancılar kendilerinin Mehdi olduğunu ileri sürüyordu.¹¹⁸

Osmanlılarda bir grup derviş çilecilik yöntemini benimsemişti. Ölmeden önce hayatı terk etmek olarak adlandırılabilir bu yöntem, dünyevî hazlardan ve işlerden el etek çekme anlamına geliyordu. Çileciler, mezarlıklarda ya da metruk yerlerde yaşar, çalışmazlar, sadece aşgari ihtiyaçlarını giderirlerdi. Ayrıca, “toplumda kabul görmüş” din adamlarının dindarlığının dünyevî gösteriş olduğunu düşünürlerdi.¹¹⁹ Başka bir ifadeyle, ortodox İslam’ın dışında kalırlardı. Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde çileciler müsamaha gösterilse de, Safevilerle olan sorunlardan dolayı, Şii olmayan dervişler bile, büyük baskılara maruz kaldılar. Bu yüzden, devletin var olmasına izin verdiği kimi tarikatlara, özellikle Bektaşî tarikatına, kapıldılar.¹²⁰

Devlet, inanç konuları dahilinde, bayram kutlamalarında da etkin olmak istiyor, kendinden habersiz, kanunlara aykırı bir kutlama yapılmasına izin vermiyordu.

¹¹⁶ Jean Louis Bacque-Grammont’dan aktaran Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ’dan Yirminci Yüzyıla**, ss. 12-13.

¹¹⁷ Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ’dan Yirminci Yüzyıla**, s. 298. Daha fazla bilgi için bkz. Cemal Kafadar, “Self and Others: The Diary of a Dervish in seventeenth century Istanbul and First person Narratives in Ottoman Literature” **Studia Islamica**, 1, XIX, ss: 121-150.

¹¹⁸ Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ’dan Yirminci Yüzyıla**, s. 87.

¹¹⁹ Ahmet T. Karamustafa, **God’s Unruly Friends, Dervish Groups in the Islamic Later Middle Period, 1200-1550**, Salt Lake City, University of Utah Press, 1994.

¹²⁰ M. Fuad Köprülü, “Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, Ortaçağ ve Yeniçağ Türklerinin Halk Kültürü Üzerine Coğrafya, Etnoğrafya, Etnoloji”, **Tarih ve Edebiyat Lugatı**, No:1, Aba-Abdal Musa, İstanbul, 1935.

“Örneğin, 1564/65 tarihli bir fermanla, Anadolu’daki bazı kentlerde esnafın Mekke’den dönen hacıları karşılamak için alay düzenlemeleri yasaklanmıştı. Bir Yahudi ya da Hristiyan ihtida edip Müslümanlığı seçtiğinde de alay düzenlenirdi.¹²¹ Bu tür vesilelerin dinî bakımdan bir sorun oluşturmayacağı açıktır; yine de lonca halkının kalfa ve çıraklarıyla birlikte ellerinde bayraklar, donanmalar ve müzikli oyunlar düzenleyerek İstanbul sokaklarına dökülmelerinden kaygı duyulmuş olmalıdır. Oysa merkezi yönetimin baskısının daha gevşek olduğu Kuzey Afrika eyaletlerinde bu tür alaylar kentlerdeki yaşamın bir parçasıydı.¹²²

Trakya’da, Müslüman halkın panayırda düzenlenen kilise törenine katılması uygun görülmemekle kalmamış, panayırda kilise ayininin düzenlenmesi de tepki çekmişti. Ayrıca, Hristiyanların kilise dışında ibadet yapmamaları bildirildi.¹²³

Bir dergahın kendi pirinin menkıbesini oluşturmasına sık sık rastlanmıştır. Merzifon, XV. yüzyılda önem verilen kentlerden biriydi ve Çelebi Mehmet bu kente büyük bir hamam yaptırmıştı. Ayakkabıcılığı bırakıp meczupluğu seçen ve çeşitli kehanetlerde bulunan Pîrî Baba, bu hamamda yaşamaya başlamıştı. Menkıbenin anlattığı kadarıyla, hamamın kadınlar gününde de oradan ayrılmayı reddedince dönemin padişahı soruşturma açmıştı. Ancak Pîrî Baba, gerçekleşen kehanetleriyle padişahı ikna etmeyi başarmıştı. Menkıbenin başka bir biçimine göre, hükümdardan yüklü bir bahşiş alan Pîri Baba, dergahını bu parayla inşa etmişti. Başka bir menkıbeye göreyse, dervişler arasında adet olduğu gibi bu bahşişi kabul etmemişti. Sonuç olarak, dergahın Pîrî Baba’nın ölümünden sonra inşa edildiği belirtilse de, günümüzde hâlâ varlığını sürdüren dergahın yerinin Pîrî Baba’nın ölümünden önce kendisinin seçtiğinin iddia edilmesi, dergahla dervişin ilişkilendirilme isteğinin bir göstergesidir.¹²⁴ Ayrıca, Evliya Çelebi, Pîrî Baba’nın Osmanlı fetihlerini önceden bildiği, Özellikle İstanbul’un fethiyle ilgili önceden müjde verdiğini söyler. Bu bilgi de, Pîrî Baba’nın sadece etrafındaki insanlarla ilgili bilgi vermediğini,¹²⁵ devlet meselelerine de dahil olduğunu gösterir.

Yeniçerilerin dışında kalan Osmanlı askerleri, sefer süresince aylık alıp, seferden sonra bazı sınır boylarında görev yapmak üzere atanırlardı. Ancak sefere katılan askerlerin hepsi bu şekilde istihdam edilemiyordu (kapılanamıyordu). XVII. yüzyılda toplumsal

¹²¹ Faroqhi, a.g.e., s. 195.

¹²² Bartolome ve Bennassar’dan aktaran Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ’dan Yirminci Yüzyıla**, ss. 314-317.

¹²³ Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ’dan Yirminci Yüzyıla**, s. 198.

¹²⁴ Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ’dan Yirminci Yüzyıla**, ss. 208-209

¹²⁵ Suraiya Faroqhi, **Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638**, Çev: Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 209-210.

düzenin bozulmasındaki en önemli sebeplerden biri kapılanamayan ve bu yüzden de geçimini sağlayamayan askerlerin çete oluşturup yerleşim yerlerine saldırmalarıdır. Özellikle Anadolu kentleri bu gruplar tarafından ciddi zararlara uğratılmıştır.¹²⁶

4. RÂZNÂME'DEKİ FAL HİKÂYELERİ VE SINIFLANDIRMA ÜZERİNDEN ZİHNİYET DÜNYASI OKUMALARI

Sınıflandırma gruplarına geçmeden önce günümüzde kullanılan “fal bakmak” fiili ile *Râznâme*'de ve o dönemin diğer kaynaklarında sık sık karşılaşılan “tefe'ül itmek” fiilinin tam olarak birbirini karşılamadığını belirtmek gerek. “Tefe'ül etmek”, içinden bir olayı, durumu veya bir kişiyi geçirerek bir nesneye bakıp yorum yapmak anlamında kullanılır. Fal bakmak ise doğrudan geleceğe yönelik bir beklenti içerir. Fal bakan bir kimse geleceğe dair bir şey söylemiyorsa ya da söylediği kehanetler gerçekleşmiyorsa o falcı başarısız sayılır. “Tefe'ül etmek” için fazladan herhangi bir yeteneğe, öngörüye sahip olmaya gerek yoktur. Dileyen herkes, her an, neredeyse her nesneden “tefe'ül edebilir”. *Râznâme*'deki birçok fal hikayesi aslında günümüzde anlaşılan “fal bakma” hikayelerinden ziyade “tefe'ül etme” anlatisidir. Bu eserdeki birçok falın gelecekte bahsetmediği halde fal olarak nitelendirilmesi bu sebeptendir.

Bu çalışmada sınıflandırma iki ayrı başlık halinde yapılabilirdi. Birincisi, gelecek hakkında bakılan fallar ve geçmişte yaşanan ve/veya yaşanmaya devam eden durumlarla ilgili niyet okuma amacıyla açılan fallar. Başka bir ifadeyle zamanın, niyet edilen konudan daha önemli olduğu bir tasnif biçimi. İkincisi ise niyet edilen konulara göre falların gruplara ayrılması. Birinci yöntem tercih edilmedi, çünkü hangi konular üzerinden fala başvurulduğu zihniyet dünyasını ortaya çıkarma açısından daha elverişli olacağı düşünüldü. Bu konu grupları sağlık, yolculuk, hac, gönül meseleleri, askerî olaylar, hukukî olaylar, saygın bir kişiye inanıp inanmamak, kıyas, alışkanlıklar, iş, tarikat, nikah, haber alınamayan bir kişi hakkında, yaşanan bir olayı yorumlamak, iftira/doğrulama, ahiret, bir kimse hakkında, rüya ve karar ve diğerleri başlıkları kullanılmıştır.¹²⁷ Bazı hikayeler birden çok gruba ait gibi görünseler de hikayenin durumuna göre hangi grup ağır basıyorsa o grupta sınıflandırma yapılması tercih edildi.

¹²⁶ Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638*, s. 64.

¹²⁷ Sınıflandırma tablosu için bkz. Ek 1.

4.1. SAĞLIK

Modern öncesi dönemde Osmanlıların “tababet” adıyla andığı tıp bilimi, bugünkünden oldukça farklıdır. Günümüzde “kocakarı ilaçları” veya “alternatif tıp” diye tabir edilen bilgi birikimi zamanın tıp bilimini oluşturmaktadır.¹²⁸ Hijyen kurallarının sağlığa etkisi bilinmediği gibi günümüzde uygulanan birçok aşı bulunmadığı için dönemin insanları hastalıklar karşısında daha zayıf ve çaresizdir. Ayrıca, tıbbî malzemelerin teknolojik gelişmeyle paralel gittiği düşünülürse, modern öncesi dönemde yaşayan insanların sağlık için ne kadar endişelendiği anlaşılabilir. Ortalama insan ömrü 29,6 yıldır ve tıp hem yetersiz, hem de ilaçlar çok pahalıdır.¹²⁹

Modern insanın ömrü atalarına göre fazlasıyla uzun ve onların hayatını kaybettiği birçok hastalık günümüzde daha az zarar verici olsa da insanlık ölümsüzlüğü bulmadığı sürece sağlığı için endişelenmeye devam edecektir. Günümüzde son model tıbbî malzemelerin ve ilaçların etkisiz kaldığı durumlar elbette ki oluyor ve daha uzun süre de olmaya devam edecektir. Sağlık gibi insan yaşamını doğrudan etkileyen bir konu hakkında *Râznâme*'de tahmin edilenden daha az sayıda (%2,08) fal hikayesi olması şaşırtıcı bir durumdur. Bunun sebeplerini tam olarak saptayabilmek bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Kitap falına bakabilmek için okuma yazma bilmek gerektiği ve bu durumun da genellikle üst sınıflara mensup “ekâbir” diyebileceğimiz insanlar arasında yaygın olduğu düşünülürse, bu insanların sağlık hizmetine okuma yazma bilmeyen yoksul kesimlere göre daha kolay ulaştığı ve bu yüzden de sağlık için daha az fala başvurduğu sonucu çıkarılabilir.

74. hikayede erbâb-ı hâlden biri hastadır, iyileşip iyileşmeyeceğine dair *Divân-ı Hâfiz*'dan¹³⁰ fal bakar. Ona can vereceğini söyleyen beyitler çıkar. Birkaç gün sonra hasta

¹²⁸ “(...) mental structures differ with social structures, that the ‘superstition’ of one age may be the ‘rationalism’ of another, and that the explanation of intellectual change may have to be sought outside purely intellectual history. H. R. Trevor-Roper, **The European Witch-craze of the Sixteenth and Seventeenth Centuries and Other Essays**, Harper Torchbooks, London, s.100.

¹²⁹ Keith Thomas, **Religion and the Decline of Magic**, Charles Scribner's Sons, New York, s.5.

¹³⁰ Eserde en çok başvurulan kitap *Divân-ı Hâfiz*'dir. Yazarı XIV. yüzyılda İran'da yaşamış olan Hâfiz-ı Şirâzî'dir. Tahsin Yazıcı, “Hâfiz-ı Şirâzî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul, 1997, s.105. Yaşamıyla ilgili ayrıntılar, hatta ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e düşkün olduğu, sık sık padişahın davetlisi olarak meclislerde boy gösterdiği bilinir. Eserleri ölümünden sonra arkadaşı Muhammed Gülemdam tarafından divân haline getirilmiştir. (Türkçesi için bkz. Hâfiz-ı Şirâzî, **Hâfiz Divânı**, 2. Basım, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.) Doğu'nun en lirik şairi olarak kabul edilmektedir. Divân-ı Hâfiz zaman içinde Horasan, Türkistan, Hindistan, İrakeyn ve Azerbaycan'da bilinir hale geldiği gibi Batı'daki edebiyatçıları da etkilemiştir. Örneğin Johann Wolfgang von Goethe, Hammer'in çevirisinden Hâfiz'ı okuduktan sonra her biri Farsça başlıklı on iki bölümden oluşan lirik ve mistik şiirlerini *West-Oestlicher Divân* adıyla 1819'da yayımlamıştır. (Bu divânın Türkçesi için

olan kişi vefat eder. İlginçtir ki bu fal hikayesi *Râznâme*'de doğrulanmayan tek fal hikayesidir.

77. hikayede tanıdık bir hastanın iyileşme durumuna dair *Esmâ-i Hüsnâ şerhi*'nden¹³¹ fal açılır. Derman olunacağına dair beyitler çıkar ve hasta birkaç gün içinde iyileşir.

98. hikayede birinci tekil şahıs anlatım kullanılmıştır. Hummaya yakalanmış ve ölüm döşeginde olan Hüseyin Çelebi Efendi'nin sağlığı ile ilgili *Divân-ı Hâfız*'dan fal açılır. “Dostunu gördüğü için sağlığına kavuşacaktır” mealinde fal çıkar ve bir süre sonra hasta iyileşir.

190. hikayede tanıdık birinin hastalığı hakkında *Divân-ı Câmî*'den fal açılır. Ölümle ilgili beyitler çıkar ve hasta birkaç gün içinde vefat eder.

Görüldüğü gibi sağlıkla ilgili fallar sadece hastanın iyileşip iyileşmeyeceğini öğrenmeye yöneliktir. Çaresiz kalınan ve sıkıntılı durumlarda fala başvurulduğu düşünüldüğünde bu durum oldukça anlaşılabilir. Aşağıda bir kimse hakkında açılan fallar başlığında görülecek olan falların bir kısmında kişinin genel ahvâlinin nasıl olacağını öğrenmek için fal açılır. Bu genel durumun içinde kişinin sağlığının düşünülmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

Johan Wolfgang von Goethe, **Doğu-Batı Divânı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.) Yazıcı, İslam Ansiklopedisi'ndeki maddesinde Divân'ın fal kitabı olarak kullanıldığından bahseder ve kitaptan fal açmadan önce şu cümlelerin söylendiğini ifade eder: “*Ey Hâfız-ı Şîrâzî / Ber mâ nazar endâzî / Men tâlib-i yek fâlem / Tû kâşif-i her râzî*” (Ey Şîrazlı Hâfız! Bize bakmaktasın. Ben bir sır istiyorum, sen ise bütün sırları açıklıyorsun.) *Râznâme*'de olduğu gibi, Divân-ı Hâfız'ın eserleri tarihçilerden önce edebiyatçıların ilgisini çekmiştir. Daha fazlası için bkz. Gamze Erdem, Hâfız-ı Şîrazî'nin gazellerinde teşbih sanatı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2014; Deniz Erçavuş, Hâfız-ı Şîrazî'nin Gazellerinde Mitolojik Unsurlar, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2012; İsmet Verçin, Hâfız Divânı'nda Yer Alan İlk Gazel Üzerinde Bir Açıklama Hermeneutiği Uygulaması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006; Mehmet Taha Ayar, Hâfız-ı Şîrazî'nin Bazı Gazellerine Şerh Tekniği Açısından Sûdî ve Konevî'nin Yaklaşım Tarzı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007; Turgay Şafak, “Cevrî Çelebî'ye Nispet Edilen Hâfız-ı Şîrâzî Gazeli Şerhi”. **Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mukaddime Dergisi**, Sayı:6, Mardin, 2012 ss.51-69; İbrahim Kaya, “Konevî'nin Hâfız Divânı Şerhi ve Tasavvufî Yorumu Üzerine Bazı düşünceler,” **Turkish Studies**, Vol:6/1, 2011, p. 1455-1475; Osman Sacid Arı, “Cevrî İbrahim Çelebi, *Terceme-i Ahvâl-i Hâce Hâfız-ı Şîrazî* kuddise sırıhu'l-âlî, 1286 (1869), Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası 15 S”, **Sufi Journal of Scientific & Academic Research**, Vol: 32, 2013, pp. 259-260.

¹³¹ Esmâ-i Hüsnâ Allah'a nisbet edilen isimleri ifade ettiğinden, bu isimlerin yazılı olduğu bir kitaptan fal açılmıştır.

4.2. YOLCULUK

Yolculuk koşulları da sağlık koşulları gibi teknolojik gelişmelerle paralel ilerler. Günümüzde “lojistik” diye tabir edilen ulaşım ve nakliye koşulları modern öncesi dönemde şimdiye kıyasla oldukça fakirdi. Bu yüzden, modern öncesi dönemde yolculuğa çıkan kişi geri dönmeme ihtimalini hep aklında tutar; sevdikleri ve yakınlarıyla helalleşirdi.

29. hikayede şehzade II. Selim Bursa’dan Karaman’a giderken yolda Karaman’a varıp varmayacaklarına dair *Divân-ı Hâfız*’dan fal açar. Varacaklarına dair beyitler çıkar. Daha sonra Karaman’a varırlar.

48. hikayede bilgileri verilmeyen bir kişi olayı kendi ağzından anlatır. Kefe’den annesini İstanbul’a deniz yoluyla mı kara yoluyla mı götürmesi gerektiği üzerine *Kur’ân-ı Kerîm*’den¹³² fal açar. “Allah’ın emriyle gemiler denizde yürür” ayetiyle karşılaşır (*Tâhâ*, 20/46; *Hac*, 22/65). İstanbul’a deniz yoluyla sağ salim varırlar.

49. hikaye II. Murâd’ın erkanından Mısır’a görevlendirilen Üveys Paşa’dan aktarılmıştır. Kendisi Hz. Ebû Eyyüb-ı Ensârî’nin mezarındayken *Kur’ân*’dan fal açar. Allah’ın izniyle Mısır’a yerleşmelerine dair âyet çıkar. (*Yusuf*, 12/99) Bir süre sonra Mısır’a sağ salim varırlar.

58. hikayede Şah Hüseyin Kûfe’ye gitmeye niyetlenir, ama arkadaşları orası Yezîd’in elinde olduğu için gitmemesi konusunda ısrarcı olurlar. Bunun üzerine *Kur’ân*’dan fal açar. Her canlının ölümü tadacağı ve mükafatlarının karşılığını kıyamette verileceğine dair ayet çıkar (*Bakara*, 2/185). Ve daha sonra Kûfe’ye giderler.

67. hikayede derviş Trabzonî Abdu’llâh Dede gemiyle İstanbul’a gitmeye dair *Türkî Makalât*’tan¹³³ fal açar. Gemiyle gitmesini belirten beyitler çıkar. Daha sonra İstanbul’a sağ salim varır.

112. hikaye bir grup gezgin hakkındadır. Şeyh Muhammed-i Herevî’den aktarılmıştır. Semerkand, Buhârâ ve daha birçok şehir gördükten sonra Irâk ve Tebrîz’e gitmek üzerine *Divân-ı Hâfız*’dan fal açarlar. Bağdat ve Tebrîz’i zapt etmek hakkında beyitler çıkar. Bu grubun daha sonra ne yaptığı ile ilgili bilgi verilmemiştir.

128. hikayede medreseden emekli olan bir kişi olayı kendi ağzından anlatır. İstanbul’da emekli olup memleketi Kefe’ye dönmek üzereyken zor durumda olan bir arkadaşını görür. Onun yanında kalmak ve memleketine gitmek arasında kararsız kalır,

¹³² İslamiyetin fal bakmayı onaylamadığından daha önce bahsedilmişti. Kutsal kitap *Kur’ân-ı Kerîm*’den sıklıkla fal açılması bir çelişki gibi görülse de *Râznâme* bu uygulamanın çok sık olduğunu gösteriyor.

¹³³ *Türkî Makalât* başlığında herhangi bir eser bulunamamıştır. Kefeli Hüseyin’in herhangi bir Türkçe kitaptan bahsettiği düşünülmektedir.

Divân-ı Hâfız'dan fal açar. “Ben gidiyorum” ve “Melekler seni hayır dua ile anmaktadır” diyen beyitler çıkar ve Kefe'ye gitmeye karar verir.

189. hikayede Monlâ Dervîş yolculuğa çıkmadan önce rüzgarın durumuna dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Yol zorluklarından vazgeçmemesine dair beyitler çıkar.

Seyahat etme ile ilgili fallar, eylemin başlangıçtan sonuna kadar olan nerdeyse tüm evrelerini kapsar. İlk önce yolculuğa çıkıp çıkılmaması gerektiğine karar vermek için uygulamaya başvurulur. İkinci sırada karar verilmiş bir seyahatin (eğer mevcutsa) hangi seçenek ile gerçekleştirilmesi gerektiği hakkında, son olarak da çıkılmış bir yolculuğun tamamlanıp tamamlanamayacağı konusunda fal bakılır.

4.3. HAC

“Yalnız Kahire sakinleri için değil, ücra Anadolu kasabalarının sakinleri için de hacıların dönüşü, zaman zaman yetkililerin yasaklamasına yol açacak coşkunluktaki geçit alaylarıyla kutlamayı gerektiren önemli bir olaydır. Hacıların komşularının, onların kasabadaki topluma değerli bir şey, özel şenliklerle karşılanmaya degecek bir şey getirdiğini düşündükleri açıktır.

Yolculuk koşullarını zorlu olması sebebiyle diğer yolcular gibi hac yoluna çıkan hacı adayının geri dönüp dönmeyeceğinin önceden tahmin edilemeyen bir durumdur. Ancak, hacı adayları başka yerlere gidecek yolculardan farklı bir şekilde uğurlanır. Bunun sebebi işin içine devlet sorumluluğunun ve devlet görevlilerinin girmesindedir. Ayrıca, bu uğurlama merasimleri hükümdarın konumunu, zafer kazanma yeteneğini ve hanedanın sürekliliğini vurguladığı için, çoğunlukla halka açık yapıydı.¹³⁴ Faroqhi, bu törenlere doğrudan tanıklık eden Evliya Çelebi'nin anlattıklarından yola çıkarak, törenleri şu şekilde betimler:

“Yola çıkış töreninin en önemli anını, kervan kumandanının genellikle askeri eğitim ve geçitler için kullanılan Kara Meydan'a gelmesi oluştururdu. Mehter çalar ve yeniçerilerle diğer askerler kumandanlarını selamlarken, kervan kumandanına sayısız asker ve memurdan oluşan maiyeti eşlik ederdi. Kervan kumandanı bundan sonra Mısır Valisi'ni, meydanda muhtemelen bu olay için kurulan çadırında ziyaret ederdi. Ardından, muhtemelen kumandanın çöl yolculuğuna beraberinde götüreceği topları meydana getirilirdi. En önemli yadigarlardan birini oluşturan sancak-ı şerifle birlikte, padişahın varlığını simgeleyen ve Mekke 'ye kadar kervana eşlik edecek mahmel-i şerif meydanda dolaştırılırdı; bu tahtırevanı bir deve taşırdı. Kahire'nin tüm ileri gelenlerinin hazır bulunduğu törende, resmi konuklar huzurunda paşa,

¹³⁴ Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638*, s. 39.

kervan kumandanına yolculukta kendisine gerekecek parayı, yani çöl güzegahındaki Bedevi şeyhleriyle Mekke şerifinin tahsisatlarını, Mekke ve Medine halkına yapılan bağışları ve kervanın diğer gereksinimleri için ayrılan miktarı alıp almadığını sorardı. Kervan kumandanı ‘bir habbe ve cübbe kalmadı’ (belirli armağanlar kumaş olarak götürülürdü) der, her şeyin teslim alındığını resmen bildirirdi. Paşa, bir kadıya olanı biteni siciline geçirmesini söyler ve ardından, Allah’ın adını anarak yerinden doğrulup mahmeli taşıyan deveye doğru yürürdü. Yüzünü ve ellerini padişahın varlığının bu simgesine sürdükten sonra, bir kez daha tekbir getirir ve devenin gümüş yularından tutarak hayvanı Kara Meydan’da dolaştırırdı. Evliya, bu davranışla paşanın kendisini Peygamber’in deve güdücüsü, ya da aciz bir hizmetkarı olduğunu ilan ettiğini belirtir ve bu alçak gönüllülük jestinin, seyreden konukları çok etkilediğini de ekler. Bu arada, askerler yüksek sesle gülbank çekerlerdi. Ardından paşa kervan kumandanına döner, Osmanlı padişahının, Hâdim-ül Haremeyn-i Şerifeyn olarak Mekke ve Medine üzerindeki denetimini bir kez daha teyit ederdi. Paşa olarak, kendisi padişahın birinci derecede temsilcisi ve hükümdarın kuluydu. Mevkiinin gerektirdiği kudret ve haşmetle, resmi yetkilerine dayanarak paşa artık mahmeli kervan kumandanına teslim eder ve hacı adaylarını Allah’a emanet edip muzaffer ve sağ salim dönmelerini temenni ederdi. Paşa bundan sonra çadırdaki yerine dönerdi ve mahmeli dolaştırma sırası kervan kumandanına gelirdi. Bundan sonra, kervan yola koyulurdu.”¹³⁵

Bu ayrıntılı tören, hac yolculuğunun resmi bileşenlerini açıklamakla birlikte, törenin sonundaki hacdan sağ salim dönme temennileri yolcuğun tehlikelerini ve hacı adaylarının endişelerini gözler önüne sermektedir. Bu yolculuğun yıllar sürme ihtimali olduğu gibi, gidenlerin bir daha hiç geri dönememeleri de söz konusuydu. Bu yüzden, Faroqi’nin törenin bu belirsizliğin olası travmalarının hafifletilmesinde yardımcı olduğunu belirtmesi anlamlıdır. Hac dönüşünde de buna benzer bir tören düzenlenir ve törenin sonunda camiye gidilir ve Peygamber şerefine dualar okunurdu.¹³⁶

Her ne kadar yolculuk başlığı altında değerlendirilmeye uygun gibi görünüyorsa da, gerek yolculuğu yapanların, gerekse geride bıraktıklarının atfettiği önem sebebiyle ayrı bir başlık altında değerlendirildi. Çünkü bu basit bir mekan değiştirmenin ötesinde, tamamlayabilen için geçiş töreni niteliğindedir ve diğer tüm seyahatlerden farklı olarak kişiye bir ünvan sağlamaktadır.

53. hikaye *Kitâb-ı Reşehât*’te¹³⁷ yazar. Evliyalardan Hâce Muhammed Pârsâ ve yanındakiler hacca giderken Nişabur’a vardıklarında yol ve hava koşulları onları zorlar.

¹³⁵ Faroqi, **Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638**, ss. 39-40.

¹³⁶ Faroqi, **Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638**, s. 41.

¹³⁷ *Reşehât*: Tam adı *Reşehât-ı ‘Aynü’l-hayât* olan Fahreddin Ali Safi’nin (ö. 1532) Nakşibendi şeyhlerinin biyografisine dair Farsça eseri. Bazı hataları olsa da XVI. yüzyıldan önce Nakşibendî tarih ve kültürünün anlatan en iyi eserlerden biri kabul edilmektedir. Daha fazlası için bkz. Necdet Tosun, “Reşehât”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 35, 2008, ss.8-9.

Mevlânâ Celâlü'd-dîn-i Rûmî'nin *Divân*'ından fal açarlar. Yola çıkmanın hayırlı olacağı üzerine beyitler çıkar. Bunun üzerine yola devam ederler ve hacca zamanından daha erken giderler. Hâce Muhammed Pârsâ bir süre sonra Medine civarında hastalanıp vefat eder.

62. hikayede şair ve surre emîni Revânî Bey hacca ulaşip ulaşamayacaklarına dair *Divân-ı Câmî*'den¹³⁸ fal açar. Beyit, "Mekke ve Medine'ye varılacak mı?" diye sorar.

73. hikayede azizlerden biri hacca gitmeden önce *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Orada kalacağına dair fal çıkar. Kısa bir süre sonra vefat eder ve oraya gömülür

87. hikayede olur olmadık yerde kahkaha atan Dede, hacca gitmeye karar verince etrafındakiler hem yaşlı olduğu için, hem de orada da gülüp günaha gireceğinden onu vazgeçirmeye çalışırlar. Bunun üzerine Dehhâk Dede *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Çıkan beyitler bu işin zorla ve parayla olmadığını söyler.

126. hikayeyi anlatan kişi birinci tekil şahıs anlatıma başvurur. İstanbul'da reisü'l-küttâb ve defterdar olan Hüseyin Çelebi, anlatıcıyı Mekke ve Medine'ye tekrar gitmeye ikna eder. İşler ters gider ve gitmeleri gecikir. Bunun üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açarlar; ümit olduğuna dair beyit çıkar. Sonrasında ne yaptıkları ile ilgili bilgi verilmemiştir.

Ayrı bir başlık olarak ön plana çıkarılmasına rağmen hac yolculuğuna çıkanların kaygılarının, diğer seyahate çıkanlardan farklı olmadığı görülüyor. Onlar da bir önceki başlıkta olduğu gibi menzillerine ulaşip ulaşamayacaklarını, bunun için elverişli zaman ve vasıtanın ne olduğunu öğrenmeyi istemektedirler. Buna rağmen hacı adayları için düzenlenen uğurlama ve karşılama törenleri ile hacca gitmenin ifade ettiği dînî, sosyal, ekonomik ve politik anlamlar bu fal hikayelerinin ayrı bir başlık altında değerlendirilmesine sebep olmuştur.

4.4. GÖNÜL MESELELERİ

Aşık olmak ve bu yüzden acı çekmek belki de Adem ve Havva'dan beri insanların başına gelen bir durumdur. Jean Claude Bologne *Gönül Çelmenin Tarihi* adlı kitabında antikçağdan günümüze flörtün, aşık olma biçimlerinin ve bunun toplumda nasıl karşılık bulunduğunu anlatmaya çalışır. Aşk (buna flört, tavlama, baştan çıkarma, sevdiğini kıskan(dır)ma da dahildir) uğruna yazılan romanlar, şiirler; bestelenen şarkılar; çekilen

¹³⁸ *Divân-ı (Kâmil-i) Câmî*, Nakşibendî tarikatinden İranlı âlim ve şair Abdurrahman Câmî'nin (ö.1492)'nin eseridir. Şair, Fars şiirinin en büyük ustalarının sonuncusu kabul edilir. Ömer Okumuş, "Câmî Abdurrahman", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, 1993, ss. 94-96.

filmler; kısaca aşkın yansıdığı sanat eserleri sayılamayacak kadar çoktur; ancak bunların çoğu mutsuz ya da ulaşılamayan aşkların hikayelerini anlatır. Enis Batur, kültür tarihçisi Rougemont'tan aktararak şöyle der: “Mutlu Aşk'ın yazılı tarihi yoktur.”¹³⁹ Bunu, mutlu aşklar fala başvuramaz diye de yorumlayabiliriz. Çünkü mutsuz aşık, sonunun ne olacağını, sevdiğine kavuşup kavuşmayacağını merak eder ve fal açar; ya da bunu yazıya döker.

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de gönül meseleleri en çok fal bakılan, büyü yaptırılan konulardan biridir. Sevdiğinden ayrı kalmak, onunla kavga etmek, aşkına karşılık görememek gibi sorunlarla karşılaşıldığında fala başvurmak hâlâ yaygın olan bir uygulamadır.

26. hikayede devlet erbâbından Hâce Ahter için yakınları *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Hâce Ahter'in sevdiği, taşınırken kendisine üstünkörü veda eder, Hâce Ahter de bu duruma çok üzülür. Kitapta sevdiğinin iyi olduğuna ama aynı zamanda gidici olduğuna dair beyitler çıkar.

35. hikaye Hâfız Şerbetî'den duyulmuştur, birinci tekil şahıs bir anlatıma sahiptir. Baştan çıkarıcı ve kendisinin zaafı olan biri anlatıcıya iyi davranır gibi görünür, sonradan onu herkesin içinde rencide eder. Bunun üzerine hâfızlardan biri *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Güzellerden vefa ummama, onlara kanmama nasihatı anlamına gelen beyitler çıkar. Faldan sonra ne yaşandığına dair veri bulunmamaktadır.

63 numaralı hikayede Arabistan kadılarından Halîmî-zâde Efendi aşığıyla kavga edip ayrı düşer. Hallerinin ne olacağına dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Üzülmemesi, ay yüzlü Yusuf'un yine geleceği ve kurtulacağı hakkında fal çıkar. Kitap henüz elindeyken aşığı çıkagelir

68. hikaye Rüstem Paşazâde Efendi'den işitilmiştir. Tanıdıklardan bir gönül ehli yeniçeri Süleyman'a mail olur. Düşmanları onları rahat bırakmaz. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtıklarında onunla olduktan sonra Şeytan'dan bile korkulmayacağına dair beyitler çıkar.

75 numaralı hikayede Kınalızâde Efendi'nin akrabasından Mevlânâ 'Abdü'l-mu'ti Çelebi, Şam'da sevdiği adam haber vermeden çekip gittiğinde *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Veda etmeden gittiğini unutmayacağına dair beyitler çıkar.

¹³⁹ Enis Batur, “Aşk Üzerine Marazî Bir Deneme Daha”, *Cogito*, S. 4, 10. Baskı, İstanbul, 2005, s. 5.

80. hikayede zengin bir devlet adamı olan Bâğbân Hâce sevdiğiyle arasının bozulması üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Aralarının düzeleceği, sabırlı olmasına dair beyitler çıkar. Birkaç gün içinde de aralarındaki sorunları çözerler.

81. hikayede hâtip Mu'allim-zâde İbrâhim Çelebi Efendi Giden sevgilinin ve şarap almaya giden dostun ardından *Divân-ı Hâfız*'dan fal bakar. Şarap içeceği ve sevdiğine kavuşacağına dair beyitler çıkar. Bir süre sonra hem sevdiği kişi hem de şarap almaya giden arkadaşı geri döner.

85. hikaye Mihrî'ye aşık olan Mecnun hakkındadır. Mihrî, flörtöz bir genç olmasına rağmen Mecnun'a yüz vermez. Hâfız, bir gece Mecnun'a görünür ve kendi kitabından fal bakmasını söyler. Ertesi gün Mecnun *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar; aşkla ilgili cümlelerle karşılaşır. Bunları okurken Mihrî, çıplak bir şekilde Mecnun'un üzerine doğru gelir. Mecnun, şiddet göreceğini düşünerek kaçınca Mihrî onu takip eder. Sonları bilinmez.

94. hikayeyi Kefeli Mevlânâ Kâdî Ramazan Efendi kendi ağzından anlatır. Sevdiğiyle arası bozukken *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Başucuna geleceğine dair beyitler çıkar ve kitap daha elindeyken sevdiği gelir.

108. hikayenin öznesi hakkında bilgi verilmemiştir. Sevdiğinden haber alamayan, mektuplarına cevap alamayan aşık sevdiğine son bir mektup gönderir ve mektubuna cevap alıp alamayacağına dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Sevdiğinden bir süredir haber alamadığına, ama yakın zamanda müjdeyi göreceğine dair beyitler çıkar. Henüz kitap elindeyken sevdiği çıkagelir.

111. hikaye zengin bir tüccar hakkındadır. Babası izin vermediği için aşık olduğu kişiye kavuşamaz; hastalanır. *Divân-ı Hâfız*'dan fal baktığında aşık olduğuna ve ömrün kısa olduğuna dair beyitler çıkar. Bir süre bu kişinin iyileştiği düşünülse de hasta vefat eder.

129 numaralı hikaye Hâfız Hocendî hakkındadır. Bir gün, tanımadığı birine aşık olur ve onu bir daha göremez. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtığına "Bu vefaya gönül verme, yurdun neresi biliyor musun?" mealinde beyitler çıkar.

131. hikayede bir derviş aşk acısından şehri terk etmeyi düşünürken *Divân-ı Hâfız*'dan iki kez fal açar. İlkinde gitse bile ayağının bağlı olacağı, ikincisinde de sevdiğinden uzaklaşmaması gerektiğini belirten beyitler çıkar. Derviş, gittiği halde bir süre sonra geri döner.

133. hikaye Şiraz'da Hâfız-ı Şeker-leb adında herkesin hayran olduğu genç bir delikanlı 'Arûs-ı Cihân adında herkesin hayran olduğu bir kadına aşık olur; ancak kadın delikanlıya yüz vermez. Evliliği asla düşünmediğini ve bakire ölmek istediğini söyler. Bunun üzerine Şeker-leb *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar ve kimsenin nikahına gitmeyeceğine dair beyitlerle karşılaşır.

135. hikayede müzisyen ve sevilen bir kişi olan Altuncızâde Mehmed Çelebi başından geçen bir olayı kendi ağzından anlatır. Gönül işlerinin nasıl olacağına dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Gönül işlerinin iyi gideceğine dair beyitler çıkar ve kısa bir süre sonra sevdiklerinden biri gelir.

136. hikayede Doktor Monlâ Kutbü'd-dîn, sevgilisi Saki'yi herkesten gizler. Şehzade Sultan Mehmed, Saki'yi gördüğünde ona aşık olur. Monla onu kendisine vermeyince hastalanır. Doktor onu tedaviye başlar ama iyileşmez. Bir gün, doktorun yalnız mı geleceği yoksa Saki'yi de mi getireceği üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Doktorun gelip ilaç getirdiğine dair beyitler çıkar ve az bir zaman sonra doktor, Saki'yi de yanında getirir.

145. hikayede Monlâ Ankâ-yı Şîrâzî, başından geçen bir olayı kendi ağzından anlatır. Sevdiğini bir süre göremeyince *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Sevdiğini yakında göreceğine, Mesih'in geleceğine dair beyitler çıkar. Kitabı henüz elinden bırakmadan sevdiği çıkagelir.

147. hikayenin öznesi belirtilmemiştir. Birinci tekil şahıs anlatım kullanılmıştır. Zar atılan bir ortamda, anlatıcı sevdiğine aşkını kanıtlaması için zar attırmak ister. Önce *Divân-ı Hâfız*'dan fal bakılır. "Şüphesini sınamak için mihenk taşına vur beni" anlamında fal çıkar. Aşkını kanıtlamak için düşüş gelmesini ister. Üç kez zar atar ve üçünde de düşüş gelir.

151 numaralı hikaye Şâh Mehmed ve sevdiği genç hakkındadır. Şah, sevdiğini bir başkasıyla konuşurken görür ve kendisini aldattığını düşünür. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtıklarında başında gençlik ateşinin olduğu ama daima padişahın kulu olduğuna dair beyitler çıkar.

171. hikayede Derviş Şems, sevdiği kahveci Ömer Şâh'la araları bozulunca *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Onun gibilerden çok olduğuna dair beyitler çıkar.

176. hikayenin öznelere hakkında bilgi verilmemiştir. Mahmûd adında birine aşık olan bir kişi durumunun ne olacağına dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Sevdiğinin iyi huylu olduğuna dair fal çıkar.

Gönül meseleleri başlığı altında toplanan örneklerde vurgulanması gereken en önemli nokta, aşığı merak eden ve tamamı erkek olan bu grubun sadece karşı cins değil, hemcinslerine de gönül bağlamaları ve onları merak etmeleridir.¹⁴⁰ Bu durumdan, eşcinsel aşkın XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunda gizlenecek ya da utanılacak bir durum olmadığı sonucu çıkarılabilir. Görüldüğü gibi çoğunlukla ayrı düşülen sevgilinin ardından vuslata dair, kimi zaman da yeni tanıştığı ama gönlünü kaptırdığı kişinin durumuyla ilgili fala başvurulur. Bazen aşkı kanıtlamak için zar atılır, bazen de bir kere gördüğü ve gönlünü kaptırdığı kişi ile ilgili fal açılır.¹⁴¹

4.5. ASKERİ OLAYLAR

Osmanlılar için askerlik kendisinden önce gelen Türk devletlerinde olduğu gibi çok önemli bir kurum olagelmıştır. Modern öncesi ve modern devletlerin en önemli ortak özelliklerinden biri askeriye teşkilatının devletin vazgeçilmez bir kurumu olmasıdır. Bu bağlamda, Osmanlı sözlüklerindeki askerî kelimeleri inceleyen çalışmalar bile yapılmıştır. Ferdi Bülbül'ün yüksek lisans tezi dil içindeki askerî kelimeleri incelemiştir.¹⁴²

Günümüzde bilindiği kadarıyla bir savaşa başlamadan önce fala başvurulmaz. Modern devletler teknolojik üstünlüklerine, iç ve dış siyasete, ekonomiye göre savaş, geri çekilme, hücum, askerî taktikler hakkında karar verir. Modern öncesi dönemde ise daha önce bahsedilen müneccimler saray kadrosunda çalışmaktaydı. Bu kadrolu memurların yanı sıra, padişahların ve devlet erkânından olanların sıklıkla başvurdukları falcılar da mevcuttu. Ayrıca, bu bölümün girişinde bahsedildiği gibi savaşa katılanlar bir konu hakkında niyet edip yanlarında bulunan nesnelere fal bakabiliyorlardı. Bu örneklerde de fal bakmak için *Divân-ı Hâfız* ve *Kur'ân-ı Kerîm* kullanılmıştır. *Râznâme*'de askerî

¹⁴⁰ Osmanlılarda veya erken modern dönemde eşcinsel aşk konusu bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Dror Ze'evi, **Müslüman Osmanlı Toplumunda Arzu ve Aşk 1500-1900**, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008; Rudi C. Bleys, **The Geography of Perversion: Male to Male Sex Behavior Outside the West and the Ethnographic Imagination, 1750-1918**, New York University Press, New York, 1995.

¹⁴¹ Bir kere görülen kişiyi bulmaya yardımcı olan akıllı telefon uygulamaları yüzyıllardır devam eden bu soruna 2015 yılında bir çözüm bulma iddiasındadır.

¹⁴² Ferdi Bülbül, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü"ndeki Askerî Terimler, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yozgat, 2011.

konularda bakılan fallar 3, 8, 20, 76, 96, 97, 125, 127, 130 ve 188 numaralı hikayelerde toplanmışlardır.

3 numaralı hikaye Mîrzâ Mehmed Çelebi'nin yazdıklarından öğrenilmiştir. Hikayeye göre Padişah Süleyman Han Acem seferindeyken askerleri yenilir, elçi esir düşer. Bu sıkıntılı durumda ne yapmalı diye düşünerek padişah *Divân-ı Hâfiz*'a bakar. Savaşın biteceğine, barışın geleceğine dair beyitler çıkar ve birkaç gün içinde barış haberi gelir.

8. hikayede gönül erbabından birkaç kişi Ali Bin Ebî Tâlib'in kahramanlık hikayelerini konuşurken Zülfikar'ın gerçekten o kadar güçlü olup olmadığına dair *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açılır. Çıkan beyitler Zülfikar'ın her şeyi alt edeceğini söyler.

20 numaralı hikayede Vezîr-i a'zam Sinan Paşa'nın sefere çıktığı Halkulvâd ile ilgili Ma'rûf Efendi Kur'ân-ı Kerîm'den fal açar. Kâfirler ve fetihle ilgili El-hac ayeti çıkar ve bir süre sonra seferin kazanıldığı haberi gelir.

76 numaralı fal hikayesinde Kızılbaşlarla savaşan askerler savaşın sonucuna dair *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açarlar. Müminlerin saadete ereceğini söyleyen *Müminûn* ayeti çıkar ve askerler zafer kazanır.¹⁴³

96 numaralı falda Üveys Paşa'nın kardeşi Ahmed Bey, olayı kendi ağzından anlatır. Mısır ve Rodos seferindeyken kâfir korsanların varlığına dair söylenti çıkar ve bunun doğru olup olmadığına dair *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açar. *Yusuf* sûresiyle karşılaşılır. Sûre, "O, 'Buyurun Allah'ın dilemesiyle Mısır'a güvenle girin!' dedi" der ve Ahmed Paşa ve yanındakiler seferden başarıyla dönerler.

97 numaralı hikayede Sultan Selim Han Şam'da seferde iken Mısır'ı alıp alamayacaklarına, alacaklarsa da bunun zamanına dair fal açar. *Kur'ân-ı Kerîm*'de *Enbiya* sûresi "Ant olsun ki, Zebur'da zikirden sonra da yazmıştık ki" der ve askerlerin planladığı tarihte Mısır ve Hicaz'ın fethedildiği belirtilir.

125 numaralı hikayede Sultan Hüseyin-i Baykara, Timurleng soyundan gelen Ebû Bekr Mîrzâ'yı kendisine saldırdığı için öldürmeye çalışır, Mîrzâ ellerinden kurtulur ama askerleri karşı saldırı ister. Mîrzâ ne yapacağına karar vermek üzere *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Dünyayı fetheylemenin şartları askerlerin üzüntüsüne değmez anlamına gelen beyitler çıkar; Mîrzâ da bunun üzerine karşı saldırıdan vazgeçer.

¹⁴³ Daha önce değinilen Kızılbaşların gerçek Müslüman sayılmadığına dair algı burada açıklıkla görülüyor.

127. hikaye ise zamanın önemli ilim adamlarından olan Mevlânâ Çivi-zâde Efendi'den aktarılmıştır. Kendisi, Sultan Selim Hân'ın Çaldıran seferindeyken bir grup askerinden haber alamaması üzerine *Divân-ı Hâfiz*'a başvurduğunu söyler. Mehdi'nin yetiştiğine dair beyitler çıkar ve bir süre sonra da fetih ve zafer haberi gelir.

130. hikaye Zurefâ'-ı A'câmdan duyulmuştur. Şiraz'da zalim hükümdarın zulmettiği askerler ve hükümdarın kendisi sırayla fal açarlar. Öncelikle, zulüm gören ve kovulan askerler ne yapacağına dair fal bakar. Yönetici hatasını anlayıp askerleri ödüllendirdiğinde onları kıskanan ve askerlere iftira atan birine onların ne kadar iyi olduğunu kanıtlamak için *Divân-ı Hâfiz*'a başvurur. İlk falda “Kabrine uğrarsan himmet dile” dizesi çıkar. İkincisinde de boşboğazlar hiçbir şey bilmiyor anlamında fal çıkar. Sonrasında askerler kabire giderler ve bir süre sonra işler iyiye gider. İkinci faldan sonra da iftiracı mahçup olur.

188. hikayede Sultan Murad Han ve savaşta yanında bulunanlar savaşın sonucuna dair *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açarlar. Tevbe (9/73) âyeti ile karşılaşırlar. İnkarcılarla, ikiyüzlülerle savaşması gerektiğine dair fal çıkar. Savaşı kazanırlar.

Görüldüğü gibi askeri konularda bakılan fallar, bir eylem olarak savaşa ne zaman girilmesi gerektiği, sonucun iyi olup olmayacağı merakının tatmini üzerinedir.

4.6. HUKUKÎ OLAYLAR

Hukukî olaylar başlığı altında toplanan hikayeler suç sayılabilecek davranışlar ve/veya kadırlara iletilen meselelerden oluşur. Bazıları kişisel affetme başlığı altına girebilse de suç temelli olduğu için hukukî olaylar başlığı altında ele alınması tercih edilmiştir. Bu tarz hukukî olaylar dönemin insanların ne gibi durumları sorun ettiklerini, bu sorunlar devletin hukuk temsilcisi olan kadıya ulaştığında ne tür bir çözüm yolu bulunmaya çalışıldığını gösterir. Bu bahsedilen durumlar da zihniyet dünyasının bir parçasını oluşturur.

30. hikayede şaraba tapan bir sarhoş kadıya getirilir. Alkolü bırakmak ister, pişmanlıktan yalvarır. Kadı sarhoş hakkında karar vermek üzereyken *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar ve sarhoşu affetmesine dair beyitlerle karşılaşır. Bunun sonucunda kadının nasıl bir karar verdiği belirtilmemiştir.

37. hikaye zalim Muhammed Mîrzâ hakkındadır. Halk, kendisini birçok kez Sultan Hüseyin-i Baykara'ya şikayet eder, yine de bir sonuç alamaz. Daha sonra halk onu öldürür.

Bunun üzerine kalabalık bir mecliste yaşanan durumla ilgili *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açılır. Katli vaciptir diye fal çıkar. Bunu uğurlu sayıp onu ve diğer birkaç zalimi daha öldürürler. Bu öldürme olayı üzerine fal açarlar, bunu olumlayan fallar çıkar. Aynı olaydan pişmanlık duyan biri bir daha fal açar, yine durumu olumlayan fal çıkar.

39. hikayede Molla Şerefü'd-dîn-i İsfahan (Molla Meges) oyuna gelip herkesin içinde Hâce Hâfiz'ı inkar eder. Onu sevenler aklamak için padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah da kendisinden *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açmasını ister. Kendini ve etrafındakileri kendi kusuru yüzünden zora soktuğuna dair beyitler çıkar. Bundan sonra nasıl bir karar verildiği belirtilmemiştir.¹⁴⁴

59. hikayede Seyyîd Mîr Kâsım-ı Envâr'ın seveni ve mürîdi çoğalınca onun hakkında dedikodu çıkarırlar, fesatlık yaparlar ve Şâhruh Mîrzâ'ya şikayet ederler. Mîrzâ da onu şehirden kovmaya karar verdiğinde kendisine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtırır. “Kendi bahtımızı bu şehirde sınımışız. Kendi giysimizi bu bataktan dışarı çekmeliyiz” diyen beyitle karşılaşır.

64. hikayede Sultan Selim'in sancak beylerinden biri Şah Tahmaz'a esir düşer. Şah Tahmaz'ın huzurunda ona hizmet edeceğini ama isterse kellesini alabileceğini söyler. Şah da *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Padişahın kulu olduğuna and içtiğini anlatan beyitler çıkar. Bundan sonra Şah Tahmaz'ın ne karar verdiği belirtilmemiştir.

107. hikayede Uluğ Bey tarafından atanan Kürdistan eyaletinin valisi Mîr Siyâvüş iftiraya uğrayıp idama mahkum olduğunda Uluğ Bey'i idamdan vazgeçirmek üzere fal açtırır. *Divân-ı Hâfiz*'a bakılır ve beyit “Kanını boşa akıtmamalı” der. Uluğ Bey affeder ve Mîr Siyâvüş ömrü boyunca Uluğ Bey'e sadık bir görevli olur.

144 numaralı hikayede Acem'de Sultan Ebû Said zamanında bir bey olan Sultan Ahmed Alî Temür, birçok kez rüşvetten ve başka diğer suçlardan yakalanıp affedilir. Son kez yakalandığında öldürülmek üzereyken fal açılır. *Divân-ı Hâfiz*'a bakılır ve kılıçla öldürülmesinin kader olmadığına dair beyitler çıkar.

154. hikayede Fatih döneminde Ahmed Paşa'nın oğlu fal açar. Bir sebepten zindana atılır, orada Kerem Kasîdesi'ni tamamlar. Affedilmek üzere padişah huzuruna çıkarılır ve *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Padişahı öven ve onun nimetlerinden faydalanmak istediğine dair fal çıkar.

¹⁴⁴ Bu hikaye saygın bir kişiye inanıp inanmama başlığında da incelenebilirdi. Ancak karar verecek kişinin hukukun başında sayılan padişah olması sebebiyle hikayeye bu grupta yer verilmiştir.

Görüldüğü gibi buradaki fallar tamamı yönetici sınıfının karar alma yetkisini tekellerinde tuttuklarını ifade eder. İlk örnekteki kadı haricinde hepsi örfe dayanarak herhangi bir kısıtlama hissetmeden son sözü söyleme hakkına sahiptir.

4.7. SAYGIN BİR KİMSEYE İNANIP İNANMAMAK

Her toplumda saygı duyulan, bilgisinden ve kerametinden emin olunan kişiler vardır. Gruplar ve tarikatler arası saygı duyulan kişi farklılaşabilir. Bu farklılaşma zaman zaman çekişmeye dönüştüğünde hangi tarafın haklı olduğunu belirlemek için fal açmak başvurulan bir yöntem olmuştur. İngilizcede *nobility* kelimesiyle ifade edilen asillik Türkçede, Batı dillerinin aksine kan bağı ile aileden gelen bir sıfat değildir. Asalet kişinin tahsili, meslekî başarısı, topluluk içindeki saygınlığı ile ölçülen bir durumdur. Çoğunluk tarafından saygı duyulan ve inanılan kimseleri bazı kişiler güvenilir bulmadığında, o kimsenin saygınlığını kanıtlamak için fala başvurulduğu gözlemlenmektedir.

Râznâme'nin ilk hikayesinde avama yabancı olmayan şeyhlerden Şeyh Zeynü'd-dîn-i Hâfi'nin, Hâce Hâfiz-ı Şîrâzî'yi tanımayıp, ona inananları küçük görmesi hakkındadır. Bu duruma şahit olan yakınları şeyhe *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtırırlar ve falda, şeyhe hitaben Hâfiz'ı mazur görmesini, iyi ad kazanma civarında kendisine yol verilmediğini söyleyen beyitler çıkar. Bunun üzerine şeyh vecde gelir ve sema'a başlar. Şeyhin hâlini görenler de zikre başlar.

12 numaralı hikayede Mısır'da Rüstem Paşazâde Hüseyin Efendi'nin meclisinde bir grup devlet büyüğü sohbet ederken konu Ebu's-su'ud Efendi'ye gelir ve onun hakkında ne buyrulur diye *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açarlar. Hayırlı olduğunu belirten beyitler çıkar.

34 numaralı hikayede de Molla Hüseyin Vaiz'in meclisinden birinin, Hâce Hâfiz'ı inkar etmesi üzerine kendisine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtırırlar. Hâfiz'in hep doğru söylediği, ona inanmayanların aşağılık olduğunu belirten beyitler çıkar. Bu beyitlerle karşılaşan kişinin nasıl bir tutum sergilediği ile ilgili bilgi verilmemiştir.

41. hikaye Hâce Bahâü'd-dîn-i Nakş-bendî'nin huzurundaki bir şeyh hakkındadır. Bir zâhid, Nakş-bendî hazretlerinin yanında sûret-i inkarda bulunur. O sırada ortama giren bir meczup (İbrâhîm-i Meczûb) *Mesnevî*'den¹⁴⁵ Mevlânâ'nın dizelerini okur. Beyit, onun hiçbir şeyden anlamayacağını, içinin kurumuş olduğu anlamına gelir.

¹⁴⁵ *Mesnevî*'nin kelime anlamı her beyti başlı başına kafiyeli ve başından sonuna kadar aynı vezinde olan manzumdur. Ancak günümüzde *Mesnevî* denilince ilk akla gelen Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin yaklaşık 25.700 beyitten oluşan Farsça eseridir. Semih Ceyhan, "Mesnevî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 29,

70. hikayeyi Gül baba'nın şeyhi Mehmed Dede aktarmıştır. Özellikleri belirtilmeyen bir kişi, Mevlânâ 'Abdu'r-rahmân-ı Câmî hakkında kötü söz söyler ve onun hakkında *Divân-ı Câmî*'den fal açarlar. "Kişi bilmediğine söver" anlamında beyitle karşılaşmışlardır.

123. Hikaye Mevlânâ 'Alî Şîr Nevâ'î'nin *Hamse-i Müteheyirîn* başlıklı kitabından aktarılmıştır. Monlâ Nehîkî, Mevlânâ Nûrû'd-dîn 'Abdurrahmân-ı Câmî'yi inkar eder, ona düşmanlık besler. Başkaları, Monlâ Nehîkî hakkında *Divân-ı Câmî*'den fal açar. Kulağının Mesîh gibi tesbih taneleriyle dolduğuna, haremın çağırışının hatrını bozamayacağına dair beyitler çıkar. Bu hikayenin sonucuna dair de veri bulunmamaktadır.

132 numaralı hikayede ise birinci tekil şahıs anlatımla karşılaşılır. Anlatıcı, kendisinin önemli olduğunu düşündüğü bir kişiye diğerlerinin inanmaması üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Hünerle süslenmiş olduğuna dair beyitler çıkar. Bu beyitlerin kimliği ve görevi belirtilmeyen o önemli kişiye dair inançsızlığı değiştirip değiştirmediği bilinmiyor.

141. fal hikayesinde Şiraz padişahı Sultan Abdullah'ın Hâce Hâfız'a inanmaması üzerine, bir yardımcısı, Hâce Hâfız'ın mezarı başındayken, kendisine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtırır. Hâfız, o gün giydiği kıyafetle ilgili doğru yorumlar yapar. Bunun üzerine Sultan kötü niyetini inanca dönüştürür, fakirleri doyurur ve çeşitli hayırlar yapar.

148 numaralı hikayede dilencilikten gelip Acem padişahı Yakûb Bey'in gözüne giren, sonra bir sebeple kovulan kişi hakkında fal açılır. Bu zât, Hazret-i Hâce'yi küçümser ve ona inanmaz. *Divân-ı Hâfız*'da çıkan beyitlere göre dilenci, sonradan yüksek rütbelere ulaşmamalı.

160. hikaye Müslüman olmayan askere esir düşen bir kapıağasının başından geçeni anlatır. Sâbıkâ Piyâle Paşa'nın kapıağası olan Hâdım Alî Bey, *Kur'ân-ı Kerîm*'in Allah tarafından gönderilmediğini, Hz. Muhammed tarafından bizzat yazıldığını düşünen kişinin yanında *Kur'ân*'dan fal açar; *Enam* ayetiyle karşılaşır; ayetleri inkar edenlere azap dokunacağını söyler. Bu ayeti duyduktan sonra kâfirin nasıl tepki verdiği bilinmiyor.

165. hikaye değeri inkar edilen bir kişi hakkında olan son fal hikayesidir. Ehl-i Şîrâz'dan birkaç zurefâ Hâce Hâfız'ın mezarı başındayken onun hakkında konuşurlar. Bir

Ankara, 2004, s. 325. Ayrıca, H. Ahmet Sevgi, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Filolojisi Kürsüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1982; tevekkül inancı üzerinden zihniyet dünyasının izini sürmek için bkz. Tuğba Sağıroğlu, Mevlânâ'nın Mesnevî Adli Eserinde Tevekkül Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009; benzer bir biçimde eserde kötülüğün izlerini sürmek için Vicdan Hilal Kocabaş, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kötülük Problemi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2010.

kısmı onu meth eder, bir kısmı da kötüler. Bunun üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açarlar ve kabrinin dünya işlerini hoşgörenlerin ziyaretgahı olacağına dair beyitler çıkar.

Görüldüğü gibi bu grupta anlatılan hikayeler bir grubun, başka insanların kutsal kabul ettiği kimi insanlara inanmaması üzerine, onların ikna edilmesi amacıyla bakılan fallardan oluşmuştur. Özellikle, *Raznâme*'nin genelinde başvurulan Hâfız-ı Şirazi'ye inanmayan birkaç kişi onu inkar etseler de Hâfız'ın kendi eseri olan *Divân*'ından fal açılınca haksız olduklarını anlayıp ona inanmaya başlarlar. Yani Hâce Hâfız, üretmiş olduğu kendi eserinden bakılan fallara saygınlığını bir kez daha kanıtlamış olur.

4.8. KIYAS

Bu gruptaki hikayeler saygın bir kimseye inanıp inanmamak hikayeleriyle oldukça yakından ilgilidir. İki saygın kişinin hangisinin alanında daha iyi olduğu tartışmaları üzerine fal açılır.

32. hikâye Ma'rûf Efendi'den duyulmuştur. Başka biri, kendi ağzından bu iki olayı aktarır. Birincisinde Nakş-bendî Taşkendî Hâce Ahmed-i Sâdık Efendi ile başka birinin zikirlerini kıyaslamak üzere *Gülşen-i Râz*'dan fal açarlar. İki kişiyi kıyaslayan beyit çıkar.

32. hikâyenin ikinci bölümünde de Paşa-zâde Hüseyin bir grup arkadaşıyla Gülşenî'nin mezarını ziyaret ederken *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açar. (*Maide*, 119/5) Doğru kişilere yardım edileceğine dair âyet çıkar.

56. hikâyede pek sevilmeyen, huysuz şair Husrevî, Hâce Hâfız hakkında ileri geri konuşur. Bunun üzerine kendisi ve Hâce Hâfız üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar ve Hâce Hâfız'ı koruyan beyitlerle karşılaşır.

156. hikâyede okur yazar gruba ait iki kişi Hâce Hâfız ve Kemâl-i Hocendi'nin hangisinin daha iyi olduğuna dair tartışır. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtıklarında Hâfız'dan sonra Kemâl-i Hocendi'nin şiir söylemekten sakınacağına dair beyitler çıkar.

Kimi fal hikayeleri kıyas yapıldığını doğrularken kimisi de hangi kişinin daha iyi olduğuna karar verir. Çıkan bu falların insanların o kişiler hakkındaki kanaatleri değiştirip değiştirmedikleri ise belirtilmemiştir.

4.9. ALIŞKANLIKLAR

Hayat tarzı ile ilgili açılan fallar *Râznâme*'de bakılan fallar arasında en ilgi çekici kısımlardan birini oluşturur. Alkolle olan ilişki, dünya nimetleri ve münzevî yaşam, yine münzevî yaşamın bir parçası olarak hiç konuşmamayı tercih etmek, ve genç bir erkeğin kadınlarla olan ilişkisi hakkında fal açılır.

4. hikâye birinci tekil şahıs anlatıma sahiptir. Zengin ama şaraba ve afyona düşkün biri hakkında din büyükleri fal açar. Bazı din büyükleri o kişiyi sarhoş görünce ona nasihat eder. İşe yaramadığını düşündüklerinde *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açarlar. Allah'ın takdiri yanında olursa Mesih'in yaptığını yapabileceğine dair beyitler çıkar. Sonrasında ne olduğuna dair bir bilgi yoktur.

5 numaralı fal hikâyesi zengin ve yoksul bir grup arkadaşın dünya nimetleri ile ilgili düşünceleri hakkındadır. Bir kısmı dünyadan el etek çekip yaşamının, bir kısmı da dünyanın tadına varmanın gerekli olduğunu düşünür. *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtıklarında dünya nimetlerinin değil, ilahi adanmışlığın önemli olduğunu söyleyen beyitlerle karşılaşılır.

23 numaralı hikâye Derviş Lenger-i Bî-Murâd hakkındadır. Kendisi suskunluğu seçen bir derviştir. Meşk ettiği bir grup arkadaşı, dervişi konuşturmak için çok ısrar ederler, ama amaçlarına ulaşamazlar. Derviş, kendisini böyle kabul etmelerini gerektiğini ifade eder. Yârenlerine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtırır ve suskunlukla ilgili beyitler çıkar.

27 numaralı hikâyede bir grup ayyaş ramazan ayı arefesinde tövbe edip doğru yola girmek ister. İçlerinden biri vazgeçer, diğerlerini de vazgeçirmeye çalışır. *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtıklarında ilk olarak eski hayat tarzına devam etmeleri, ikincisinde de çalışmadan bir yere varılamayacağı, gerçekten istiyorsa üstadına itaat etmesi hakkında fal çıkar.

33. hikâye Hüseyin-i Baykara ailesinden Bediü'z-zaman Mîrzâ hakkındadır. Kendisi zevk ve sefaya düşkün bir yöneticidir. Bir derviş bir gün ona ders vermeye gelir, onun hayat tarzını eleştirir. Mîrzâ ise tutumunun arkasında durur. *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtığı anda ahirette şeyhin helal ekmeğinin şaraptan daha fazla yarar kazandırmayacağına dair beyitler çıkar; Mîrzâ da haklılığını kanıtlamış olur.

43 numaralı hikâyeyi Zü'n-nûn Birâderi diye anılan Kefeli Mevlânâ Mahmud Çelebi birinci tekil şahısla anlatır. Kendisi epey bilgili bir zât olmasına rağmen, ondan

daha cahilleri iyi rütbelere gelmişlerdir. Ona, inzivadan çıkması ve devlet erkanına kendini göstermesini önerenleri reddeder ve *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Umudunu yitirmemesine dair beyitler çıkar. Bir süre sonra da kendisi Rumeli'ye kadı olur.

90. hikâyede geçen kişiler hakkında fazla bilgi verilmemiştir. Fuzelâdan bir kimse iyice fakirlik içinde rızkını bekler. Bir gün, ortamda bulunanlar arasında kıt kanaat yaşama, her şeyi Allah'tan beklemeye dair sohbet açılır. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtıklarında her şeyi verenin Allah olduğuna dair beyitler çıkar.

117 numaralı hikâyeye genç delikanlı bir erkeğin kadınlara olan tutumuyla ilgilidir. Adı belirtilmeyen bu genç herkesin hayran kaldığı Nigar adlı kadına yüz vermez. Kadınlara olan aşkı hâkir görür. Arkadaşları kadınlara konusunda ilgisi olması gerektiği konusunda ısrar edince *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Sözü tutması ve döneklik yapmaması üzerine beyitler çıkar.

122. hikâyede Hatem ve Karun kabilelerinden gelen iki ayyaş ve gezgin, cimrilik üzerine konuşurlar. Karun para biriktirmenin daha iyi olacağını söyler, Hatem ise elindekini harcamak gerektiğini belirtir. Sonunda Hatem *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar ve elindekini harcamaya, cimrilik etmemeye dair beyitler çıkar.

140 numaralı hikâyede tefeci, cimri bir baba ve onun müsrif, sefahat düşkün oğlu hakkındadır. Baba, oğlundan kendisini örnek almasını ister. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtıklarında ise cimriliğin değil, eli açıklığın daha iyi olduğuna; zaman az olduğu için onu iyi değerlendirmek gerektiğine dair fal çıkar.

146. hikaye zengin ve saygın biri ve sorumsuz, sefahate düşkün oğulları arasında geçer. Oğullarına bu kadar sefahate düşkün olmamalarını, eğer gençlik ateşiyle yapıyorlarsa da böyle ulu orta yapmamalarını nasihat eder. Babaları *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtığına iyi bir insan olmak için iyilerle arkadaşlık etmek gerektiğine dair fal çıkar. Sonrasında ne olduğu hakkında bilgi verilmemiştir.

150. hikâyeye Allah yolunda yüce bir kişiden duyulmuştur. Kafası karışık, bir dönem içkiye düşkün olan, bir dönem de Allah yolunda dünya nimetlerinden elini eteğini çeken kimse, başından geçen olayı kendi ağzından anlatır. Bir arkadaşı, kendisine “Ne yolda olduğun belli değil” dediğinde *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar ve Tanrı takdiriyle aşık olduğuna dair fal çıkar.

155 numaralı hikâyede perhizkar bir adam günden güne gönlünü dünya işlerine kaptırmaya başlar, münzevi hayatını savsaklar. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtığından

“Zulmedenlerle konuşma, nuru güneşten iste. Bu yolu bırakma, hazineye ulaşacaksın.” anlamlarında fal çıkar.

182. hikâyede birinci tekil şahıs anlatım kullanılmıştır. Bir köşede münzevi hayatı yaşamaya dair Sıfî'nin *Lâmiyetü'l-'Acem*'inden fal açılır. Bazısı tembelliğe razı olur, liderlik sevgisi çekişmeye sebep olur anlamında fal çıkar.

Burada dikkat çekici bir nokta aynı konu hakkında açılan falların farklı sonuçlar ifade etmesidir. Örneğin, 5. hikâyede dünya nimetlerinin önemli olmadığı söylenirken 33. hikâyede helal ekmeğin şaraptan daha fazla yarar getirmediğini iddia eder.

4.10. İŞ

Yaşamak için gerekli olan parayı kazanabilmek amacıyla enerjimizi ve yeteneklerimizi kullanarak yaşamımızın büyük bir kısmını çalışmakla geçiririz. Bu yüzden, iş seçimi günümüzde olduğu gibi modern öncesi dönemde de önemli kararlardan biridir. Bu doğrultuda, XVI. yüzyılda yaşayan kişilerin bir iş seçimine ya da iş ile ilgili bir karar vermeden önce fal açması oldukça anlaşılabilir bir durumdur.

28. hikâyede Monla Abdülaziz adlı biri, münecimlik yapmaya karar verir. Bunun uğursuzluk olup olmadığına dair *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Uğursuzluk olacağıyla ilgili beyitlerle karşılaşır.

50. hikâyede eski kapukethüdası Üveys Paşa iki kere ayrı durumlar için fal açmıştır. İlk durumda beylerbeyi iken kapukethüdası olmak üzere *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar, ve dileği gerçekleşir. Hikâyenin ikinci kısım ise haber alınamayan bir gemi hakkındadır. Üveys Paşa kardeşinin içinde olduğu geminin battığı söylentilerini duyunca Şeyh Sadi'nin *Bûstân*'ından fal açar. Geminin battığına dair beyitler çıkar ve bir süre sonra kardeşinin cesedi denizde bulunur.

121. hikâyeyi vezîr-i a'zâm Sinan Paşa'nın hocalarından olan Ma'rûf Efendi kendi ağzından anlatır. Kendisi, Şah Çelebi Efendi Mısır kadısı iken onun danışmendlerinden biri olur, ancak iftiraya uğrar ve o görevden ayrılmak ister. *Divân-ı Hâfiz*'dan fal baktığında sarhoşlukla sultana da vezire de aldırış etmemeye dair beyitler çıkar. Bunun üzerine işi bırakmaz, hatta aynı görevden emekli olur.

137 numaralı hikâyede Rumeli muhasebecisi Gîlâni Mehmed Bey, başından geçen bir olayı kendi ağzından aktarır. İş gereği kötü bir kimsenin yanına geçmek üzereyken *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtığında her alçak kişinin kapısına gitmemeye dair beyitlerle

karşılaşır. Bu beyitlerin kararını değiştirip değiştirmedeği hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

173. hikayede ulema sınıfına mensup Taşköprü-zâde Kemâl Çelebi Efendi medresede görev süresi bittiğinde daha sonra ne yapacağına dair *Kur'ân-ı Kerîm*'den (Rad âyeti, 13/5) ve *Şakâ'ık*'tan fal açar. İlkinde “Ölünce mi, yeni bir yaratılışa mı bulunacağız” diye soran ayetle karşılaşır. İkincisinde İstanbul'da vezir Ali Paşa medresesinde hoca olacağına dair beyit çıkar. Birkaç gün sonra İstanbul'da Cedîd Alî Paşa medresesi'ne görevlendirilir

Bu gruptaki fal hikayelerinin bazılarının sonucu verilmişse de bir kısmını sadece ne için fal bakıldığını anlatır. Genelde devlet görevleriyle ilgili fala başvurulurken, 28. hikayede müneccim olmaya karar veren Monla Abdülaziz'in durumu dikkat çekicidir. Müneccimler sarayda bile istihdam edildikleri halde bu durumun uğursuzlukla ilişkilendirilebildiğini düşünen Monla Abdülaziz kararını faldan teyit etmek ister.

4.11. TARİKAT

Dinî inançlarla ilgili olduğu için tarikat seçerken fala başvurmak modern insan dünyasının çok uzağında olabilir. Ancak bağlı olunan tarikatın yaşam biçimini de etkilediği göz önüne alınırsa bu kararın neden bu kadar önemli olduğu anlaşılabilir.¹⁴⁶

54. hikâyede bir din büyüğü, başından geçeni kendi ağzından anlatır. Hz. Yakûb-ı Çerhi, Hâce Bahâu'd-dîn-i Nakş-bendî hizmetine sevk eder. Bunun hayırlı olup olmayacağı üzerine *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal bakınca Enam, (6/90) ayetiyle karşılaşır: “Onlar (peygamberler) Allah'ın hidayet verdiği kimselerdir. Onların hidayetine tabi ol.”

95. hikâyede eli kalem tutan âlimlerden olan Ma'rûf Efendi'nin başından geçen olay kendi ağzından anlatılır. Hangi tarikata gireceğine karar veremezken *Reşehât*'tan fal açar. “Hiçbir şey olma, yeter ki Müslüman ol” anlamında beyit çıkar.

Burada bir din büyüğünün müridini, başka bir tarikata yönlendirdiği görülür. Mürit bu durumdan çok emin olmamalı ki bu konu hakkında fal açar. Bir diğer hikayede de tarikatına karar veremeyen bir kişi fal açtığına bağlı olunan tarikatın önemli olmadığı, Müslüman olmanın yeterli olduğu belirtilir.

¹⁴⁶ Kimi tarikatların farklı dönemlerde ve farklı kişilerce gayri meşru kabul edilmesi günümüzde de devam eden bir durumdur. Bu konu hakkında VIII. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar detaylıca bilgi için Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

4.12. NİKAH

Nikah gerek örfî hukukta gerekse şer'î hukukta önemli ve ayrıntılı bir meseledir. İlk olarak, hangi kişilerin birbiriyle nikahlanabileceği İslam hukukunda kesin çizgilerle belirtilmiştir. Müslüman bir kadın gayrimüslim bir erkekle katiyyen evlenemezken bunun tam tersi mümkündür. Yani, müslüman bir erkek gayrimüslim bir kadınla nikahlanabilir. Birden fazla kez nikahlanmak için yapılması gerekenler, nikah öncesinde yapılan hazırlıklar, nikah akdinin bozulması ve sonrasında yerine getirilecek görevler gibi birçok sorumluluk vardır.¹⁴⁷

Bütün bu ayrıntılı işleyişe rağmen gönül meseleleri başlığında yirmi adet fal hikayesi varken nikah başlığında yalnızca iki adet hikaye bulunması aşıkların nikahla muradına erdiklerini düşündürüyor. Çünkü insanlar, olmasını istedikleri bir şeye/duruma ulaşamadıklarında fal açarlar. Hâli hazırda istediği her şeye sahip mutlu bir kimsenin fala başvurma oranı düşüktür

99 numaralı hikayede sevgilisi için eşinden boşanan kadının başından geçenler anlatılır. Kocasından boşandıktan sonra sevgilisi onu nikahına almamaktadır. Ahali ve kadın nihaklanmak için ısrar eder. Adam, fal sonucuna göre nikahlanıp nikahlanmayacağını söyler ve *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Kadının durumunu betimleyen cümleler çıkar. Bunun üzerine adam kadını nikahına almayı kabul eder.

104. hikayede adı ve mesleği belirtilmeyen bir kişi az tanıdığı hilekar bir kadınla evlenmek üzereyken *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. "Dünya senedine güvenme, hilekardır" diyen beyitle karşılaşır. Faldan sonra adamın ne yaptığı ile ilgili bilgi verilmemiştir.

Bu iki hikayenin ilkinde nikah için nazlanan bir sevgiliyle karşılaşırız. İkincisinde ise az tanıdığı biriyle evlenmek üzere olan bir kişi fal açar. Görücü usulü evliliklerin sayıca fazla olduğu hesaba katılırsa nikahtan önce fal açma oranının bu kadar az olması şaşırtıcıdır. Bu durum, Kefeli Hüseyin'in etrafındaki insanların çoğunun tanıdığı insanlarla evlendiği fikrini akla getiriyor.

¹⁴⁷Aykut Avcı, Ebussûd Efendi'nin Ahkâm Ayetlerini Yorum Metodu (İlk Beş Sûre), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2008, s.42.

4.13. HABER ALINAMAYAN BİR KİMSE HAKKINDA

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte günümüzde iletişim araçları hayatımızın her alanına girmiş bulunmaktadır. Cep telefonları uzaktaki bir kişiye nerede olursa olsun ulaşmayı, internet de çevrimiçi görüntülü konuşmayı mümkün kılmıştır. Bu olanaklara sahip olmak, XVI. yüzyıl sonunda çok kısıtlı haberleşme araçlarına sahip olan insanların sevdiklerini merak ettiklerinde fala başvurma ihtiyacını anlamaya engel teşkil etmez.

10. hikaye Nutkî-i kıssa-hân-ı Şîrvânî'den aktarılmıştır. Birinci tekil şahıs anlatım kullanılmıştır. Şarap yasakken şarapları biten gruptan Şikârî adında biri şarap bulacağına söz vererek gider, uzun süre geri dönmez. Bunun üzerine arkadaşları *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Fal kesin bir şey söylemez, içinde buldukları merakı anlatır. Arkadaşlarının bekçiye esir düştüğü anlaşılır, sonra da salınır

11. hikaye Kadı Mevlânâ Seyyid Kâsım Efendi'den işitilmiştir. Şîrvân vilayetine hakim olan Elkâs Mîrzâ ile kardeşi Şâh Tahmâs arasında savaş çıkar, Elkâs Mîrzâ Şîrvân'dan kaçır. Dönecek mi diye *Divân-ı Hâfız*'dan fal bakılır. Fal, Mîrzâ'nın döneceğini söyler.

31. hikaye Mevlana Cevheri Efendi'den aktarılmıştır. Birinci tekil şahıs anlatıma sahiptir. İnzivadaki evliya namaz vakti köşesinden çıkmayınca ahali meraklanır, onunla ilgili *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açarlar. Nahl, (16/1) ayeti acele etmemeleri gerektiğini söyler. Kısa bir süre sonra evliya yüzü nurlar içinde köşesinden çıkar.

Görüldüğü gibi günümüzde cep telefonuyla haber alınabilecek durumlar için fala başvurma yöntemi yabancı ya da işe yaramaz bir yöntem olarak görülmüyordu. Endişelendikleri ve ulaşamadıkları yakınları için merakı gidermenin bir yolu olarak kabul ediliyordu.

4.14. YAŞANAN BİR OLAYI YORUMLAMAK

Bu gruptaki fallar çeşitli sebeplerle bakılmış olsa da hepsinin ortak yönü yaşanan bir olayı veya içinde bulunulan durumu yorumlamak için bakılmış olmasıdır. *Raznâme*'deki birçok hikaye gibi niyet tutma yöntemi kullanılmıştır. Bu gruptaki fallara genellikle kısa süreli gelecekte ne olacağını merak etme sebebiyle bakılmıştır. Ayrıca, içinde bulunulan şartların devam mı edeceği yokda değişeceği mi öğrenilmek istenmektedir.

2. hikayede Hâfiz Bâbü'r sultanının musahiblerinden olan Hâfiz-ı Bülbül-i Bâbü'ri için başkaları fal açar. Kendisi Babür Sultanı'nın yanında bir kere çok ağlayıp sızlamıştır. Bir gün, denizde boğulmak üzereyken çıkarılır, bu kez annesiyle ağlayıp sızlayınca yanlarında bulunan kişiler ona uğursuz olduğu ve çok ağladığı için kızarlar. *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açarlar. Çıkan beyitler onu aklar; yaptığını onaylamaz ama suçlamaz da.

7 numaralı hikaye Mevlânâ Vâlihî Efendi'den işitilmiştir. Kendisi çeşitli zorluklarla karşılaşmış bir süre zindana kapatılır. Kadir gecesine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar, kurtulacağını ima eden beyitler çıkar. Bir iki gün sonra da zindandan kurtulur.

13. hikayede Ferhad Paşa, Budun'a vezir Mustafa Paşa'yı katletmek üzere gider. Başkaları bunu bilmez ve ne için gittiğine dair *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. “Gerçi ben Ferhad'ım. Acılar içinde ölsem de korkum yok. (...)” beyitiyle karşılaşır ve kısa bir süre sonra Ferhad Paşa öldürülür.

14. hikaye Alî Şîr Nevâ'î'nin *Mecâlisu'n-Nefâ'is* başlıklı kitabında yazar. Babür Sultanı hastalanır, herkes seferber olur. Yönetici ve zengin olduğu için hastalığının ağır geçtiğini düşünür. Bu tahmini üzerine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal bakar. Tahmini doğrulanır, fal onun hassas olduğunu söyler. Bunun üzerine Sultan Hâce Hâfiz'a bir kez daha inanır, ona rahmet eder.

15. hikayede zengin, gösterişli bir kişi, gösterişli bir ata bindiği sırada *Divân-ı Hâfiz*'dan gazel okuyarak dilenen birini görür. Dilencinin o an okumakta olduğu gazeli dokundurma amaçlı mı okuduğunu sorar. *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açarlar. Haşmetin boş, faziletin önemli olduğunu belirten beyitler çıkar. Zengin, dilenciye evine çağırıp bilerek mi bunu okuduğunu sorar, hayır deyince zenginliği bırakıp sufi olur.

16. hikayede eğlence ortamındaki bir grup arkadaş zikir esnasında işve ve naz yapan gönülçelen bir derviş hakkında *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. O anı betimleyen beyitler çıkar.

19. hikayeyi başından geçen kişi aktarır. Sevgilisiyle yakınlaşırken, hatta sevişirken saldırganın biri eve doğru yüklenir, bekçiler de vardır. Son anda kurtulurlar. Kurtulduktan sonra *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açarlar. Durumu açıklayan beyit çıkar: “Allah'ın eli geldi ve mahrem olmayanın göğsüne vurdu”

36. hikaye Mesîh-zâde Efendi'nin kendi mektubundan aktarılmıştır. Cidde'ye gemiyle giderken gemiden uzaklaşır ve birkaç kişiyle bir adaya düşerler. Orada geçirdikleri 18 gün boyunca birçok kez yanlarındaki *Kur'ân*'dan fal açarlar. (*Tevbe*, 9/118; *Zümer*,

39/35-36; *Şûrâ*, 42/19; *Neml*, 27/36) Hepsinde hayırlı olacağına, Allah'ın yardım edeceğine dair âyetler çıkar. Çeşitli güçlüklerle göğüs gerdikten sonra adadan sağ salim kurtulurlar.

42. hikayede bir mecliste bulunan iki aşık (Şîrîn ve Mîrzâlardan Gül-i Sürh) arasında geçen bir diyalogdan bahsedilir. Kadın, ilahice bir sohbet ister.¹⁴⁸ *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtıklarında elinde olanla yetinmesi üzerine fal çıkar. Bunun üzerine aşıkların nasıl bir yol izledikleri belirtilmemiştir.

44. hikayede Derviş Mahzenî hastalanır ve bir süre görünmez. Cân Hân, Derviş Mahzenî'yi ziyarete gittiğinde sevdiğinin elini tutar ve derdini sorar. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açarlar. Net bir şey söylememekle birlikte sevdiğine ilgi göstermesine dair beyitler çıkar.

52. hikayede birinci tekil şahıs anlatım kullanılmıştır. Hikayeyi anlatan kişi daha önce hakkı yenen bir kişinin hakkında söylenenleri duyar, kendi başına da aynı geleceğinden korkar. Onu üzgün halde bulan yakınları *Divân-ı Hâfız*'dan fal açmasını söyler ve ne yaptıysa Kur'ân'ın yüceliğinden yaptığına dair beyitler çıkar.

66. hikayede Ma'rûf Efendi bir grup arkadaşıyla otururken halimiz ne olacak diye *Gülşen-i Râz Tercümesi*'nden fal açar. Hayırlı olacağına dair beyitler çıkar. Ma'rûf Efendi'nin mahlası Arif'dir ve beyitlerde ârif kelimesi geçer.

79. hikayede molla ve müzik ehli olan Bağdâdî Necef-zâde Monla Delîl serseri gezmelerinin ne zaman son bulacağına dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. İçinde bulunduğu başıboş durumu betimleyen cümleler çıkar.

82. hikayede birinci tekil şahıs bir anlatım vardır. Özellikleri belirtilmeyen bir kişi, derdini anlatamadığı insanların yanındayken *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Onların ham olduğunu, kendisini anlamayacaklarını söyleyen beyitler çıkar.

88. hikayede birinci tekil şahıs anlatım kullanılmıştır. Hayatı zorluklarla geçmiş, çok çalışmış bir kişiyi çevresindeki kötü niyetli kimseler kıskanır, bu durumdan bunalan anlatıcı *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Bu çevreye ait olmadığına, başka yere gitmesine dair fal çıkar.

89. hikayede erbâb-ı dilden biri, birinci tekil şahıs anlatımla başından geçeni aktarır. Mahallelinin hayranlığını kazanmış bir dilber, hayranlarının çokluğundan şikayet eder. Bununla ilgili *Divân-ı Hâfız*'dan fal açılır. Herkesin etrafında işi olduğu, bir hevesle geldiğini söyleyen beyitler çıkar.

¹⁴⁸ Bu ilâhice sohbet fiziksel yaklaşmanın daha kibar bir dille ifadesi olabilir.

93. hikayede adı ve mesleği belirtilmeyen bir kişi dostlarıyla arasının açılması üzerine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Dostlardan dostluk ummanın yanlışlığı üzerine beyitler çıkar.

103. hikayeyi Şerâ'if-i evsâftan Ma'rûf Efendi, birinci tekil şahıs anlatımla aktarır. Bir din büyüğü ile ilm-i tevhîd hakkında konuşurken himmetinde olan kişinin söylediklerinden şüpheye düşer ve *Türkîce* kitaptan fal açar. Şeyhin sözünden çıkma anlamında beyitler çıkar

109. hikaye muhasebeci Selânîkî Mustafa Çelebi'den aktarılmıştır. Kazasker emeklisi Pervîz Efendi bahtının açık olmaması, şansının kötü gitmesi, çektiği çileler üzerine konuşurken *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Vezirden müjdeli haber geleceğine dair beyitler çıkar. Kısa süre sonra da Sultan Süleyman Amasya'da kışlarken Rüstem Paşa mazul olup Ahmed Paşa'nın veziri azam olduğuna dair haber getirir.

110. hikayede erbâb-ı dilden biri, birinci tekil şahıs anlatımla başından geçeni aktarır. İşlerinin kötü gitmesi, fakirleşmesi üzerine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. İşlerinin kötü olduğu, iyiye gitmesi için lütuf dilediğine dair beyitler çıkar. Sonrasında ne olduğuna dair bilgi verilmemiştir.

114. hikaye Şâhruh Mîrzâ'nın arkadaşları Mevlânâ Hekîm ve Mîr Mahmûd'un başından geçmektedir. Monla Hekîm arkadaşlarından ayrılır, bir kervansarayda gecelediği sırada gasp edilir, canını zor kurtarır. Ertesi gün arkadaşlarının yanına geri döner ve ihtiyaçları karşılanır. Bu sırada *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açılır ve ne gelirse gelsin Allah'tan geldiğine dair beyitler çıkar.

115. hikayede Ma'rûf Efendi, birinci tekil şahıs anlatımla aktarır. (Erkek) aşıkların şaraba düşkün olmaları bir sorun olarak görülmektedir. Biri, diğerlerini yoldan çıkarmaya çalışır. Bunun üzerine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Sofilerin hepsinin şarap içtiği, içlerinden yalnız birinin (Hâfiz'in) adının kötüye çıktığına dair beyitler çıkar.

116. hikayede Sultan Hüseyin-i Baykara yönetiminde ezilen mazlumlar çok çile çektiklerini padişaha şikayet ederler, ama padişah onlara inanmaz ve onları başından savar. İnsanlar *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtıklarında boşuna yakardıklarına dair fal çıkar.

119. hikayeyi devlet erkânından Halisî Çelebi Efendi kendi ağzından anlatır. Halebü'sh-Şehbâ kadısı Hasan Beg-zâde Efendi'nin meclisinde, Halisî Çelebi Efendi padişahın kendisinin kıymetini bilmediğini söyler, kısmeti üzerine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal

açılır. Umutlu olmaya dair beyitler çıkar. Kapı açılır ve padişahın adamları kendisinin Budun'da tımar defterdarı olacağını söyler.

120 numaralı hikaye Mevlânâ 'İzârî Çelebi'den işitilmiştir, Ânî Çelebi başından geçen bir olayı kendi ağzından aktarır. Kendisi, altınlarını emanet ettiği kölesi tarafından soyulur. Monlâ Câmî'nin *Silsiletü'z-zeheb*¹⁴⁹ başlıklı kitabından fal açtığında birinin altın kesesini götürdüğünü, diğerinin de hançerlendiğine dair beyitler çıkar. Birkaç gün sonra kölenin cesedi parçalanmış halde bulunur.

138. hikayede devlet erkânından Hâce Hızır ve Hâce İskender'in arası bozulur. Onları barıştırmaya çalışan yakınları *Divân-ı Hâfız*'dan fal bakar. "Bu alçak dünya için dalaşma" diyen beyit çıkar.

139. hikayede Felek adlı bir civan ve Mîr Mansûr hakkındadır. Bir dönem araları bozulur. Bir süre sonra zar zor barışırlar ve *Divân-ı Hâfız*'dan fal açarlar. Kararlarının doğru olduğuna dair beyitler çıkar.

149. hikayede Acem'de Şeyh Hudâ-dâd, Hâfız-ı Siyeh-pûş, Mesîhî muhtesib ve Mevlânâ Muhammed-i Tahâvî aynı ortamdadır. Bazı kişiler onları aşağılamaya başlar. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtıklarında şu beyitle karşılaşırırlar: "Şarap içmeye bak. İyi bakarsan şeyh de riyakar, hâfız da, müftü de muhtesib de!"

152. hikayede yoksul biri yoksulluğun bitip bitmeyeceğine dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Sabretmesi gerektiği, beterin beteri olduğuna dair fal çıkar.

157. hikaye Erbâb-ı 'irfândan biri tarafından kendi ağzıyla anlatılmıştır. Gezin bir grup içinde bir arkadaşlarının sürekli içki içmesi üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açarlar. Meyhaneye kendiliğinden düşmediği, bu işin ona kalubelâdan geldiğine dair beyitler çıkar.

158. hikaye ayânlardan Begzâde Hüseyin Çelebi'den duyulmuştur. Sultan Süleyman'ın seferde ölümünün duyulması üzerine Zigetvar Seferi'ne katılanlar *Divân-ı Câmî*'den fal açar. Mutlu sultanın devrinin başladığına dair beyitler çıkar.

¹⁴⁹ Kelime anlamı "en güvenilir isnad" olan bir hadis tabiri. "Bir hadisi veya bir sözü ilk söyleyene nisbet etmek için senesinde yer alan râvilerin adlarını zikretmek" anlamındaki isnad hadis uydurma faaliyetlerine karşı geliştirilmiş en önemli tedbirdir. Abdülkadir Özcan, "Silsiletü'z-zeheb", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, 2009, s. 206. Aynı zamanda *Divân-ı Câmî*'nin yazarı olan Abdurrahman Câmî'nin kitabıdır. Daha fazla bilgi için bkz. Dipnot 110. Ayrıca Kadir Turgut, Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013.

159. hikayede Anadolu kadılarında Kalender Çelebi diğer dervişlerin hangi yollarla derviş oldukları üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Kalender olmasına dair beyitler çıkar.

168. hikayede emekli mîr-livâ Ali Beg (Koca Yemiş) birçok önemli görevde bulunup emekli olduktan sonra kimsenin takdirini almadığını düşünür ve *Mesnevî*'den fal açar. Etek açması gerektiği, altın saçılacağına dair fal çıkar. O da, padişaha durumunu arz eder, ona Nakşa sancağının idaresi verilir.

170. hikayede Ma'rûf Efendi, başından geçen bir olayı kendi ağzından anlatır. Arefe günü hamama gidip yıkanmaya bile parası yok iken *Yusuf u Züleyhâ*'dan¹⁵⁰ fal açar. "Kölesini azat etmeyene bela veririm" anlamında beyit çıkar. Maddi durumunu düzeltip ihtiyaç sahiplerine yardım eder.

172. hikayede Edirne Kadısı Kınalızâde Alî Çelebi ve İstanbul kadısı Şâh Efendi hühukî bir meselede anlaşamazlar ve bu kişisel dargınlığa dönüşür. *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açarlar. "Onların söylediğinden kalbini daraltıyorsun; rabbine secde et" (Hicr, 15/97-98-99) anlamında ayet çıkar. Bir süre sonra da ilişkileri düzelir.

181. hikaye İmâm Alî Zendûsî'nin *Ravza* adlı kitabında geçer. Vali Mu'âz bin Cebel'e bir gece bir kişi görünüp Hz. Muhammed'in yeraltında yatarken kendisinin niye yattığını sorar. O gece sabaha dek namaz kılar. Ertesi gecelerde gelen kişi yine görünür. *Kur'ân-ı Kerîm*'den ne zaman fal açsa ölümle ilgili ayetler çıkar (Zümer, 39/30; Al-i İmrân, 3/185). Fal bakmaya devam ederken hayatını kaybeder.

183. hikayede padişahın¹⁵¹ tahta çıkışından sonra bir grup seveni *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Onun gelişinin hayırlı olduğu, kötülüklerin biteceğine dair beyitler çıkar.

184. hikaye cimri evsahibi ve misafirleri hakkındadır. Topluluktan bir kişi, evsahibinin kitaplığından bir kitap alır ve okumaya niyetlenir. Arkadaşları "Şimdi okuma sırası değildir" der ve kitabın içeriğini açarlar. Kitap *Kur'ân-ı Kerîm*'dir, *Yunus* (10/37) ayetiyle karşılaşır: Kitabın (*Kur'ân*'ın) Allah'tan başkasının olmadığını söyler.

185. hikayeyi şehzade El-Mutezidd Billâh kendi ağzından anlatmaktadır. Aynı hikayenin *Câmîü'l-Hikâyât*'ta bazı değişiklikler yapılmış hali mevcuttur. Şehzadenin

¹⁵⁰ *Yusuf u Züleyhâ* (*Yusuf ve Züleyhâ, Yusuf ile Züleyhâ, Kıssa-i Yusuf*) Hz. Yusuf'un Züleyhâ ile ilişkisini anlatan hikayelerin adıdır. Türk, Fars, Keşmir, Afgan, Urdu edebiyatında örnekleri bulunan mesnevîdir. Hikayesi Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm'de de geçer. Kardeşlik, baba-oğul ilişkileri, aşk, hasret gibi konuları ele alır. Hanife Koncu, "Yusuf ve Züleyhâ", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 44, 2013, ss.38-40.

¹⁵¹ Kitabın yazıldığı dönem dikkate alındığında bahsedilen padişah II. Selim'dir. Hükümdarlık dönemi 1566-1574'dir.

babasıyla arası açılır ve babası onu hapseder. Ona yardımcı olan bir düşmanı bir gün onun niyetine *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açar. Genç olanın tahta çıkacağını belirten ayetler çıkar (Araf, 7/29; Kasas, 28/5-6; Nûr 24/55). Düşmanı, genç adamın ayaklarına kapanır, ona saygı duymaya ve inanmaya başlar. Şehzade kısa bir zaman sonra tahta çıkar.

Görüldüğü gibi sadece geleceği öğrenmek amacıyla değil, aynı zamanda içinde bulunulan zamanın hayır mı şer mi olduğunu öğrenmek için de fal açılır. Kavga, aşağılanma, yoksulluk gibi durumlar üzerini fal açıldığı gibi, dervişlerin hangi yollarla derviş olduğunu öğrenmek için de kitap falı yöntemi kullanılır. Bu gruptaki fal sayısının diğer gruplara göre oldukça fazla olmasını sebebi aslında basit ve her zaman sorulan bir soruya cevap aramaktır: “Peki şimdi ne olacak?” Bu soru, günümüzde olduğu gibi XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti’nde de toplumun büyük bir kısmının zihnini meşgul etmiştir. Kimi zaman iyi olan bir durumun kalıcı olup olmayacağı, kimi zaman da başa gelen olumsuz bir durumdan ne zaman kurtulacağını öğrenmek için fal açılmıştır.

4.15. İFTİRA/DOĞRULAMA

İftira insanların toplu olarak yaşamaya başladığı dönemlerden beri var olan bir olgudur. Bir insanın işlemediği bir hata için suçlanması veya yapmadığı bir işten o işi yapmış gibi sorumlu tutulması olarak açıklanabilir. İftira suçunun kanıtlanması zaman aldığı için hukukî olarak cezalandırılması da güçtür. Kaldı ki, İslam hukukunda zina iftirası ve bunun dışında kalan iftiralar ayrı ele alınmaktadır¹⁵² çünkü zina olayı sırasında genellikle görgü tanığı bulunmadığı için kanıtlanması ayrıca zordur.

Kanıtlanamayan bir iftiranın doğru olup olmadığına karar vermek için fal açmak diğer gruplara göre günümüz bakış açısıyla daha anlaşılabilir bir durumdur. Her yol denendiğinde ama yine de bir sonuç alınmadığında faldan medet ummak günümüzde bile olası bir durumdur.

Bu doğrultuda, *Râznâme*'deki falların iftira hakkında olanlarına göz atmakta yarar var.

17. hikaye seçkin bir kadı olan Tırhalalı Hüseyin Çelebi'den duyulmuştur. Bir memurun kızına talip olan adamla genç kızın evlenmeden ileri gittikleri söylenir, dedikodu

¹⁵² Hasan Doğan, İslam Hukukunda İftira Suçu ve Cezası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 3.

yapılır. Bu dedikodunun doğruluğuna dair derviş *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. fal açılır. Temizliğin ve edebin önemli olduğu, dedikodunun kötülüğüne dair beyitler çıkar.

18. hikaye birinci tekil şahıs anlatımla aktarılmıştır. Temiz bir soydan gelen bir adam iftiraya uğrar. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtığında herkesin kusuru var anlamında beyitlerle karşılaşır.

38. hikayede şair geçinen Habeşî harem ağası padişah huzurunda diğer şairlerle birlikte. Habeşî harem ağasının şiirlerinin çalıntı olduğu iddia edilir. Bunun üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açılır. “Kara köle”yi aşağılayan beyitler çıkar.

71. hikayede Kapukethüdası Çerkes Ferhâd iftiraya uğrar ve Budun'a sürülür. Hocası Mevlânâ Abdü'l-kerîm Efendi *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Gitmeye niyetlenme, bizimle kal anlamında beyit çıkar. Birkaç gün içinde Osman Paşa'dan mektup gelir, affedildiğini öğrenir.

72. hikayede Sultân Murâd'ın baş hekimi merhum Evlâdî Çelebi'ye yardımcısı bazı hastalarının ölümüne bilerek sebep olduğuna dair iftira atar. Ortamda bulunan birileri *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar ve “Ne gelirse Allah'tan gelir” beyitiyle karşılaşır. Bir süre sonra yardımcı iftira attığını itiraf eder.

186. hikaye *Câmîü'l-Hikâyât*'ta geçmektedir. İbrâhîm-i Sûlû olayı kendi ağzından anlatmaktadır. Sevdiği cariyeler hakkında haber duyup ne yapacağını bilemeyen bir yakını için *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açar. *Hucurat* ayeti (49/6) bir haberin doğruluğunu iyice araştırmak gerektiğini söyler. Haberin kaynağı araştırılınca cariyelerin iftiraya uğradıkları anlaşılır.

Görüldüğü gibi bazı hikayelerde iftiranın ne olduğu belirtilmemiştir. Bu durum, iftiranın kendisinden çok doğrulanıp doğrulanmadığının önemli olduğunu izlenimi veriyor.

4.16. AHİRET

Ahret ile ilgili fal bakma doğrulanması mümkün olmayan bir durumdur. Aslında, yukarıda bahsedilen bir konuya niyet edip onunla ilgili yorum yapma anlamındaki “*tefe'ül*” kelimesi en çok bu başlık için uygundur. Daha önceden vefat eden birinin hakkında fal açıldığı gibi kişi, ahiretteki kendi durumuna dair de *Kur'ân-ı Kerîm* ve *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar.

55. hikayede Muhaşşî Sinan Çelebi (Furkan)'nın ölümünden sonra ahiretteki haline dair yakınları *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açarlar. *Ankebut* ayeti (29/27) dünyada ve ahirette temiz olduğunu belirtir.

57. hikayede Rüstem Paşa'nın Damadı vezîr-i a'zam Ahmed Paşa'nın görevinde altı ay kalıp vefat etmesi üzerine dostları *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. "Güzel iş yaptı ama talihi kısa sürdü" anlamında beyitler çıkar.

142. hikayede vâiz, vaaz esnasında cennet ve cehennemden bahseder. Cemaat de kendi sonlarını merak eder ve *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Her fırsatı değerlendirmeleri gerektiği, Tanrı'nın affedici olduğuna dair beyitler çıkar.

143. hikayede vefat eden mütedeyyin birinin ahiretteki durumuna dair *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açılır. Cennette su içtiğine dair beyitler çıkar.

175. hikayede kadı Sinobî İbrâhîm Çelebi kendi ölümünden sonra ahiretteki durumuna dair *Kur'ân*'dan fal açar. Yararlı işle uğraşanların cennette ağırlanacağına dair ayet çıkar (Rum, 30/15).

Görüldüğü gibi bu gruptaki bazı fallar müteveffa için açılırken bazıları da hâlâ hayatta olanların ölümden sonra neyle karşılaşacaklarına dairdir. Burada ahiretle ilgili olumsuz bir falın çıkmaması dikkat çekicidir.

4.17. BİR KİMSE HAKKINDA

Bu gruptaki hikayeler insanlar hakkında niyet tutulup fal açılması, yani kelimenin tam anlamıyla "tefe'ül" edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kimselerin bazıları fal bakılan ortamda bulunurken kendileri hakkında fal açılır. Bazıları ise ortamda yoktur, onlar hakkında konuşulurken fal açılır.

60 numaralı hikayede Mısır Defterdârı Cendereci-zâde Cündî Beg'in tanıklığında yaşanmıştır. Beşiktaş yakınlarında Hüseyin Çelebi'nin bahçesinde, sevilen, popüler bir delikanlıyı beklerken *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açarlar. Gelirse mutlu olacaklarına dair beyitler çıkar ve kısa bir süre sonra bekledikleri cevabı gelir.

84. hikayede irfan sahibi bir grup insan vâ'iz Mevlânâ Vâlihî Efendi hakkında konuşurken içlerinden biri onun niyetine *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Vaizin hak kokusunu bile duymadığı, bunu yüzüne de söylediğine dair fal çıkar.

91. hikayede kadı Kefevî Mustafa Çelebi'nin herkes tarafından sevilen bir insan, bir yönetici olduğu konuşulur ve onun adına *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açılır. Vasıflarıyla ilgili söz

söylemenin mümkün olmadığına, vasıflarının sınırların dışında olduğuna dair beyitler çıkar.

92. hikayeyi Edirne kazasından emekli Agazâde Efendi kendi ağzından anlatır. Genç yakışıklı Câvidân Ahmed'in ömrüne dair *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Bir yanının sıkıntılı olduğuna dair fal çıkar.

100. hikayede siyahî Molla Seyyid Kara'nın görevde yükselmesi hakkında fal açılmıştır. İşinin ehli olmakla birlikte kendini beğenmiştir. *Divân-ı Hâfiz*'dan iki kere fal açılır ve ikisinde de kara kölelere güvenilmeyeceği üzerine fal çıkar. Molla huzursuz olur ve siyahîliğinin yüzüne vurulduğunu söyler. Bu görevi istemekten vazgeçer.

166. hikayede Ma'rûf Efendi'nin yanında bulunan iki kişiye dair *Divân-ı Necâtî*'den¹⁵³ fal açılır. İyi insanlar olduğuna dair beyitler çıkar.

167. hikayede vezîr İbrâhîm Paşa yeniçeri ağasıyken biri gelip kendisi için *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açar. "Onun rüşdünü verenlerdendik" anlamında ayetle karşılaşır. (*Enbiya*, 21/51)

169. hikayede din adamı Monlâ Nevâ'î Kabûlî'nin¹⁵⁴ ismiyle müsemma olduğunu, iyi ahlaklı olduğunu söylerler. *Divân-ı Kabûlî*'den fal açar. İki cihanda böyle makbul birinin bulunmayacağına dair fal çıkar.

179. hikayede bir grup arkadaş oturken arkadaşları Yolcu Kulı denilen cambaza dair *Divân-ı Hayret*¹⁵⁵'den fal açarlar. Cambazlık ile ilgili beyitler çıkar.

¹⁵³ *Divân-ı Necâtî*: Divân şairinin temelini atan Necâtî Bey'in (ö. 1509) eseri olduğu düşünülmektedir. Necâtî Bey'in konuşma diliyle şiir yazması ve sade ama güçlü ve etkileyici şiir bir üslubu olmasıyla bilinir. Daha fazlası için: Bayram Ali Kaya, "Necâtî Bey", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, 2006, s.477-478. Eserin dil açısından incelendiği çalışma için Yeliz Mert, Necâtî Bey Divân'ında Arkaik Unsurlar, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun 2015; eserdeki sosyal hayatın incelenmesi için bkz. Serkan Bilgin, Necâtî Bey Divân'ında Sosyal Hayat, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2011. Ayrıca, Tuncay Sandıkçı, Necâtî Bey Divânı'nda Dini Motifler, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2002.

¹⁵⁴ Ölüm tarihi 1478 olarak belirtilen divân şairi. Bir divânını Fatih Sultan Mehmet'e sunmuştur. Tek eseri *Külliyât-ı Divân-ı Kabûlî*'dir. İsa Kayaalp, "Kabûlî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 24, s. 43. Ayrıca bkz. Mustafa Erdoğan, Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

¹⁵⁵ Hayretî (ö. 1534) asıl adı Mehmed olan, kaynaklarda Mehmed Şah, Mehmed Çelebi ve Baba Hayretî olarak geçen mutasavvıf divân şairidir. Şiirleri kelime hazinesi bakımından zengindir. Üslubu samimi ve sadedir. Yerel betimlemelere ve kişiliklere yer verir. Mustafa Tatçı, "Hayretî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.17, ss. 61-62. Ayrıca bkz. Hikmet Feridun Güven, Hayretî Divânı'nda Kozmik Alem ve Zaman, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1988; Mehmet Sarı, Hayretî Divânı'nda Maddî Kültür Unsurları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1986; Hicral Demir, Çağlarını Eleştiren Divân Şairleri: Hayretî, Hayalî, Usulî, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2001.

180. hikayede Ma'rûf Efendi'nin bir grup yakını sohbet ederken kendilerine dair *Gülşen-i Râz*'dan¹⁵⁶ fal açarlar. İsmi "Aydın" olan birine aydınlıkla ilgili fal çıkar.

Görüldüğü gibi, bu gruptaki hikayelerde adına fal açılan insanların kişilik özellikleri ve meziyetleri ile ilgili beyitler çıkar.

4.18. RÜYA

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından beri rüyalara özel bir önem atfedilir. Rüyaların öte dünyadan, Allah tarafından gönderildiğine ve bir mesaj taşıdığına inanılır.¹⁵⁷ Bu bağlamda, rüya tabirleri Osmanlı tebaasının zihniyet dünyası hakkında bize bazı ipuçları sunar.¹⁵⁸ Kafadar, Asiye Hatun'un uzaktaki şeyhine yazdığı rüyalarından kendisi ve dönemi hakkında bazı ipuçları sunar.¹⁵⁹

Allah ya da Hz. Muhammet'in dönemin padişahı ile ilgili mesajları taşıdığı iddia edilen rüyalar genellikle hazineden bahşiş almak amacıyla kullanılmıştır; çoğu kez de başarılı olunmuştur. Rüyaların zihniyet dünyasını yansıttığının bir diğer göstergesi, ülke gündemiyle ilişkili olarak değişmeye başlamasıdır. Devletin son zamanlarında, rüyalarda tahttaki padişaha ya da tahta çıkacak olan şehzadelere düzenlenen suikastler görülmeye başlanmıştır. Ayrıca, devletin içinde bulunduğu modernleşme sürecine paralel olarak, özellikle II. Abdülhamit'ten sonra, görülen rüyalara bahşiş verilme geleneği ortadan kalkmıştır. Kimi zaman da bu tarz rüyalar şüpheli bulunarak rüyayı gören kişi hakkında soruşturma yürütülmüştür.

Rüya yorumlamak birçok toplumda olduğu gibi¹⁶⁰ Osmanlılar'da önemli bir

¹⁵⁶ *Gülşen-i Râz* İranlı mutasavvuf ve şair Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) tasavvufî aşkı, özellikle tasavvufî mecazları ve sûflilerin bu mecazlardan kastettikleri mânaları anlamak için başvurdukları mesnevîdir. Yazar, bu eserde İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinden esinlenmiştir. Üslup bakımından daha çok Attâr'ın ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerini andırır. *Gülşen-i Râz*, yazıldığı tarihten itibaren vahdet-i vücûdu anlatan ve mecazları yorumlayan müelliflerin *Kur'ân* ve *Meşnevi*'den sonra başvurdukları ana eser olmuş, birçok kişi tarafından şerhedilmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı tarafından 1944'te Türkçe'ye çevrilmiştir. H. Ahmet Sevgi, "Gülşen-i Râz", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 14, 1996, s.254. Ayrıca bkz. Tuba Aytekin, *Elvân-ı Şirâzî*'nin *Gülşen-i Râz* Tercümesi'nde Kelime Grupları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2009; Mehmet Malik Bankır, *Gülşen-i Râz*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1997.

¹⁵⁷ Rüyaların dînî yorumları için bkz. Murat Kurt, *Rüyaları Başkalarına Anlatma ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2011.

¹⁵⁸ Ahmet Yüksel, "Rüyalar ve Osmanlı İmparatorluğu", **Akademik Bakış Dergisi**, Celalabat, 2004, s.45.

¹⁵⁹ Kafadar, **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun**, ss. 123-155.

¹⁶⁰ Daha fazlası için bkz. Gülsine Uzun, Cengiz Aymatov'un Eserlerinde Falcılık, Kehanet ve Rüya Motifi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research**, Volume 1, Issue 3, Spring, p. 429.

hizmettir. Örneğin, Rusya'nın Saratov bölgesinde yaşayan biri, yaşadığı yerde gördüğü rüyaları etrafıca yorumlayacak kimseyi bulamadığından, Şeyhülislam'ın emriyle toplanacak bir ulema meclisi huzurunda rüyalarının tartışılmasını istemiştir.¹⁶¹ 1890'da yaşanan bir olay devlet erkânını uzun süre meşgul etmesi sebebiyle ilgi çekicidir. Galata'da marangozluk yapan İtalyan Dominiko Galvano daha önce rüyasında yangın çıktığını gören, iki gün sonra da gerçekten yangın çıktığına şahit olan bir kişidir. Galvano yine rüyasında yangın görünce mahalle sakinleri paniklemiş, ahşap evlerden dolayı yangının tüm mahalleye yayılıp kül olacağını düşünmüşlerdir. Zaptiye Nezareti bu konuyla ilgili bir soruşturma başlatmış ve Galvano'nun işinde gücünde, kendi halinde, kiralık dükkanındaki marangozluk mallarının sigortalı olmadığı anlaşılmıştır. Böylece, sigortadan para almak için kendi işyerine zarar verme ihtimali ortadan kalkmış olur. Mahalle sakinlerinden biri dükkanda tutulan talaşın yangın çıkartmak için tutulduğunu iddia etmiş ve zaptiye nazırı sabaha kadar mahallede nöbet tutmuştur. Herhangi bir yangınla karşılaşılmamıştır.

Burada devletin bir rüyadan yola çıkarak soruşturma açması, güvenlik önlemlerini arttırması dikkat çekicidir. Modern devlet anlayışında böyle bir durum sözkonusu bile olmaz. Ancak o zamanki itfaiye sisteminin yetersizliği, ahşap bir evde çıkan yangının tüm mahalleyi kısa bir sürede kül edebileceği (ki daha önce bu şekilde birçok mahalle zarar görmüştür) göz önüne alındığında devletin bir rüyayı neden bu kadar ciddiye aldığı anlaşılabilir.

Ülkelerin gündemini değiştiren başka bir rüya hikayesi ise Bavyera'da yaşanmıştır. 26 Eylül gecesi rüyasında 7 Ekim 1905'te II. Abdülhamid'e karşı bir suikast işleneceğini gören Josef Klein Osmanlı yöneticilerini görevlilerini bu rüyadan haberdar etmiştir. Önce Berlin Büyükelçiliği'ne, sonrasında da Hariciye Nazırlığı'na heber göndermiş ve 7 Ekim günü padişahın çok dikkatli olması gerektiğini söylemiştir. Yüksel'in yorumuna göre ise Josef 21 Temmuz 1905'te Yıldız Sarayı'nda Abdülhamit'e yapılmak istenen suikastin etkisinde kalıp böyle bir rüya görmüştür.¹⁶² Nitekim, devlet dairelerinin Josef'in rüyasına ilgilenmeye niyeti yoktur.

Rüya yorumlamanın diğer modern öncesi toplumlarda olduğu gibi Osmanlılarda da

¹⁶¹Yüksel, a.g.m., s. 4.

¹⁶² Yüksel, a.g.m., ss. 9-10.

önemli bir hizmet olduğunu söylemiştik. Bazı tarikatlar bunu o kadar önemser ki müşitlerin müritlerinin rüyalarını yorumladığı durumlarla sık sık karşılaşılır. Örneğin, Halvetiyye geleneğinde rüyaların ve mistik tecrübelerin şeyhlere rapor edilmesi zorunlu tutulurdu.¹⁶³ Rüyaların sözlü aktarılamadığı durumlarda mektupla iletilen rüyalar bu konu hakkında yazılı bir literatürün günümüze kadar ulaşmasında etkili olmuştur.

Böyle önemli bir ilim elbette ki Taşköprülüzâde'nin tasnifinde de olacaktır. Taşköprülüzâde rüya tabirlerini (ilmu tâ'bîri'r-rüyâ) ruha ait tahayyüller ile metafizik olaylar arasındaki ilişkiyi araştıran ilim olarak açıklar . Bu ilim ruha ait bu tahayyüllerden hareketle gaybî olayların , kişilerin psikolojik durumlarının veya dış dünyada meydana gelecek olayların nasıl tespit edileceğini öğretir.¹⁶⁴

Avrupa'da ise rüya yorumları XV. yüzyılda yeniden keşfedilmiş ve büyük bir popülerlik kazanmıştır. Rüyada kan görmek genellikle iyiye işaretken topraga dökülen kan ölümü simgelendiğinden bu rüya hayra yorumlanmamıştır.¹⁶⁵ Tunç Şen'in XVII. yüzyılda yaşayan Veysî'nin rüyalarının incelediği *The Dream of a 17th Century Ottoman Intellectual: Veysî and his Habname* başlıklı yüksek lisans tezi rüyalarla ilgili önemli bir çalışmadır.¹⁶⁶

Antik Yunan'ın ünlü filozoflarından Aristoteles rüyaların Tanrı tarafından gönderildiği fikrine karşı çıkıyordu. Ona göre Tanrı insanlarla iletişime geçmek istediğinde bunu kişilerin yarı bilinçsiz olduğu uyku halindeyken değil de gün içinde yapmayı tercih ederdi.¹⁶⁷ XX. Yüzyılda yaşayan Viyanalı ünlü psikiyatrist Sigmund Freud ise rüyaların kişilerin gündelik hayatta karşılaştıkları durumlar ve bilinçaltına sakladıkları korkuların, arzuların ve nefretlerin tezahürü olduğunu söyler.

İnsanların rüyalarını yorumlama/yorumlatma ihtiyacı günümüzde de devam etmektedir. Bugün, görülen bir rüyanın ardından rüya tabiri kitaplarına veya rüyaları yorumlayan internet sitelerine başvurmak ile modern öncesi dönemde kitap falı bakmak aynı sorunun cevabını arar: Görülen rüya ne anlama geliyor?

¹⁶³ Felek, a.g.e., s. 3.

¹⁶⁴ Çaldak, a.g.m., s. 129-131.

¹⁶⁵ Conticelli & Gabriele, a.g.m., s. 126.

¹⁶⁶ Tunç Şen, *The Dream of a 17th Century Ottoman Intellectual: Veysî and his Habname*, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

¹⁶⁷ Nile Green, "The Religious and Cultural Roles of Dreams and Visions in Islam", *Journal of the Royal Asiatic Society* 13, 3 (2003), p.288.

83. hikayeyi Mevlânâ Ma'rûf Efendi, kendi ağzından anlatır. Gördüğü bir rüya üzerine Celâlülü'd-dîn Süyûtî'nin *Câmi-i Sagîr*¹⁶⁸ başlıklı kitabından fal açar. Rüyanın Allah'ın müjdesi olduğuna dair beyitler çıkar.

86. hikayeyi Şeyh İbni Nûrû'd-dîn dervişlerinden Ahyollı Mehmed Dede (Zarîf), kendi ağzından aktarır. Rüyasında Şeyh İbni Nûrû'd-dîn vaazdan sonra halka balmumu dağıtır. Balmumu bittiğinde, kendisine ayırmış olduğunu görür. Bunun üzerine etrafındakiler müjdeli haberler alacağını söyler. *Mesnevî*'den fal açtığında en ileri gelenlere katılması gerektiğine dair beyitler çıkar.

Görülen bir rüyanın meslek değişikliğine sebep olduğu¹⁶⁹ bir zihniyet dünyasında rüya tabirlerinin ne kadar önemli olduğunu anlamak zor olmayacaktır.

4.19. KARAR

Bu gruptaki hikayeler, verilen bir kararın sonucunun iyi olup olmayacağı hakkında bakılan fallardan oluşur. Her ne kadar karar verilmiş gibi görünse de bu kararın otorite sayılan bir kitap tarafından onaylanması bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

22. hikaye Şeyh Muhammed-i Herevî'den aktarılmıştır. Uzun Hasan, Sultan Mehmed Han ile savaşa gider. Esir düşüp saklandığı bir gece kargaşada kapısına güzel bir kadın dayanır, onu saklar ve ilişkileri başlar. Bir süre sonra kadının babası, kızını bir başkasına vermek ister. Bunun üzerine Uzun Hasan onunla bir süre başka yere gider. Oradayken yaptığının hayırlı olup olmadığına dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar, hayırlı çıkar.

24 numaralı hikayede Aydın-zâde Mehmed Çavuş kötü niyetli "Cellat" lakaplı bir emniyet görevlisi şehirden sürülünce *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Adaletin yerinde olduğuna dair beyitler çıkar.

46. hikayede vâiz, vaaz sırasında tevhidle ilgili cemaatin ilgisinden bağımsız bazı şeyler anlatır. Daha sonradan bunun doğru olup olmadığına dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Karar vereceği konu hakkında tereddüt etmemesini belirten beyitler çıkar.

¹⁶⁸ Süyûtî'nin (ö. 1505) derlediği kısa hadislerin olduğu eseri. Yazar, yetmiş bir hadis kitabını *Cem'u'l-Cevâmî* adıyla bir araya toplamaya başlamış, ancak buna ömrü yetmeyince *Câmiu's-Sagîr* başlığıyla bir bölümü yayımlanmıştır. Hadisler genellikle sahihtir ancak bazıları zayıftır. Eser ilk kez 1286'da Kahire'de basılmıştır. Mücteba Uğur, "el-Câmiu's-Sagîr", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.7, 1993, ss.113-114. Ayrıca bkz. Emel Keleş, Münavi'nin Suyuti'ye İtirazları (Feydu'l-Kadir'in Dördüncü Cildi Özelinde), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007 ve Lokman Yılmaz, Münavi'nin Suyuti'ye İtirazları (Feydu'l-Kadir'in Altıncı Cildi Örneği), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007.

¹⁶⁹ Niyazioğlu, a.g.m., s. 135.

153. hikayede Yârî Kalender adında bir derviş bir şehzadenin onu götürmek istemesi ve zevk ü sefaya davet etmesi üzerine *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Dervişlerin dünya malına göz dikmeyeceği, kulluk göstermesi gerektiğine dair beyitler çıkar.

Görüldüğü gibi verilen kararların doğruluğunu belirten beyitlerle karşılaşılır. Bu durum, ileride daha ayrıntılı işlenecek olan insan psikolojisini rahatlatmaya yönelik bir yöntem olarak okunabilir.

4.20. DİĞERLERİ

Aşağıda belirtilen fal hikayeleri herhangi bir gruplamaya dahil değildir; münferit olaylar ve durumlar hakkındadır. Bu yüzden “Diğerleri” başlığı altında verilmiştir.

6. hikayede Sultan Murad'ın yakınlarında görevli Şeyh Şucâ Efendi başından geçen bir olayı anlatır. Şeyh ve yakınındakiler, Sultan Murad'ın bahsettiklerini hak ediyor muyuz diye fal açarlar. *Kur'ân-ı Kerîm*'in *Sâd* (38/39) âyeti ile karşılaşılır: İşte bizim bağışımız budur; ister ver, ister tut, hesapsızdır.

9 numaralı hikaye Hâce Hâfız-ı Şirazi'nin cenazesi hakkındadır. Bir kişi, merhum hakkında kötü söz söyler, “Onun namazını kılmak caiz değildir” der. Hâfız'ın kendi eserinden fal açarlar. “Hâfız'ın naaşından ayağını çekme, günaha batmışsa da cennete gitmekte” anlamında beyitler çıkar.

21. hikayede Mukaatacı İsmail Bey, Konya'da Mevlana'nın dergahında bir süre geçirir ve şehrin ona iyi gelip gelmeyeceğine dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Esas yerinin orası olduğu ve şehrin ona iyi geleceği hakkında beyitler çıkar

25. hikayeyi Derviş Monlâ Bekâ'i, Gelibolu'da Peyâmi adında birinden duyar. Gelibolulu Peyami ve arkadaşları yüzük saklama oyunu oynarken yüzüğün kimde olduğuna dair *Divân-ı Hâfız*'dan fal açarlar. İçinde “Süleyman” adı geçen beyit çıkar. Ortamda da Süleyman adında biri vardır ve yüzük o kişide bulunur.

40 numaralı hikayede Molla Camii'nin şeyhi, Nakş-bendiyye tarikatına mensup Hâce Abdu'llâh-ı Semerkandî (Hâce Ahrâr), kendisinden sonra yerine geçecek birini tayin etmek üzere *Mesnevî*'den iki kere fal açar. İlkinde mezarla ilgili beyit, diğerlerinde de gönül doktoru olmakla ilgili beyitler çıkar. Tayin etmek istediği ilk insan o yeri terk eder ve bir daha da yerine kimse gelmez

45. hikayede bir grup ekâbir, yeni yetişen taze civanı yanına almak ister; kararsız kalınca *Divân-ı Hâfız*'dan fal açarlar. Sevgilisini hiçbir şeye değışmemesine dair beyitlerle karşılaşrlar.

47. hikaye Ümerâ-yı Acem'den Sultan Ahmed Mîrzâ'nın ziyafet sofrasında geçer. Davetlilerden bir kısmı ziyafet esnasında yemeklere açgözlülükle saldırır. Mecliste bulunan bir şeyh *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Çıkan beyitler muhtesiplerin riya sarhoşu olduğunu, şüpheli lokmalar yediğini söyler.

51. hikayede Şâh İsmâ'il, Mevlânâ Câmî'nin cesedini ateşte yakmak ister. Başka bir gün de Dede 'Ömer Rûşenî'nin mezarını yakıp yıkmak ister. Bu kişilerin kendi eserlerinden fal baktırılır. *Divân-ı Câmî*, Câmî'nin aşk ateşinden yandığını, birkaç kül yığını ve külünden birkaç kemik kalmadığını söyler. *Divân-ı Rûşenî* de dokunmadan geçmesi gerektiğini belirtir. İki olayda da Şah İsmâ'il kabirlere zarar vermez.

61. hikaye defterdar Kûsec Mustafa Çelebi'den aktarılmıştır. Kâtib ile defterdar arasında anlaşmazlık çıkması üzerine Kâtib Dervîş Çelebi *Divân-ı Hâfız*'dan fal açar. Bu alçak dünyada dalaşmamak üzerine fal çıkar. Sonrasında ne yaşandığına dair veri yoktur.

65. hikayede bir grup züğürt bir mağarada define arar. Çıkışsız bir yere geldiklerinde bazıları vazgeçip gitmeyi, bazıları da devam etmeyi önerir. *Divân-ı Hâfız*'dan fal açtıklarında boşuna uğraştıklarına, yollarının sonuçsuz olduğuna dair beyitler çıkar. Bunun üzerine define aramayı bırakıp dönerler.

69. hikayede Ma'rûf Efendi hastalandığında, yakınları kan aldırmanın hastalığına iyi geleceğini söylese de emin olamaz. O da, *Câmiü's-sagîr*'den fal açar. "Kan vermek şifadır" yazısıyla karşılaşır. Bunun üzerine Ma'rûf Efendi kan aldırır ve kısa bir süre sonra iyileşir.

78. hikayede II. Selim'in meddahlarından Meşâmî Bey, adı kötüye çıkmış bir cariyeyi satın alma konusunda *Divân-ı Hâfız*'a başvurur. Sonunun kötü olacağına dair beyitler çıkar.

101. hikayede Rıdvan Efendi Kazihancı Mahmud Çelebi ile arasında geçen bir olayı anlatır. Mahmud Çelebi Mesnevî'nin sahte olduğunu ve yakılması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Mesnevî'den fal açılır ve onun gül kokusunu alamayacağına dair beyitler çıkar.

106. hikayede bir tefeci, yoksulun biri ona borcunu ödediği halde ona rehinlerini geri vermez. Bedduasını alır ve hastalanır. Hastalanınca hatasını anlar ve hakkını verir. Bu

olay hakkında *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açılır. İşi Allah'a bırakmayı ve onun yardımının geleceği üzerine fal çıkar.

113 numaralı hikayede yeni zengin olmuş bir kişi, bir grup şeyhin yanından selam vermeden geçip gider. Bunun üzerine dervişlerden biri elinin altındaki *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açar. Sonradan görmeleri tekrar fakirleştirmeye dair fal çıkar. Sonrasında ne yaşandığına dair veri yoktur.

134. hikayede Mısır'da gönül erbâblarından birkaç kişi bir aradayken, sohbet Mısır'ın yönetimine gelir. Mısır'ın hak ettiği şekilde iyi bir vali gelecek mi diye *Divân-ı Hâfiz*'dan fal açtıklarında Mesih'in geleceğini söyleyen beyitlerle karşılaşılır. Kısa bir zaman sonra Mesih Paşa Mısır Beylerbeyi olur ve Mısır'ı adilâne bir şekilde yönetmeye başlar.

162 numaralı hikaye defterdarlık görevinden ayrılan Âsafî Ahmed Bey'den duyulmuştur. Bir kimse, çalıntı *Mesnevî*'yi devlet erbâbından birine satmaya çalışır. O kişi de çalıntı malı almakta tereddüt eder. *Mesnevî*'den fal açtığına "(...) Selamet istiyorsan ondan elini çek" cümlesiyle karşılaşır. Bunun üzerine alıcının ne karar verdiği belirtilmemiştir.

163. hikaye çocukları uzun süre hayatta kalmayan bir kadı hakkındadır. Son doğan bebeğine isim koymak üzere *Kur'ân-ı Kerîm*'den fal açar. *Nahl* (16/95) sâyetiyle karşılaşır; Allah katındakinin daha hayırlı olacağına dair anlamı vardır. Bu çeçoğunun ömrü uzun olur ve kendisinin yerine kadılık görevine getirilir.

164. hikayede Şah İsmâ'il, Şeyh'i mezarından çıkarıp ateşte yakmak ister. Şeyh 'Attâr'ın mezar taşında yazılanlardan (*Attâr Külliyyâtı*¹⁷⁰)'ndan fal açar. Şeyh'i öven satırlar çıkar. Bunu görünce pişman olur.

177. hikayede Ahmed-i Süheylî adında bir kişi, Şeyh Hüseyin'den, kendisi için bir mahlas seçmesini ister. *Tezkire-i Sâm*'dan fal açtıklarında karşılıklarına çıkan beyitte "Süheylî" kelimesi geçtiği için mahlasının bu olmasına karar verilir.

¹⁷⁰ *Attâr Külliyyâtı*: İranlı şair ve mutasavvıf Ferîdüddin Attâr'ın (ö. 1221) kitaplarıdır. Şiirleri genellikle tasavvulla ilgili mesnevîlerdir. İyi bir hikayecidir, iç içe geçmiş hikayelerde ustadır. Mevlânâ, Attâr'dan aldığı bu özelliği geliştirmiştir. Daha fazlası için M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, 1996 s. 96. Ayrıca bkz. Fatma Kopuz, "Ferîdüddin Attâr ve Muhtarnâme'sinin Türkçeye Çevirisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2012. Attâr'da edep kültürü için bkz. İbrahim Halil Dünder, *İslamda Edep Geleneği ve Ferîdüddin Attâr'ın Pendnamesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2008.

178. hikaye Mâverdi'nin *Edebü'd-dîn* adlı kitabında yazar. Yezîd bin Abdulmelik oğlu Velîd Cuma günü zina edip cenabet halde hutbe okur. Bir gün de *Kur'ân*'dan fal bakar, çıkan ayete sinirlenir ve *Kur'ân*'ı parçalar. Ayette “(...) her inatçı zorba hüsrana uğradı” yazar (İbrahim, 14/15). Birkaç gün sonra öldüğü ve cenaze namazını kimsenin kılmadığı belirtilir.

Görüldüğü gibi bu gruptaki hikayelerin amacı çok çeşitlilik gösterir. Bir kimsenin cenaze namazının kılınmasından oynanan bir oyununun sonucuna, iş arkadaşı seçmekten kullanılacak mahlasa kadar birçok konuda kitap falına başvurulmuştur.

SONUÇ ve RÂZNÂME’NİN YANSITTIĞI ZİHNİYET DÜNYASI

Çoğunluklu olarak yönetici grubundan insanların hikayelerinin anlatılmasında elbette ki sınıfsal boyut yadsınamaz. Okuma yazma bilmek modern öncesi dönemde neredeyse sadece üst sınıfın erişebildiği bir ayrıcalıktı. *Râznâme* kitaplardan bakılan fal hikayelerini barındırdığı için eserde bahsedilen hemen her insanın üst sınıfa mensup olduğu ya da üst sınıftan insanlarla ilişkide oldukları söylenebilir. *Râznâme*, başka çeşit fal hikayelerini (örneğin reml de denilen kum falı ya da kur’a falı) hakkında olsaydı, alt sınıflardan insanların hangi ihtiyaçlar neticesinde fala başvurduklarını görme olanağı daha fazla olacaktı. Yine de, *Râznâme* XVI. yüzyıl sonunda Osmanlı topraklarındaki bir grup insanın zihniyet dünyalarını anlamak için bir ışık tutmaktadır.

Bu tezin hipotezleri arasında kadınların fal bakma oranının erkeklerden daha fazla olduğu görüşü mevcuttu. Bu, *Râznâme*’yle sınırlanan bu çalışmada yanlışlanan bir hipotezdir. Daha doğru bir ifadeyle, *Râznâme*’nin içerdiği fal hikayelerinde kadının adı yok denebilir. Bu durum, yukarıda ifade edilen sınıf meselesiyle doğrudan ilgilidir. Fal hikayelerinin özneleri büyük oranda yönetici sınıfına dahil olduğu için aralarında kadınları görmek mümkün değildir. Ancak birkaç yerde erkeklerin evlenmek istediği ya da gönül ilişkisi yaşadığı kadınlardan bahsedilir. Yani, kadınların kendi beklentileri ve niyetleriyle açtıkları fallardan ziyade, (yönetici) erkeklerin beklentileri doğrultusunda açılan fallarda bir nesne konumunda oldukları görülür. Yine de, bu sonuçların *Râznâme*’yle sınırlı olduğunu, diğer fal çeşitlerinde başka sonuçlar elde edilebileceğini unutmamak gerekir.

Bu çalışmanın başında öngörülemeyen bir başka husus da yolculuk, nikah, gibi önceden tahmin edilemeyecek önemli meselelerden ziyade yaşanan an, durum ile ilgili fala başvuranların sayısının fazla olmasıdır. Başka bir ifadeyle, geleceği öğrenmek amacıyla doğrudan bakılan fal sayısı, içinde bulunulan durum ile ilgili niyet edilerek açılan fallardan azdır. Dahası, çalışmada ayrıntılı bir biçimde bahsedilen günümüzdeki fal bakma anlayışı ile “tefe’ül etmek” arasındaki farkı burada da zikretmek gerekmektedir. Kişiler yaşadıkları ânı hemen yorumlamak ihtiyacındadırlar. Yaşanılan durumun hayırlı, verilen kararların doğru olup olmaması zihinleri daha çok meşgul eder. İçinde yaşanılan anın, geleceğin bir parçası ve öncülü olduğu düşünülürse, bu durumun dolaylı olarak gelecekle ilgili olduğu söylenebilir.

Fal bakma ihtiyacının daha iyi, daha güvenli bir hayat yaşama arzusundan ileri geldiğine değinmiştik. Yolculuk, iş, askerî olaylar, tarikat, nikah, yaşanan bir olayı yorumlamak ve karar gruplarında geçen hikayeler bu ihtiyaçtan doğmuştur. Hata yapma payını yok etmek ya da daha az hasar verecek bir yolu seçmek hemen herkesin isteyeceği bir durumdur. Bir duruma karar vermeden önce bilgi ve deneyimine güvenilen insanlara nasıl başvuruluyorsa fala da o niyetle başvurulmaktadır. Kitapların satırlarında “Hangisini seçmeliyim? Benim için hangi seçenek daha faydalı olacaktır?” gibi soruların cevapları aranmaktadır. Bilgi birikiminin az olduğu modern öncesi dönemde bu tarz soruların cevapları hayatî önem teşkil edebilmektedir. Örneğin, deniz yolunu seçen bir yolcu olası bir fırtınada hayatını tehlikeye atacağından yola çıkmadan önce fal açması oldukça olağandır. Bugün meteoroloji konusunda bilgi birikimi çok daha iyi bir seviyede olduğundan yolcular hava durumunu kontrol ederek yola çıkmayı yeterli görürler.

Ayrıca, fal doğrudan söylenemeyen bazı arzuların ve yorumların ifade edilebilmesi için de kullanılır. Örneğin, fal bakan kişi, fal sırasında isteklerin çeşitli şekillere büründüğünü ya da geçmişindeki bir olayın izine rastladığını söyleyerek fal baktırmanın ağzından kolaylıkla laf alabilir. Bu durum, bir çeşit terapi işlevi de görür. Geçmişte şamanlardan medet uman insanlar gibi, günümüzde de falcılara ya da astrologlara hayatını daha iyi bir hale getirebilmek için başvuran insanlar vardır. Fal bakma ihtiyacının psikolojik açıklamaları bu satırların yazarının sınırlarını aşacaktır. Yine de yazarın kişisel yorumu falcıların geçmişte şamanlar ve günümüzde psikologlar gibi bazı insanların hayatına yön verebildikleri yönündedir. Fal bakmanın/baktırmanın bu yönü *Râznâme*'deki fal hikayeleri için geçerli sayılmaz. Çünkü kitap falında değişmeyen, sabit satırlardan niyet okunur. Kitaptaki satırlar fal baktırmanın ruh haline, beklentilerine göre değişmez. Değişecek olan o satırların yorumlanmasıdır.

Genel olarak, Kefeli Hüseyin'in *Râznâme*'de topladığı fal hikayeleri XVI. yüzyıl Osmanlı'sında yaşayan insanların hangi amaçlarla fala başvurduğunu gösterdiğinden zihniyet dünyasını anlamaya yardımcı olmuştur. Dönemin insanların fal ihtiyaçları kimi konularda farklılaşsa da kimi konularda aynı kalmıştır. Örneğin, sevdiğine kavuşamayan ya da aşkına karşılık bulamayan bir kimse günümüzde de fal baktırmaya devam eder. Ancak yolculuğa çıkmadan önce hangi aracın tercih edileceğini fal açılan kitap söylerken XXI. yüzyılda bunu belirleyen ölçüt hızdır. Günümüzde hangi seçenek daha hızlıysa o tercih edilir.

Saygın bir kişiye inanıp inanmamak başlığındaki fallar kişilerin beğendiği, hayat tarzını takip ettiği ve yorumlarına değer verdiği kimseler hakkındadır. Aynı ortamda bulunan kişiler birbirlerinin “usta”ları hakkında olumsuz bir yorum yaptıklarında o kişileri neden örnek aldıklarını uzun uzun tartışmak yerine kısa yoldan fala başvurulmuştur. Şaşırtıcı bir biçimde beğenilmeyen, yerilen “usta”ların hepsi çıkan fallar sonucunda değerini geri kazanmakla kalmayıp kendisine inanmayan kimseler tarafından da örnek alınmaya, saygı duyulmaya başlanmıştır.

Râznâme'nin açıklık getirdiği bir başka konu ise fal bakanın/baktıranın hakîr görülmediği, aksine neredeyse herkesin çeşitli sebeplerle fala başvurduğudur. Aydınlanma'nın empoze ettiği pozitivist ve ilerlemeci bakış açısına sahip günümüz aydını fala başvurmayı küçük görürken, fal bakmak XVI. yüzyıl entelektüellerinin ve yönetici sınıfının hayatının bir parçasıdır.

Bunlara ek olarak, *Râznâme*'deki hikayelerin hepsi Müslüman kesimin dahil olduğu hikayelerdir. Bu çalışmaya başlamadan önce Osmanlı topraklarında yaşayan diğer dînî grupların hikayelerinin de olacağı varsayıldığından bu sonuç bizim için şaşırtıcıdır. Örneğin, Hristiyan ahâlinin İncil'den, Musevilerin de Tevrat'tan fal açıp açmadıkları konusu karanlıkta kalmıştır.

Kullanılacak mahlas veya seçilecek iş arkadaşı gibi konularda kitap falı açmak gündelik hayatı renklendiren bir çeşit oyun işlevi görmektedir. Karar vermesi zor bir konuda hayatı akışına bırakmak ve/veya sorumluluktan kaçmak için bu yöntem kullanılır. Günümüzde de benzer yöntemler kullanılmaktadır. Özellikle radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının çoğalmasıyla birlikte o anda yayınlanmakta olan şarkı ya da filmde esinlenerek kararlar verilebilmektedir.

XXI. yüzyıl insanına en şaşırtıcı gelen fal bakma sebeplerinden biri ahiret olsa gerek. Ölümden sonra insanın başına gelenlerle ilgili tartışmalar sürerken ahireti yalnızca cennet ve cehennem seçenekleriyle düşünen ve bu yüzden de endişelenen XVI. yüzyıl insanı günümüze göre naif kaçmaktadır.

Bu çalışmanın başında sosyal tarih araştırmalarının padişah ve yönetici sınıfından diğer insanların değil, sıradan ve “küçük” insanların hayatlarına yöneldiği belirtilmişti. *Râznâme*'de bu iki gruba mensup insanların hayatlarına dair izler görülebilir. Yeri geldiğinde padişah sefere çıkmadan önce fal açarken başka bir hikayede bir dilencinin

yahut bir ayyaşın başından geçenler aktarılır. Doğal olarak, fal bakan kişilerin eğitim durumları, ait oldukları sınıf farklılıklar gösterir. Yine de, o dönemde okuma yazma oranının sınıfsal aidiyetle neredeyse doğrudan ilişkili olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

KAYNAKÇA

AKPINAR Cemil , “Kefevî Hüseyin Efendi” , **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c. 25, Ankara, 2002, ss. 186-188.

AKSOYAK İsmail Hakkı, “Kefeli Hüseyin’in Râz-nâme Adlı Eserinde Nüsha Ailesi Kurmada İzlenen Yöntem”, **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/3, 2007, ss. 32-39.

_____ İsmail Hakkı, (Yay. Haz.), **Kefeli Hüseyin Râznâme (Süleymaniye, Hekimoğlu Ali Paşa No. 539)**, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları, Boston, 2004.

ARI Osman Sacid, “Cevrî İbrahim Çelebi, *Terceme-i Ahvâl-i Hâce Hâfız-ı Şirazî* kuddise sırrıhu’l-alî, 1286 (1869), Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası 15 S” **Sufi Journal of Scientific & Academic Research**, Vol: 32, 2013, s. 259-260.

ARKONAÇ Sibel A., **Psikolojide Söz ve Anlam Analizi Niteliksel Duruş**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

AVCI Aykut, Ebussûd Efendi’nin Ahkâm Ayetlerini Yorum Metodu (İlk Beş Sûre), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2008.

AYAR M. Taha, Hâfız-ı Şirazî’nin Bazı Gazellerine Şerh Tekniği Açısından Sûdî ve Konevî’nin Yaklaşım Tarzı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

AYCIBİN Zeynep, “Osmanlı Devleti’nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme”, **OTAM**, S. 24, ss. 55-69.

AYDIN Mehmet , “Fal”, **DİA**, C.12, İstanbul, 1988, s.134.

AYTEKİN Tuba, Elvân-ı Şirâzî’nin Gülşen-i Râz Tercümesi’nde Kelime Grupları, Erciyes Üniversitesini Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2009.

BAILEY Michael D., “Concern Over Superstition in Late Medieval Europe”, **Past and Present**, 2003, p. 115-133.

BANKIR Mehmet Malik, Gülşen-i Râz, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1997.

BARTHES Roland, “An Introduction to the Structural Analysis of Narrative”, **New Literary History**, Vol. 6, No. 2 On Narrative and Narratives (Winter, 1975), The John Hopkins University Press, pp. 237-272.

BATUR Enis, “Aşk Üzerine Marazî Bir Deneme Daha”, **Cogito**, S. 4, 10. Baskı, İstanbul, 2005, ss. 5-9.

BİLGİN Serkan, Necâfî Bey Divân’ında Sosyal Hayat, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2011.

BİLGİNALP Zuhâl Şener, Primitif Dönemden Günümüze Sanatın Oluşum Sürecinde Anlatım Ögesi Olarak Büyü, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.

BLEYS Rudi C., **The Geography of Perversion: Male to Male Sex Behavior Outside the West and the Ethnographic Imagination**, 1750-1918, New York University Press, New York, 1995.

BODUR Selim, “Tıp Tarihinde Kan”, **Cogito**, S. 37, İstanbul, 2003, ss. 85-90.

BOLOGNE Jean Claude, **Gönül Çelmenin Tarihi**, Dost Kitabevi, Ankara, 2011.

BOYRAZ Şeref, **Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü**, Kitabevi, İstanbul, 2006.

BOYRAZ Şeref, “12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Kehanet”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, Vol. 3, Fall 2010, ss.148-167.

BOZKURT Kenan, Kıyâfet İlmî Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Şa’bân-ı Sivrihisârî’nin Kıyâfet-nâmesi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2008.

BÜLBÜL Ferdi, “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”ndeki Askerî Terimler, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yozgat, 2011.

CELİL Fereh, “Mantika (Kâhinlik) Anlayışının Destan Oluşumunda Ortaya Çıkışı”, **Karadeniz Araştırmaları**, 26, 2010, ss.159-166.

CEYHAN Semih, “Mesnevî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s.325.

CICHELLI Gianna, A Living religion – Modern Witchcraft and Shamanism from a Sociological Perspective, California State University master of Arts in Sociology, 2010.

CONTICELLI Valentina ve GABRIELE Mino, “Mikrokozmos’tan Makrokozmos’a Kan’ın Öyküsü”, **Cogito**, S. 3 2003, ss.109-126.

ÇALDAK Süleyman, “Taşköprülüzâde’nin Mevzû’âtu’l-ulûm’undaki İlimler Tasnifi Üzerine”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S. 2, Elazığ, 2005, ss.115-146.

ÇELEBİ İlyas, “İslam Kaynaklarında Fiten, Melahim ve Herc İnançları”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 11-12, İstanbul, 1993-1994, ss. 151-196.

ÇELİK Ali, **İslam’ın Kabul veya Reddedtiği Halk İnançları**, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 1995.

ÇELİK H. ve EKŞİ H., “Söylem Analizi”, **Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Sayı 27, Cilt I, ss. 99-117.

DEMİR Hiclal, Çağlarını Eleştiren Divân Şairleri: Hayretî, Hayalî, Usulî, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2001.

DEMİR Remzi, Melhameler ve Bir Onyedinci Yüzyıl Osmanlı Alim ve Edîbi Cevri Çelebi’nin Melhames’i, **Osmanlı**, Editör: Güler Eren, Cilt 8, Ankara 1999, ss. 431-441.

DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 24. b. Yay. Haz. Aydın Sami Güneşal, Aydın Kitabevi, Ankara, 2007.

DIXON Simon, “Superstition in Imperial Russia”, **Past and Present**, 2003, pp. 207-228.

DOĞAN Hasan, İslam Hukukunda İftira Suçu ve Cezası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

DUVARCI Ayşe, **Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser “Risâle-i Falnâme Li Ca’fer-i Sâdik” ve “Tefe’ülname”**, Ersa Matbaası, Ankara, 1993.

_____ Ayşe, “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”, **Bilig**, S.32, Ankara, 2005, ss.125-144.

DÜNDAR İbrahim Halil, İslamda Edep Geleneği ve Ferîdüddin Attâr’ın Pendnamesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2008.

EDGÜ Ferit, “Büyü ve Sanat”, **P Sanat**, Bahar 2003, Sayı 29.

ELIADE Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, çev.Ali Berktay, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.

EMİROĞLU Kudret, **Gündelik Hayatımızın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

ERÇAVUŞ Deniz, Hâfız-ı Şirazî’nin Gazellerinde Mitolojik Unsurlar, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2012.

ERDAL Marcel, “Further Notes on Irk Bitig”, **Turkic Languages**, 1/1,1997, pp. 63–100.

ERDEM Gamze, Hâfız-ı Şirazî’nin gazellerinde teşbih sanatı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2014.

ERDOĞAN Mustafa, Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

FAROQHI Suraiya, **Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638**, Çev: Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

_____ Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla**, 2. b., Çev: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

_____ Suraiya, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, 2. Baskı, Çev: Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

FELEK Özgen, (Haz.), **Kitâbü'l-Menâmât Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

FINKEL Caroline, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı 1300-1923**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

FISHER Ernst, **Sanatın Gerekliği**, Çev: Cevat Çapan, Payel Yayınları, İstanbul, 1995.

FREUD Sigmund, **Totem ve Tabu**, Çev: Sahir Sel, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996.

GEE James Paul, **An Introduction to Discourse Analysis Theory and Method**, New York, Routledge, 1999.

GENCEL Esra, Ankara Milli Kütüphane'de Yer Alan 5179 Arşiv Numaralı Falnâme, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2011.

GOETHE Johan Wolfgang, **Doğu-Batı Divânı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.

GREEN Nile, "The Religious and Cultural Roles of Dreams and Visions in Islam", **Journal of the Royal Asiatic Society** 13, 2003, pp. 287-313.

GÜLMEZ Selma, Cevri İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-yâr-ı Güzîn Adlı Eseri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006

Gülşenî-i Sarûhânî, **Râz-nâme Sırlar Kitabı**, Yayıma Hazırlayan: Mestan Yıldırım, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.

GÜNGÖR İzgi, "Popüler Kültür Ürünü Olarak Fal", **İletişim**, 2005/21, ss. 169-202.

GÜR Nagihan, "Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldıznâme, Falnâme ve Tâlinâme Metinleri", **Milli Folklor**, 24/96, 2012.

GÜVEN Hikmet Feridun, Hayretî Divânı'nda Kozmik Alem ve Zaman, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1988.

Hâfız-ı Şîrâzî, **Hâfız Divânı**, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

İbn Haldun, **Mukaddime**, Haz: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1988.

IGGERS Georg G, **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı**, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

JENKINS Keith, **Tarihi Yeniden Düşünmek**, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.

KAFADAR Cemal, **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun**, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

_____ Cemal, “Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeen Century Istanbul and First Person Narratives in Ottoman Literature”, **Studia Islamica**, 1, XIX, pp. 121-150.

KARAMUSTAFA Ahmet T., **God’s Unruly Friends, Dervish Groups in the Islamic Later Middle Period**, 1200-1550, University of Utah Press, Salt Lake City 1994.

KAYA Bayram Ali, “Necâtî Bey”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, 2006, s.477-478.

KAYA Ceval, “İrk Bitig’de Falcılık”, **Kültür Tarihimize Gizli Diller ve Şifreler**, ed. Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin, İstanbul, 2008, ss. 359-368.

KAYA İbrahim, “Konevî’nin Hâfız Divânı Şerhi ve Tasavvufî Yorumu Üzerine Bazı düşünceler,” **Turkish Studies**, Vol:6/1, 2011, p. 1455-1475.

KAYAALP İsa, “Kabûlî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 24, 2001, s. 43.

KELEŞ Emel, Mûnavî’nin Suyutî’ye İtirazları (Feydu’l-Kadir’in Dördüncü Cildi Özelinde), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007.

KELPETİN ARPAGUŞ Hatice, **Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2001.

KOCABAŞ Vicdan Hilal, Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Kötülük Problemi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2010.

KONCU Hanife, “Yusuf ve Züleyhâ”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 44, 2013, ss.38-40.

KOPUZ Fatma, “Ferîdüddin Attâr ve Muhtarnâme’sinin Türkçeye Çevirisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2012.

KORKMAZ Esat, “Fal”, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, 2. B., Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2008, s. 67.

KÖKSAL Hasan, “Doğa Olaylarını Gözlemleyerek Yapılan Tahminler: Melhameleler,” **Tematik Türkoloji Dergisi Online Thematic Journal of Turkic Studies**, Yıl V, Sayı 1, Ocak 2013, ss. 1-19.

KÖPRÜLÜ M. Fuad, “Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, **Ortaçağ ve Yeniçağ Türklerinin Halk Kültürü Üzerine Coğrafya, Etnoğrafya, Etnoloji, Tarih ve Edebiyat Lugatı**, No:1, Aba-Abdal Musa, İstanbul, 1935.

_____ Fuat, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”, **Bellekten**, S.27, 1943, ss. 379-552.

KURT Murat, Rüyaları Başkalarına Anlatma ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi, Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2011.

LUCIDARSKAYA A. A., “Sorcery and Magic in the Life of Russian Colonists in Siberia in the 17th century”, **Archeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia**, Vol. 32, 12/2007, p. 124-129.

LYONS John, **Semantics I**, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.

MANTRAN Robert, **XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, 1. b. der. ve çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.

MERMER Ahmet ve KOÇ KESKİN Neslihan, “Fâlnâme”, **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

MERT Yeliz, Necâti Bey Divân’ında Arkaik Unsurlar, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun 2015.

MORRIS Desmond, **Koruyucu Tılsımlar**, Çev. Mehmet Harmanacı, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1990.

NECİPOĞLU Gülru, “The Suleymaniye Complex in Istanbul: An Interpretation,” **Mukarnas**, 3, 1986, p. 92-117.

NİYAZİOĞLU Aslı, “On Altıncı Yüzyıl Sonunda Osmanlı’da Kadılık Kabusu ve Nihânî’nin Rüyası”, **Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları** 31/II, 2007, ss.133-143.

OCAK Ahmet Yaşar, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)**, 3. b., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010

_____ Ahmet Yaşar, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

OKUMUŞ Ömer, “Câmi Abdurrahman”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, 1993, ss. 94-96.

ÖZCAN Abdülkadir, “Silsiletü’z-zeheb”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, 2009, s. 206.

RHODES Chloe, **Kara Kediler Kem Gözler Modası Geçmiş Batıl İnançlar Kitabı**, çev. Bahar Ulukan, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.

ROBERTS, David D., “Postmodernism and History: Missing the Missed Connections”, **History and Theory**, 44/2, 2005, pp. 240-252.

ROWLANDS Alison, “Superstition, Magic and Clerical Polemic in Seventeenth Century Germany”, **Past and Present**, 2008, pp. 157-177.

SAĞIROĞLU Tuğba, Mevlânâ'nın Mesnevî Adlı Eserinde Tevekkül Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.

SANDIKÇI Tuncay, Necâtî Bey Divânı'nda Dini Motifler, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2002.

SARI Mehmet, Hayretî Divânı'nda Maddî Kültür Unsurları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1986.

SEVGİ H. Ahmet, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Filolojisi Kürsüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1982

_____ H. Ahmet, “Gülşen-i Râz”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 14, 1996, ss. 253-254.

SEYHAN Ahmet Emin, XV. Yüzyıl Osmanlı Popüler Dînî Edebiyatındaki Fiten Hadislerinin Tahric ve Tenkîdi (Envâru'l-âşikîn Örneği), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006.

SEZER Sennur, **Osmanlı'da Fal ve Falnâmeler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.

SÜMBÜLLÜ Ziya, “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehânet”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, 43, 2010, ss. 55-72.

ŞAFAK Turgay, “Cevrî Çelebî'ye Nispet Edilen Hâfız-ı Şîrâzi Gazeli Şerhi”, **Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mukaddime Dergisi**, Sayı:6, Mardin, 2012, ss. 51-69.

ŞAHİNOĞLU M. Nazif, “Attâr, Ferîdüddin”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, 1996, ss. 95-98.

ŞEN Tunç, The Dream of a 17th Century Ottoman Intellectual: Veysî and his Habname, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

TANYU Hikmet, “Büyü”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, I-XL, C. 6, İstanbul, 1992, ss. 501-506.

TATÇI Mustafa, “Hayretî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.17, 1998, ss. 61-62.

TAVKUL Ufuk, Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek Kemiği” ve “Kumalak-Taş” Falı, **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sepozyumu Bildirileri 2003**, Cilt 2, Ocak 2003, 181-190.

THOMAS Keith, **Religion and the Decline of Magic**, Charles Scribner’s Sons, New York, 1991.

TOSUN Necdet, “Reşehât”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 35, 2008, ss.8-9.

TREVOR-ROPER H. R., **The European Witch-craze of the Sixteenth and Seventeenth Centuries and Other Essays**, Harper Torchbooks, London, 1969.

TUNALI KOÇ Gülçin, Sadullah el-Ankaravi: Daily Concerns of an Ottoman Astrologer, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002.

TURANİ Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

TURGUT Kadir, Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013.

UĞUR Mücteba, “el-Câmiu’s-Sagîr”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.7, 1993, ss.113-114.

UZUN Gülsine, Cengiz Aymatov’un Eserlerinde Falcılık, Kehanet ve Rüya Motifi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research**, Volume 1, Issue 3, Spring, 2008, p. 424-434.

VERÇİN İsmet, Hâfız Divânı’nda Yer Alan İlk Gazel Üzerinde Bir Açıklama Hermeneutiği Uygulaması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

VEYNE Paul, **Tarih Nasıl Yazılır?**, çev.Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

WHITE Hayden, “The Value of Narrativity in the Representation of Reality”, **Critical Inquiry**, Vol. 7, No.1 On Narrative (Autumn, 1980), pp. 5-27.

YAZICI Tahsin, “Hâfız-ı Şirâzî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul, 1997.

YILDIRIM Fikret (2013), “On the Titles *Ten-si* and *Kan* in the Irk Bitig”, **Dil Araştırmaları**, S. 13, 2013, pp. 141-150.

YILMAZ Lokman, Mûnavî’nin Suyuti’ye İtirazları (Feydu’l-Kadir’in Altıncı Cildi Örneği), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007.

YILMAZ Sinan, **Nazar, Büyü ve Fal**, Divan Kitap, Ankara, 2014.

YÜKSEL Ahmet, “Rüyalar ve Osmanlı İmparatorluğu”, **Akademik Bakış Dergisi**, S.45, Celalabat, 2004, ss. 1-23.

ZE'EVİ Dror, **Müslüman Osmanlı Toplumunda Arzu ve Aşk 1500-1900**, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

EKLER

EK 1: Fal Hikayelerinin Sınıflandırılması

SAĞLIK

Numara	Nereden Bakıldığı
74	Divân-1 Hâfız
77	Esmâ-i Hüsnâ şerhi
98	Divân-1 Hâfız
190	Divân-1 Câmi

YOLCULUK

Numara	Nereden Bakıldığı
29	Divân-1 Hâfız
48	Kur'ân-1 Kerîm
49	Kur'ân-1 Kerîm
58	Kur'ân-1 Kerîm
67	Türkî Makalât
112	Divân-1 Hâfız
128	Divân-1 Hâfız
189	Divân-1 Hâfız

HAC

Numara	Nereden Bakıldığı
53	Divân-1 Mevlânâ
62	Divân-1 Câmi
73	Divân-1 Hâfız
87	Divân-1 Hâfız
126	Divân-1 Hâfız

GÖNÜL MESELELERİ

Numara	Nereden Bakıldığı
26	Divân-1 Hâfız
35	Divân-1 Hâfız
63	Divân-1 Hâfız
68	Divân-1 Hâfız
75	Divân-1 Hâfız
80	Divân-1 Hâfız
81	Divân-1 Hâfız
85	Divân-1 Hâfız
94	Divân-1 Hâfız
108	Divân-1 Hâfız
111	Divân-1 Hâfız
129	Divân-1 Hâfız
131	Divân-1 Hâfız
133	Divân-1 Hâfız

135	Divân-1 Hâfiz
136	Divân-1 Hâfiz
145	Divân-1 Hâfiz
147	Divân-1 Hâfiz
151	Divân-1 Hâfiz
171	Divân-1 Hâfiz
176	Divân-1 Hâfiz

ASKERÎ OLAYLAR

Numara	Nereden Bakıldığı
3	Divân-1 Hâfiz
8	Divân-1 Hâfiz
20	Kur'ân-1 Kerîm
76	Kur'ân-1 Kerîm
96	Kur'ân-1 Kerîm
97	Kur'ân-1 Kerîm
125	Divân-1 Hâfiz
127	Divân-1 Hâfiz
130	Divân-1 Hâfiz
188	Kur'ân-1 Kerîm

HUKUKÎ OLAYLAR

Numara	Nereden Bakıldığı
30	Divân-1 Hâfiz
37	Divân-1 Hâfiz
39	Divân-1 Hâfiz
59	Divân-1 Hâfiz
64	Divân-1 Hâfiz
107	Divân-1 Hâfiz
144	Divân-1 Hâfiz
154	Divân-1 Hâfiz

SAYGIN BİR KİMSEYE İNANIP İNANMAMAK

Numara	Nereden Bakıldığı
1	Divân-1 Hâfiz
12	Divân-1 Hâfiz
34	Divân-1 Hâfiz
41	Mesnevî
70	Divân-1 Câmî
123	Divân-1 Câmî
132	Divân-1 Hâfiz
141	Divân-1 Hâfiz
148	Divân-1 Hâfiz
160	Kur'ân-1 Kerîm
165	Divân-1 Hâfiz

KIYAS

Numara	Nereden Bakıldığı
32	Gülşen-î Râz
56	Divân-ı Hâfız
156	Divân-ı Hâfız

ALIŞKANLIKLAR

Numara	Nereden Bakıldığı
4	Divân-ı Hâfız
5	Divân-ı Hâfız
23	Divân-ı Hâfız
27	Divân-ı Hâfız
33	Divân-ı Hâfız
43	Divân-ı Hâfız
90	Divân-ı Hâfız
117	Divân-ı Hâfız
122	Divân-ı Hâfız
140	Divân-ı Hâfız
146	Divân-ı Hâfız
150	Divân-ı Hâfız
155	Divân-ı Hâfız
182	Lâmiyetü'l-'Acem

İŞ

Numara	Nereden Bakıldığı
28	Divân-ı Hâfız
50	Divân-ı Hâfız
121	Divân-ı Hâfız
137	Divân-ı Hâfız
173	Kur'ân-ı Kerîm

TARİKAT

Numara	Nereden Bakıldığı
54	Kur'ân-ı Kerîm
95	Reşhât

NIKAH

Numara	Nereden Bakıldığı
99	Divân-ı Hâfız
104	Divân-ı Hâfız

HABER ALINAMAYAN BİR KİMSE HAKKINDA

Numara	Nereden Bakıldığı
10	Divân-ı Hâfız
11	Divân-ı Hâfız
31	Kur'ân-ı Kerîm

YAŞANAN BİR OLAYI YORUMLAMAK

Numara	Nereden Bakıldığı
2	Divân-1 Hâfız
7	Divân-1 Hâfız
13	Divân-1 Hâfız
14	Divân-1 Hâfız
15	Divân-1 Hâfız
16	Divân-1 Hâfız
19	Divân-1 Hâfız
36	Kur'ân-1 Kerîm
42	Divân-1 Hâfız
44	Divân-1 Hâfız
52	Divân-1 Hâfız
66	Gülşen-i Râz
79	Divân-1 Hâfız
82	Divân-1 Hâfız
88	Divân-1 Hâfız
89	Divân-1 Hâfız
93	Divân-1 Hâfız
103	Türkîce Kitap
109	Divân-1 Hâfız
110	Divân-1 Hâfız
114	Divân-1 Hâfız
115	Divân-1 Hâfız
116	Divân-1 Hâfız
119	Divân-1 Hâfız
120	Silsiletü'z-zeheb
138	Divân-1 Hâfız
139	Divân-1 Hâfız
149	Divân-1 Hâfız
152	Divân-1 Hâfız
157	Divân-1 Hâfız
158	Divân-1 Câmi
159	Divân-1 Hâfız
168	Mesnevî
170	Yusuf u Züleyha
172	Kur'ân-1 Kerîm
181	Kur'ân-1 Kerîm
183	Divân-1 Hâfız
184	Kur'ân-1 Kerîm
185	Kur'ân-1 Kerîm

İFTİRA/DOĞRULAMA

Numara	Nereden Bakıldığı
17	Divân-1 Hâfız
18	Divân-1 Hâfız
38	Divân-1 Hâfız

71	Divân-ı Hâfız
72	Divân-ı Hâfız
186	Kur'ân-ı Kerîm

AHİRET

Numara	Nereden Bakıldığı
55	Kur'ân-ı Kerîm
57	Divân-ı Hâfız
142	Divân-ı Hâfız
143	Divân-ı Hâfız
175	Kur'ân-ı Kerîm

BİR KİMSE HAKKINDA

Numara	Nereden Bakıldığı
60	Divân-ı Hâfız
84	Divân-ı Hâfız
91	Divân-ı Hâfız
92	Divân-ı Hâfız
100	Divân-ı Hâfız
166	Divân-ı Necâtî
167	Kur'ân-ı Kerîm
169	Divân-ı Kabûlî
179	Divân-ı Hayretî
180	Gülşen-i Râz

RÜYA

Numara	Nereden Bakıldığı
83	Câmi-i Sagîr
86	Mesnevî

KARAR

Numara	Nereden Bakıldığı
24	Divân-ı Hâfız
46	Divân-ı Hâfız
153	Divân-ı Hâfız

DİĞERLERİ

Numara	Nereden Bakıldığı
6	Kur'ân-ı Kerîm
9	Divân-ı Hâfız
21	Divân-ı Hâfız
22	Divân-ı Hâfız
25	Divân-ı Hâfız
40	Mesnevî
45	Divân-ı Hâfız
47	Divân-ı Hâfız

51	Divân'ı Câmî ve Divân-ı Rûşenî
61	Divân-ı Hâfız
65	Divân-ı Hâfız
69	Câmiü's-sagîr
78	Divân-ı Hâfız
101	Mesnevî
106	Divân-ı Hâfız
113	Divân-ı Hâfız
134	Divân-ı Hâfız
162	Mesnevî
163	Kur'ân-ı Kerîm
164	Attâr Külliyyâtı
177	Tezkire-i Sâm
178	Kur'ân-ı Kerîm

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Aylin ÇAKI		
Doğum Yeri ve Yılı	İZMİR - 1985		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce (Çok iyi)		
ve Düzeyi	Almanca (Orta)		
	İspanyolca (Orta)		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2000	2004	Özel Ege Lisesi
Lisans	2004	2011	Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans			
Doktora			
Çalıştığı Kurum(lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2013	-	Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümü
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	“Batmayacak Kadar Bağlantılı Ya Da Güçlü Olmak”: Kadı Sicillerine Göre Osmanlı Toplumunda Sosyal Ağlar ve Aktörler (1695-1700) Tübitak Projesi - Bursiyer		
Yayımlar:			
Diğer:	2014-2015 Öğretim Yılı Bahar Dönemi’nde Eötvös Lorand Üniversite’sinde Erasmus Programı dahilinde yüksek lisans öğrencisi		
İletişim (e-posta):	aylincaki@gmail.com		
	Tarih	18.08.2015	
	İmza		
	Adı Soyadı	Aylin ÇAKI	

